

# SOSIAALITYÖNTEKIJÄ SIJOITETUN LAPSEN JULKISENA HUOLTAJANA

Sijaisvanhemman näkemyksiä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän  
tehtävistä ja roolista

Sanna Saarinen  
Pro gradu -tutkielma  
Turun yliopisto  
Sosiaalitieteiden laitos  
Sosiaalityö  
Elokuu 2021

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys  
on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Sosiaalitieteiden laitos

SAARINEN, SANNA: Sosiaalityöntekijä sijoitetun lapsen julkisena huoltajana - Sijaisvanhemman näkemyksiä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävistä ja roolia.

Pro gradu -tutkielma, 81s., 2 liites.

Sosiaalityö

Elokuu 2021

---

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviä ja roolia sijoitetun lapsen asiassa sijaisvanhemman näkökulmasta. Tarkoituksena on selvittää millaisena lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävät sijaisperheelle ja sijoitetulle lapselle näyttäytyvät. Tutkimuskysymykset ovat; miten sijaisvanhemmat näkevät lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolin ja tehtävät sijoitetun lapsen ja sijaisperheen elämässä ja miten sijaisvanhemmat näkevät sosiaalityöntekijän paikan lapsen asioissa toimivissa verkostoissa. Teoreettinen viitekehys paikantuu lastensuojelu- ja perhehoitolakiin, huostaanottoon ja huostassapitoon, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman tehtäviin, sekä moniammatilliseen yhteistyöhön. Tutkimus on laadullinen ja tutkimusmenetelmänä on käytetty puolistrukturoitua teemahaastattelua. Aineisto on kerätty haastattelemalla 11 sijaisvanhempaa. Analyysimenetelmä on teoriaohjaava, mutta osin myös aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Analyysissä on käytetty ryhmittelyä ja teemoittelua.

Tehdyn analyysin perusteella lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli sijoitetun lapsen asiassa näyttäytyy laajojen asiakokonaisuuksien hallintaa edellyttävänä, kiireen ja niukkojen resurssien sävyttämänä kokonaisuutena, jossa hämärtyvät eri toimijoiden väliset vastuut, sillä tehtävien jakokysymyksistä ei keskustella riittävästi eri osapuolten välillä. Rabbin ”asiantuntijuuksien vastakkainasettelu” on paikannettavissa myös tähän aineistoon. Haastateltavat kuvaavat, että epäselvyyksien keskellä heille on kuitenkin selvää, että viimesijainen päätösvalta ja vastuu on lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Yhteistyön tekeminen kaikkien lasta ympäröivien osapuolten kesken tunnistetaan olennaiseksi, jotta sijoitetun lapsen osallisuus ja etu voisi aidosti sijaishuollon arjessa toteutua. Yhteistyön tekemisen, sosiaalityöntekijän asiakaslapsen tuntemisen ja hänen asioissaan tilanteen tasalla oleminen koetaan tärkeiksi tekijöiksi, jotta sosiaalityöntekijän on mahdollista toimia työssään lainmukaisesti virkavastuun edellyttämällä tavalla ja suoriutua hänelle määritellyistä tehtävistä sijoitetun lapsen julkisena huoltajana.

Tulosten mukaan olisi ensiarvoisen tärkeää selkiyttää sijaishuollon perhehoidossa roolia ja tehtävänjakoa eri toimijoiden kesken ja lisätä sosiaalityöntekijäresurssia, jotta tosiasiasa mahdollistuu lastensuojelulain noudattaminen ja lapsen etu sekä osallisuus itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Näin puretaan myös asiantuntijuuksien vastakkainasettelua, mikä osaltaan kohentaa lapsen asemaa sijaishuollossa.

Avainsanat: lastensuojelu, sijaishuolto, sosiaalityöntekijä, perhehoitaja, lastensuojelulaki, julkinen huolto, yhteistyö, lapsen etu

## SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO .....	1
2	LAPSEN HUOSTAANOTTO JA KODIN ULKOPUOLELLE SIOITTAMINEN .....	3
2.1	JULKINEN KOTI TAVOITTEELLISEN TOIMINNAN NÄYTTÄMÖNÄ.....	4
2.2	PERHEHOIDON ENSISIJAISUUS.....	6
2.2.1	Perhehoitolaki.....	7
2.2.2	Sijaisvanhemmuus.....	8
2.2.3	Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä perhehoidossa .....	9
2.3	VASTUUN JAKAUTUMINEN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN JA SIAISVANHEMMAN YHTEISTYÖSSÄ .....	10
2.4	OIKEUDET, VASTUUT JA ROOLIT PERHEHOIDOSSA OPPAIDEN VALOSSA .....	12
3	SOSIAALITYÖNTEKIJÄNÄ SIOITETUN LAPSEN ASIASSA.....	16
3.1	SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVÄN TARKASTELU LAIN NÄKÖKULMASTA .....	17
3.2	SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVÄN TARKASTELU AIKASIDONNAISESTI JA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKÖKULMASTA.....	18
4	YHTEISTYÖ SIOITETUN LAPSEN ASIASSA.....	21
4.1	YHTEISTYÖN HISTORIAALLINEN TARKASTELU .....	21
4.2	MONITOIMIJAISUUDEN AIHEUTTAMAT RISTIRIIDAT.....	22
4.3	TEHTÄVIEN MÄÄRITTELY JA ROOLIEN JAKO .....	23
4.4	AMMATILLISET VERKOSTOT LASTENSUOJELUN SIAISHUOLLOSSA.....	25
5	TUTKIMUSASETELMA .....	27
5.1	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -KYSYMYKSET.....	27
5.2	HAASTATTELUT AINEISTONA .....	28
5.3	TUTKIMUSMENETELMÄ JA ANALYYSI .....	31
6	SIAISVANHEMMAN NÄKEMYKSET LAPSEN ASIOISTA VASTAAVAN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVISTÄ JA ROOLISTA .....	36
6.1	VALTIOLLINEN VANHEMMUUS .....	36
6.1.1	Kokonaisnäkemys sioitetun lapsen asiassa .....	36
6.1.2	Sosiaalityöntekijän tehtävät.....	38
6.1.3	Sijaisvanhemman tehtävät ja asiantuntijuus.....	39
6.2	SIOITETUN LAPSEN PROSESSIN HALLINTA .....	39
6.2.1	Tavoitteena asiakassuunnitelma .....	39
6.2.2	Roolijako .....	42
6.2.3	Yhteistyö ja luottamus .....	46
6.2.4	Tukimuodot.....	49
6.3	MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ .....	52
6.3.1	Kuka päättää sioitetun lapsen asioista?.....	52

6.3.2	Salassapito ja tiedon jakaminen.....	55
6.3.3	Sosiaalityöntekijänä verkostossa.....	58
6.4	AINEISTOSTA NOUSEVAT TEEMAT .....	59
6.4.1	Sosiaalityöntekijä henkilönä.....	60
6.4.2	Järjestelmän haasteet .....	64
6.4.3	Sijoitetun lapsen oikeudet ja osallisuus .....	67
7	JOHTOPÄÄTÖKSET .....	70
7.1	SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MERKITYS LAPSEN SIJOITUKSELLE .....	71
7.2	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISET KYSYMYKSET .....	72
7.3	TUTKIMUSTULOSTEN HYÖDYNTÄMINEN .....	73
	LÄHTEET.....	77
	LIITTEET .....	82

## 1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani lähtökohtana on lastensuojelun sijaishuolto ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli asiakaslapsen julkisena huoltajana. Lastensuojelulaissa määritellään lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävät huostaan otetun lapsen asioissa. Huomionarvoista on, että puhekielessä lapsen asioista vastaavasta sosiaalityöntekijästä käytetään usein pelkkää sosiaalityöntekijä-termiä, jolla voidaan tarkoittaa myös sijaisperheen tukena työskentelevää, yksityisen palveluntuottajan sosiaalityöntekijää.

Perhehoitolaki määrittää sijaisvanhemman tehtäviä. Lainsäädäntöä on uudistettu lastensuojelulain osalta viimeksi 1.4.2015 ja uudistettu perhehoitolaki astui voimaan samana päivänä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli lapsen elämässä määrittyy lainsäädännön lisäksi myös monella muullakin tasolla käytännössä. Lapsen asioissa toimii erilaisia verkostoja ja yhteistyötahoja on monia. ”Perhehoidon verkot ja verkostot ovat tärkeitä, koska sijoitettu lapsi ja nuori, kuten myös perhehoitajat ja sosiaalityöntekijät elävät perhehoidon verkostoissa. Parhaimmillaan verkosto on tuki ja toimii yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi.” (Isomäki & Kuukkanen 2011, 25.) Lapsen läheisverkostolla on omat ajatuksensa kunkin työntekijän ja viranomaisen roolista ja tehtävistä lapsen asioissa. Lapsella itsellään on näkemys sosiaalityöntekijästä elämässään. Myös lapsesta huolta pitävällä taholla (huostaan otetusta lapsesta puhuttaessa kyseessä on sijaishuolto paikan edustaja, joka voi olla lastensuojelulaitoksen työntekijä, ammatillisen perhekodin edustaja, tai sijaisvanhempi) on oma käsityksensä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävistä.

Tässä tutkielmassa keskityn sijaisvanhempiin ja heidän näkemyksiinsä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolista ja tehtävistä huostaanotetun ja kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen asiassa / prosessissa. Lastensuojelun sijaishuollossa on tavoitteena perhehoidon lisääminen ja perhehoitajuutta on nostettu aivan uudella tavalla lainsäädännölläkin keskiöön lastensuojelun sijaishuollossa. Kuntien säästöpaineeet ovat myös osaltaan vaikuttaneet siihen, että on koettu aiheelliseksi lisätä huostaan otettujen lasten perhesijoituksia ja vähentää laitossijoituksia.

Pro gradu -tutkielmassani aion tutkia sitä, miten sijaishemmat näkevät lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolin ja tehtävät suhteessa sijoitettuun lapseen, sijaishempiin ja moniammatilliseen verkostoon. Aihe on tärkeä, etenkin siitä näkökulmasta käsin tarkasteltuna, että lasten perhesijoituksia tulisi kunnissa lisätä. Jotta olisi lapsen edun mukaista tulla sijoitetuksi perheeseen, tulee myös lapsen asioissa toimivalla moniammatillisella verkostolla olla yhteinen käsitys siitä, mitä tehdään ja kuka tekee.

Tarkemmat tutkimuskysymykseni ovat: Miten sijaishemmat näkevät lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolin ja tehtävät sijoitetun lapsen ja sijaisperheen elämässä? Miten sijaishemmat näkevät sosiaalityöntekijän paikan lapsen asioissa toimivissa verkostoissa?

Aineistona käytän keräämiäni sijaishempien haastatteluja. Haastattelut toteutan puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Tutkielmani ulkoista viitekehystä käsittelevässä osiossa tuodaan näkyväksi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävät ja paikka lapsen asioissa lainsäädännöstä käsin tarkasteltuna ja avataan sijaishemmuutta. Tutkielmani sisäisessä viitekehyksessä lähestytään viranomaisverkostojen yhteistyötä ja niiden merkitystä lapsen sijoitus- ja huostassaoloprosessin onnistumiselle, sekä kuvataan sosiaalityöntekijän ja sijaisperheen välistä yhteistyötä.

Perhehoito sijaishuollon muotona on kiinnostava ja haastava tutkimusalue, josta Suomesakin voitaisiin olla kiinnostuneempia eri tieteenaloilla. Perhehoidossa on paljon tutkimushaasteita; esimerkiksi vuonna 2007 on Euroopan sijaishuoltotutkijoiden tapaamisessa pohdittu sitä, onko olemassa riittävästi tutkimuksellista näyttöä perhehoidon lapselle hyvää tekevistä vaikutuksista. (Valkonen 2008, 117). Varsinaisia tutkimuksia aiheesta ei ole tehty. Sen sijaan kyseisestä teemasta on käyty keskusteluja esimerkiksi Internetin keskustelupalstoilla, kun on esimerkiksi kummasteltu sosiaalityöntekijän toimintaa lapsen asioista päätettäessä. Aihetta on käsitelty mm. Lokakuun liike -nimisellä sivustolla, joka tosin keskittyy lapsen vanhempien näkökulmaan. Myös sijaishemmilla on erilaisia suljettuja vertaistukikeskusteluryhmiä Internetissä. Käytännön tasolla perhehoidon kehittäminen on eriytynyt yksityisten ja kuntatason toimijoiden sekalaiseksi, yksittäisiksi kehittämishankkeiksi. Kokoava tutkimus sijaishuollon perhehoidosta puuttuu.

## 2 LAPSEN HUOSTAANOTTO JA KODIN ULKOPUOLELLE SIJOITTAMINEN

Huostaanotto on käsitteenä tarkasteltavissa monesta eri näkökulmasta. Tutkimuksellisessa mielessä suosittua on ollut tarkastella huostaanottoa kokemuksellisella tasolla. Jos huostaanotosta puhutaan institutionaalisessa viitekehyksessä, lähestytään aihetta tällöin lainsäädännön ja järjestelmän kautta, lakilähtöisestä huostaanottotulkinnasta käsin. Tällöin lastensuojelulaki on määrittämässä vastuuta ja päätöksentekoa huostaanottoon liittyen. Huostaanottoa voidaan tarkastella myös ammatillisesta / asiantuntijuusnäkökulmasta käsin, jolloin ilmiötä tarkastellaan (sosiaalityöntekijän) tekemisenä. (Pösö 2016, 9-11, 29-30).

Huostaanottoa voidaan lähestyä myös päätöksenä ja kokemuksena siten, että päätöksellä viitataan viranomaisen toimintaan, ja kokemuksella huostaanoton eri asianosaisiin, kuten lapseen, lapsen perheeseen ja muihin läheisiin. (Helavirta, Laakso & Pösö 2014, 295). Sijaishuollossa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolilla ja tehtävillä on täten monta eri tasoa, riippuen mistä näkökulmasta käsin huostaanottoa ja sen jälkeistä aikaa tarkastellaan.

Huostaanotto prosessina lähtee liikkeelle, kun todetaan ensisijaisten, kotiin ja perheeseen suunnattujen lastensuojelun tukitoimien olevan riittämättömiä turvaamaan lapsen tilanne, hyvinvointi ja kasvu sekä kehitys. Huostaanottopäätöksen tekee joko johtava sosiaalityöntekijä kunnassa tai vaihtoehtoisesti hallinto-oikeus, jos kyse on tahdonvastaisesta huostaanotosta. (12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa vastustaa huostaanottoa). Lapsi otetaan huostaanottopäätöstä edeltävästi huostaan. Tämän jälkeen lapsi on sijaishuollossa ja vastuu lapsen huolenpidosta ja kasvatuksesta on viranomaisilla. Huoltajalla säilyy edelleen lapsen huoltajuus eikä huostaanottoa ja sijaishuollossa oloa pidä sekoittaa adoptioon, vaikka lapsi asuisikin pitkäaikaisesti sijaisperheessä. Sijaishuollossa tulee ratkaista myös lapsen sijaishuoltopaikka. Sijaishuoltopaikan valintaa määrittävät lapsen etu ja lainsäädäntö – perhehoitoa tulee suosia. Lapsen etu käsitteenä on moniulotteinen ja käytännön tasolla aina lapsikohtainen. Käsitteet siitä, mikä on kunkin lapsen etu voivat

myös vaihdella lapsen itsensä, hänen vanhempinsa, asiantuntijoiden ja sosiaalityöntekijöiden välillä. (Pösö 2016, 16-21.)

Suomalaisessa lastensuojelussa huostaanotto on luonteeltaan väliaikainen. Väliaikaisuus on kirjattu lakiin ja sosiaalityöntekijällä on velvollisuus jatkuvasti arvioida huostassapidon kriteereiden olemassaoloa ja lapsen mahdollisuuksia palata kotiin syntymävanhempien luokse / perheen jälleenyhdistämistä. (Lastensuojelulaki 47 §.) Käytännössä monet sijoitukset ovat kuitenkin luonteeltaan pitkäaikaisia ja kestävät lapsen täysi-ikäistymiseen saakka, vaikkakaan tämä ei useinkaan poista väliaikaisuuden ilmapiiiriä. Kansainvälisessä keskustelussa sen sijaan pysyvyyttä ja lapsen oikeutta turvalliseen kiintymyssuhteeseen on pidetty siinä määrin tärkeänä, että on jopa mahdollistettu vastentahtoiset adoptiot. (Pösö 2016, 20). Tämä poikkeaa merkittävästi suomalaisesta käytännöstä.

Eurooppalaisittain tarkasteltuna suomalaisessa huostaanottokäytännössä on omat erityisyytensä. Suostumuksellinen huostaanotto, jossa sosiaalityöntekijän harkinnalla ja asiantuntijoiden näkemyksillä on merkittävä rooli, nähdään suomalaisessa kontekstissa ennemminkin osana palveluprosessia kuin juridista prosessia. (Pösö 2016, 21-28.) Kansainvälisesti tarkasteltuna esimerkiksi sijaisvanhempien asema on erilainen. Kuten edellä on todettu (Pösö 2016, 21-28), jopa vastentahtoisia adoptioita on vahvistettu pysyvyyden nimissä.

## 2.1 JULKINEN KOTI TAVOITTEELLISEN TOIMINNAN NÄYTTÄMÖNÄ

Huostaanotto, eli lapsen poistaminen hänelle haitallisista olosuhteista, ei itsessään ole riittävä tukitoimi lapselle. Huostaanoton pyrkimyksenä on tarjota lapselle parempaa arkea ja elämänlaatua. Huostaanottoa julkisena interventiona oikeutetaan sillä, että lapsen arkielämä paranee huostaanoton myötä. Tämä tapahtuu käytännössä sijaishuollossa ollessa ja siihen vaikuttavat monet eri tekijät. (Enroos 2016, 260.)

Vaikka huostaanottopäätös itsessään on puhtaasti juridis-hallinnollinen, tulisi sijaishuollon ja sijaishuollossa olemisen olla lapselle hoidollista, kasvatuksellista ja kuntouttavaa. Sijaishuollon ja ”julkisen kodin” tulisi mahdollistaa lapselle turvallinen arki ja työskentelyn kohteena tulisi olla asioiden, joiden vuoksi lapsi on huostaanotettu. Myös lapsen



kokemuksia tulisi kyetä työstämään ja lapsen tarpeisiin tulisi kyetä vastaamaan. Sijaishuollossa olisi tärkeää muistaa työskennellä myös näiden toissijaisten tarpeiden parissa. Sijaishuollon tehtävänä on ratkoa myös sijaishuollon aikana ilmeneviä ongelmia; pelkkä lapsen huostaanottaminen vaarantavista olosuhteista ei vielä takaa mitään. Sijaishuolto ei ole mikään stabiili tila, vaan se on koko ajan muutoksessa sosiaalisine suhteineen ja tapahtumineen. (Pösö 2016, 17.) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsen ja tämän perheen kanssa työskentely ei suinkaan pääty lapsen huostaan ottamiseen ja sijoittamiseen kodin ulkopuolelle sijaishuoltopaikkaan.

Enroos (2016) käyttää sijaishuoltopaikasta käsitettä julkinen koti ja viittaa tällä siihen, että sijaishuoltopaikka itsessään on monimutkainen sosiaalinen kokonaisuus, jossa sijoitettu lapsi elää tuoden mukanaan oman syntymäperheensä ja menneisyytensä. Julkinen koti on yhtä lailla lastensuojelulaitos, kuin sijaisperhe. Julkista kotia määrittävät lisäksi suunnitelmallisuus, tavoitteiden asettaminen ja tiedon tuottaminen sekä kirjaaminen. Huostaanotolle palveluna asetetut tavoitteet tulee toimeenpanna sijaishuollon aikana ja nämä asetetut tavoitteet ovat näin muovaamassa sijaisperheen (julkisen kodin) arkea ja sijoitetun lapsen elämää. (Enroos 2016, 224-260.)

Sijaishuoltopaikan tehtävä lyhyesti ilmaistuna on toimia lapsen sijoituksen toimeenpanijana. Sijoituksen alkuvaiheessa korostuu asiakassuunnitelman merkitys ja asiakassuunnitelmapalaverissa tulisi saada reunaehdot sijaishuoltopaikan toiminnalle. On oleellista, että sosiaalityöntekijä tapaa asiakaslasta, syntymävanhempia ja sijaisperhettä, jotta opitaan tuntemaan puolin ja toisin, sekä voidaan asettaa yhdessä tavoitteita sijaishuololle. Huostaanoton ja sijaishuollon *tavoitteina* on aikaansaada laadullisesti positiivinen muutos lapsen olosuhteisiin ja elämään. Tämä ei tarkoita ainoastaan turvallisen kodin tarjoamista, vaan myös lapsen elämänlaadun tulisi parantua. (Enroos 2016, 240-246).

Lastensuojelulaitoksessa asuminen on vahvan *tavoitteellista* toimintaa (Enroos 2016, 236). Tämä on entisestään korostunut kilpailutuksen myötä. Ammatillisuutta arvioidaan eri mittareilla ja työntekijät ovat sitoutuneet tekemään myös perhetyötä ja työskentelevät sijoitetun lapsen perheen kanssa. Dokumentointi, strukturoitu arki ja erilaisten lastensuojelulain mukaisten toimien arvioiminen ja niistä päättäminen sekä kirjallinen päätöksenteko kuuluvat lastensuojelulaitosten arkeen. Sijaisperheet eroavat tässä merkittävästi las-

tensuojelulaitoksista, vaikkakin jotkut yksityiset palveluntuottajat edellyttävät kirjaamista rekrytoimiltaan sijaisperheiltä. (Enroos 2016, 236-238.) Vaikka sijaisperheillä ei ole samanlaisia kirjaamisen vaatimuksia kuin laitostenmuotoisilla sijaishuolto- ja sijaishuoltopaikoilla, ulottuu arjen tavoitteellistuminen, sopimuksellisuus ja suunnitelmallisuus myös sijaisperheisiin julkisena kotina. Vaikka lain mukaan sijaisperheiltä ei edellytetä samanlaista ammatillista osaamista kuin laitostenmuotoiselta sijaishuolloilta, on olemassa sijaisperheitä, joiden toimintaa määrittää vahva ammatillisuus (Enroos 2016, 258).

## 2.2 PERHEHOIDON ENSISIJAISSUUS

Suomessa eduskunta hyväksyi 1.3.2011 lastensuojelulakiin tehdyn muutosesityksen, jonka mukaan perhehoito on ensisijainen lapsen sijoitusmuoto laitoshoidon nähdessä ja vuoden 2012 alusta lukien perhehoitoa on tullut lastensuojelulain mukaan pitää ensisijaisena hoitomuotona sijaishuollossa. Lastensuojelulain perusteella perhehoitoon sijoitetulla lapsella tulee olla nimettynä asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä (lastensuojelulaki 13 b §). Lastensuojelulain 30 § mukaan lapsen tai nuoren asiakassuunnitelma ohjaa perhehoidon sijoitusta ja asiakassuunnitelmaa tarkastetaan säännöllisesti ja tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa. Sijoitetun lapsen asiakassuunnitelma on merkittävässä roolissa myös sijaisperheen tuen ja moniammatillisen yhteistyön osalta, koska suunnitelmassa määritellyt lapsen tarpeet määrittävät koko sijoituksen tarkoitusta ja tavoitetta, sekä erilaisten tukipalveluiden ja avun järjestämistä lapselle ja perheille. Tällä hetkellä asiakassuunnitelmalle asiakirjana ei ole olemassa mitään yhtä yhtenäistä mallia, vaan kaikki kunnat Suomessa saavat rakentaa asiakassuunnitelman omalla tavallaan, kuitenkin lain edellyttämät vaatimukset huomioiden.

Perhehoitoliitto määrittelee asiakassuunnitelman seuraavasti: ”Asiakassuunnitelma perustuu perhehoitoon sijoitetun lapsen palvelutarpeen arviointiin. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lapsen asiakassuunnitelmassa tekemä arvio palvelun välttämättömyydestä merkitsee kunnalle velvollisuutta palvelun järjestämiseen...Palvelut toteutetaan tehdyn suunnitelman pohjalta.” Perhehoitoliiton näkemyksen mukaan suunnitelmaan kirjataan myös osapuolten eriyvät näkemykset tuen tarpeesta ja järjestämisestä. Lisäksi Perhehoitoliitto suosittaa, että ”perhehoitajan ja kunnan työntekijöiden tehtävät,

vastuut ja roolit tulee olla kaikille yhteistyön osapuolille selvät.” (Perhehoitoliitto 2017, 7-13.)

1.1.2012 alkaen perhehoitajalle tuli olla nimettynä jokaista hoidettavaa kohden vastuutyöntekijä (Perhehoitolaki). Vastuutyöntekijän tehtävänä on huolehtia, että perhehoitaja saa tarvitsemansa tuen sijoituksen aikana. Perhehoitajalla on perhehoitajalain mukaan oikeus työnohjaukseen, koulutukseen ja valmennukseen. (Perhehoitoliitto 2014, 23.)

### 2.2.1 Perhehoitolaki

Toimeksiantosuhteinen perhehoito perustuu perhehoitolakiin. Kunta (tai kuntayhtymä) voi järjestää perhehoidon joko tekemällä toimeksiantosopimuksen perhehoitajan kanssa tai tekemällä sopimuksen yksityisen perhehoidon tuottajan kanssa perhehoidon järjestämisestä. Toimeksiantosopimus on asiakirja, jossa lapsen sijoittava kunta ja perhehoitaja sopivat perhehoitoon liittyvistä molempia osapuolia velvoittavista asioista. Toimeksiantosopimuksessa tulisi olla kirjoitettuna suunnitelma perhehoidettavan ja perhehoitajan tukitoimista ja sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista. (Perhehoitoliitto 2014, 16.) Huomionarvoista on, että toimeksiantosopimussuhde ei ole rinnastettavissa työsopimuslain tarkoittamaan työsuhteeseen. (Perhehoitolaki, Perhehoitoliitto 2017, 4.)

Perhehoitolaki myös määrittelee sen, kuka voi ryhtyä perhehoitajaksi. Edellytyksenä on sopivuus koulutuksen, kokemuksen tai henkilökohtaisten ominaisuuksien kautta. Ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä tulee olla käytnä perhehoitajan ennakkovalmennus. Kuitenkin *erityisistä syistä ennakkovalmennus on mahdollista suorittaa vuoden kuluessa sijoituksen alkamisesta*. (Perhehoitolaki 6 §.) Perhehoitolaissa säädetään lisäksi perhehoitajan koulutuksesta ja valmennuksesta. Tässä Pro gradu -tutkielmassa tarkastelen perhehoitolakia ja perhehoitajuutta nimenomaisesti lastensuojelun sijaisperheiden osalta. Perhehoito laajemmassa merkityksessään kattaa kuitenkin lasten lisäksi myös aikuisten ja ikäihmisten perhehoidon.

Perhehoitajan ennakkovalmennus kulkee sijaishuollossa nimellä PRIDE-ennakkovalmennus. PRIDE-ohjelma on perhehoidon kehittämisohjelma, joka koostuu 14 vaiheesta

kolmessa eri kokonaisuudessa. Näistä 2. kokonaisuuteen kuuluu PRIDE-ennakkovalmennus, joka toimii tulevien sijaisvanhempien / perhehoitajien tulevaan tehtävään valmentajana (Pynnönen 2016, 35). PRIDE-ennakkovalmennuksen ryhmätapaamisilla tapaaminen numero 7 on ”tietoa ja kokemuksia perhehoidosta ja adoptiosta” ja tällöin paikalla on paneelissa keskustelemassa perhehoidon asiantuntijoita. Tapaaminen numero 9 on otsikoitu ”perhehoitajan asema”, ja tapaamisen tavoitteena on jakaa tietoa perhehoitoa säätelevästä lainsäädännöstä ja toimeksiantosopimuksesta sekä perhehoidon toimintaohjeista kyseessä olevassa yksikössä / kaupungissa / kunnassa. (Pynnönen 2016, 40.) Sijaisvanhemmuudessa tarvitaan myös erilaisia valmiuksia, joista yhdeksi PRIDE-ohjelmassa nostetaan yhteistyön tekeminen lapsen asiassa (Pynnönen 2016, 46).

### 2.2.2 Sijaisvanhemmuus

Sijaisvanhemman tehtävät määritellään perhehoitolaissa. Sijaisvanhemmasta käytetään laissa nimitystä perhehoitaja, mutta lastensuojelussa yleisempää on puhua sijaisvanhemmasta. Tämä kuvaa mielestäni paremmin myös suhdetta perhehoitoon sijoitettuun lapseen. Perhehoitolaissa tarkoitettu perhehoitaja sen sijaan on käsitteenä sijaisvanhempaa laajempi, sillä perhehoitajan kotona voi asua perhehoidettavia ”vauvasta vaariin”, eikä näissä tilanteissa kyse ole huostaanoton seurauksena järjestettävästä perhehoidosta. Esimerkiksi ikäihmiset voivat asua perhehoidossa.

Sijaisvanhemmuus koostuu niin palkitsevista kuin kuormittavistakin tekijöistä. Yhteistä näille tekijöille on, että ne kaikki liittyvät sijaisvanhemman työssä jaksamiseen. Arkea kuormittavia tekijöitä ovat yhteistyöongelmat sosiaalityöntekijän kanssa, kuin myös epävarmuus lapsen huostassapidon - ja sijoituksen jatkumisesta. Palkitsevana tekijänä koetaan työlle saatu tuki yhteistyöverkostosta. (Nurminen 2011, 18-19.) Sijaisvanhemmuus asettaa paljon vaatimuksia siihen ryhtyvälle: sijaisvanhemman tulisi tietää mikä on lapsen edun mukaisinta, osata sanoa se oikeaan aikaan ja käydä erilaisissa palavereissa eri instansseissa, kuljettaa lasta tämän palveluissa ja harrastuksissa, sekä pitää yhteyttä työntekijöihin (Hänninen 2016, 28-29). Myös yhteistyö sijoitetun lapsen biologisten vanhempien kanssa olisi toivottavaa. Sijaisvanhempien oma perhe-elämä muuttuu julkisemmaksi, omaa vanhemmuutta arvioivat jatkuvasti sijoitetun lapsen syntymävanhemmat ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Huoltajalla on edelleen huoltajan oikeudet

suhteessa lapseen ja viimesijainen päätösvalta lapsen asioissa on sosiaalitoimessa. (Pynnönen 2016, 23 ja Pirskanen 2011, 47-57.)

Sijaisvanhemman asema poikkeaa merkittävästi muista sijaishuoltoapaikkojen aikuisten asemasta. Sijaisvanhemmilla harvemmin on alan koulutusta tai mahdollisuuksia säännölliseen, ammatilliseen työnohjaukseen (Sinkkonen 2015, 156). Sijaisperheen verkostot kasvavat huomasti sijoitetun lapsen myötä ja ammatillisissa verkostoissa toimiminen voi olla melko kuormittavaa, koska sijaisvanhempi toimii näissä verostoissa kuitenkin ”henkilökohtaisella tasolla ja omalla persoonallaan, ... mikä voi asettaa hänet puolustuskanalle” (Janhunen, Pitko & Säles). Perhehoidon tietopakettissa kerrotaan, että sijaisvanhemmat / perhehoitajat tulisi nähdä tasa-arvoisina yhteistyökumppaneina sijoitetun lapsen verkostossa muiden ammatillisten toimijoiden keskuudessa. Yhteistyön kannalta oleellista on, että vuorovaikutus toimii. Vuorovaikutuksen laatuun puolestaan vaikuttaa roolien ja tehtävien selkeys. (Perhehoitoliitto 2014, 27.)

Sijaisvanhemmat itse ovat aikaisempaan tutkimukseen perustuen korostaneet perhehoidon tuen kehittämisen tarvetta. Taloudellista tukea tulisi parantaa ja lastensuojeluun tulisi saada lisää työntekijäresursseja, jotta tuen antaminen sijaisperheille tosiasiallisesti mahdollistuisi. Osa perhehoitajista on tuonut korostetusti esiin, että perhehoitajan aseman tulisi olla selkeästi määritelty ja perhehoitajilla tulisi olla riittävästi oikeuksia. Isoja, sijaisperheitä kahteen suuntaan repiviä mielipiteitä perhehoidon kehittämisestä on; toiset halusivat kehittää perhehoitoa ammatillisempaan suuntaan, ja toiset halusivat säilyttää sen perheenomaisuuden. (Marjomaa & Laakso 2010, 128-129.) Aiemman kansainvälisen tutkimustiedon perusteella on ilmeistä, että sijaisvanhemmat tarvitsevat entistä kattavampaa ennakoivaa valmistusta ja ennakoivaa valmistuksen lisäksi paljon tukea sijoitetun lapsen muutettua perheeseen. (Pynnönen 2016, 28.)

### 2.2.3 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä perhehoidossa

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on monta nimeä arkipuhekielessä: vastuutyöntekijä, perhehoidon sosiaalityöntekijä, kunnan vastuusosiaalityöntekijä, kunnan sosiaalityöntekijä, sijoittava sosiaalityöntekijä ja sosiaalityöntekijä. Väärinymmärryksen riski on olemassa tilanteissa, joissa esimerkiksi perhehoidon sosiaalityöntekijä ei edes

työskentele suoraan kunnalle, vaan on työsuhteessa sijaishuollon palveluja kunnille tuottavalla yksityisellä palveluntuottajalla tai järjestöllä, esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry:llä. (Vaattovaara & Maula 2010, 53). Tällöin lastensuojelulaissa määritelty lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on eri henkilö kuin perhehoidon sosiaalityöntekijä.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli voi olla myös niin sanottu ”kaksoisrooli”, jos kunnassa ei ole sijaisperheelle nimettyä omaa sosiaalityöntekijää. Tällöin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä työskentelee samanaikaisesti sijoitetun lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä ja sijaisperheen vastuusosiaalityöntekijänä.

### 2.3 VASTUUN JAKAUTUMINEN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN JA SIJAISVANHEMMAN YHTEISTYÖSSÄ

Mikä on sijaisvanhemman asema sosiaalitoimen organisaatiossa suhteessa lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään? Rabb on pohtinut perhehoitajan asemaa suhteessa sosiaalitoimen organisaatioon toimeksiantosopimuksen kautta. Tässä asiayhteydessä hän on myös todennut, ettei sosiaalityöntekijänkään asema suhteessa perhehoitajaan ole ”kovinkaan yksiselitteinen”, vaikkakin sosiaalityöntekijän vastuulla on kokonaisuudessaan sijoitetun lapsen prosessin hallinta. (Rabb 2008, 150-153, 165.) Perhehoidon moniammatillinen yhteistyö kuvastuu usein vastakkainasetteluna, jossa vastapuolella on sosiaalityön asiantuntemus. Tähän liittyen Rabb käyttää ”asiantuntijuuksien vastakkainasettelu” -käsitettä kuvaamaan kahden eri profession asiantuntijuuksia ja niiden konfliktia (Rabb 2008, 156).

Useiden tutkimusten perusteella sijaisvanhemmat toivovat sosiaalityöntekijältä tukea tehtävänsä hoitoon ja hyvää yhteistyötä (Valkonen 2008, 107). Perhehoidon tuen tulisi olla suunnitelmallisesti toteutettua ja yksi sen perusedellytys on riittävä ja säännöllinen vastuutyöntekijän yhteydenpito. Tämän yhteydenpidon kautta samalla arvioidaan myös lapsen sijoituksen kulkua. Riittävän tuen merkitys on todennettu myös ”Sopiva sijaiskoti lapselle” -projektissa, jonka tavoitteena oli kehittää sijaishuollon sosiaalityöntekijöille työkaluja sijaisvanhempien arviointiin ja tukemiseen sijoituksen onnistumismahdollisuuksien lisäämiseksi. Havaintona oli, että lapsen sijoituksen pysyvyyteen sijaisperheessä

vaikutti, sen lisäksi että lapsi oli sijoitettu sijaisperheeseen jo hyvin nuorena, myös sijaisperheille annettu tuki. (Kalland 2015, 67–171.)

Sijaisperheen ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän suhde tulisi rakentaa niin turvalliseksi, että omasta jaksamisesta rehellisesti puhuminen mahdollistuu. (Perhehoidon) sosiaalityöntekijän tulisi kannatella sijaisperhettä, jotta sijaisperheellä olisi voimavaroja kannatella heille sijoitettua lasta. (Vaattovaara & Maula 2010, 37-38.) Kuntatasolla sosiaalityöhön on kuitenkin resursoitu niukasti mikä tarkoittaa, että sosiaalityöntekijän työaika riittää vain välttämättömimpään. Mistä tällöin saadaan aika sijaisvanhemman tukemiseen ja hyvän yhteistyön rakentamiseen? (Rabb 2008, 163.)

Sijaisvanhemmat ovat yhteistyön tekemisen osalta (ainakin) kahden tahon odotusten keskiössä. Sijoitetun lapsen biologiset vanhemmat ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ovat ne tahot, joiden kanssa sijaisperhe vähintään kerran vuodessa istuu alas saman pöydän ääreen päivittämään lapsen asiakassuunnitelmaa. Tässä yhteydessä sovitaan yhteisesti tehtävien- ja vastuunjaosta ja sosiaalityöntekijä kirjaa asiassa asiakassuunnitelman lähetettäväksi kaikille osapuolille. Yhteistyölle asettaa reunaehdoja myös perhehoitolaki, jossa mainitaan, että sijaisvanhempien yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa tulee tukea lapsen yhteydenpitoa hänelle tärkeisiin läheisiin. Se, miten tämä määritellään käytännössä, asettaa tehtävälle yhteistyölle haasteita: Sosiaalityöntekijän asettamat odotukset sijaisvanhemman tukityöskentelylle vaihtelevat kovasti. Toisaalta myös sijaisvanhempien odotukset suhteessa sosiaalityöntekijältä saamaansa tukeen vaihtelevat. On kokemuksia, että tuki ei ole ollut riittävää, jotta sijaisperhe olisi saattanut rajata sijoitetun lapsen läheisten jatkuvaa yhteydenpitoa siten, että se ei häiritsisi heidän arkeaan. (Hänninen 2016, 154-159). Huolimatta näistä haasteista, Hänninen näkee sijaisvanhemman ”yhteistyökumppanin” olevan sosiaalityöntekijä lapsen läheisten kanssa tapahtuvaan yhteydenpitoon ja kommunikaatioon liittyen ja pohtii, että yhteistyöhaasteiden taustalla saattaa olla jokaisen osapuolen tarve tuntea olevansa arvostettu ja merkityksellinen. (Hänninen 2016, 158, 208-209).

Sosiaalityöntekijöiden tulisi muistaa osallistaa sijaisperhettä lapsen asioista päätettäessä. Ylipäättään on tärkeää huomioida perheen asiantuntijuuden tunnustaminen lapsen asiassa koko prosessin ajan, sillä sijaisperhe huolehtii lapsesta ympärivuorokautisesti, ja täten

heillä on paras asiantuntijuus lapsen voinnista. Lopulta sijaisvanhempien osallistamisen tulisi tapahtua niin, että viimesijainen vastuu ja päätösvalta on sosiaalityöntekijällä. (Vaattovaara & Maula 2010, 37–38.)

#### 2.4 OIKEUDET, VASTUUT JA ROOLIT PERHEHOIDOSSA OPPAIDEN VALOSSA

Edellä on kuvattu sijaishuollon perhehoidon vastuunjakoja, eri toimijoiden rooleja ja yhteistyötä sijoitetun lapsen asiassa. Tässä alaluvussa em. teemoja tarkastellaan lähemmin sijaisvanhemmille suunnattujen oppaiden näkökulmasta.

Jotta lapsen perhehoito / lapsen sijoitus onnistuu, on sijaisperheelle tarjottava tuki ensiarvoisen tärkeässä roolissa. Tuen merkitys on perhehoitajalakiin tehtyjen muutosten myötä entisestään korostunut. Osaltaan tähän vaikuttaa myös se, että perhehoitoa pidetään ensisijaisena sijoitusmuotona muihin sijoitusmuotoihin nähden ja tavoitteena on lisätä perhehoitoa valtakunnallisesti. (Perhehoitoliitto 2014, 27.) Valtakunnallisesti kuitenkin tuen järjestämistavoissa on suuria eroja ja saatavuudessa vaihtelua (Sadoissa verkoissa sukkuointi – kumppanuudet sijaishuollossa Lastensuojelun keskusliitto selvitys 2011). Lastensuojelun tukipakettiin nähdään kuuluvaksi sosiaalityöntekijän tuki lapsen sijoituksen eri vaiheissa (Perhehoitoliitto 2014, 52).

Perhehoitoliiton oppaasta saa käsityksen, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja sijaisvanhemman tukityöntekijä olisivat kaksi eri henkilöä (Perhehoitoliitto 2014, 28, 55). Näin ei kuitenkaan aina ole, sillä on kuntia, joissa sama sosiaalityöntekijä (lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä) vastaa molemmista tehtävistä. Hänellä voi olla työparina toinen sosiaalityöntekijä tai sosiaalihoaja, jonka työpanos on suunnattu perhehoitajan tukemiseen. Joka tapauksessa yhteistyö näiden kaikkien työntekijöiden välillä on välttämätöntä.

Sosiaalityöntekijän tuen ohella sijoittajan tulee tukea myös perhehoitajan kouluttautumista ja työnohjausta. (Perhehoitoliitto 2014, 28.) Riittävä yhteydenpito lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän taholta vaikuttaa sijaisperheen käytännön avun tarpeen ennakointiin ja oikea-aikaisuuteen. Yhtä kaikki, riittävän yhteydenpidon ei nähdä toimivan korvaavana elementtinä muulle tuelle tai aiheuttavan sen, että muuta arjen / käytännön tukea ei tarvittaisi. ”(Lapsen) asiakassuunnitelmaan kirjatut palvelut ovat sijoittajakuntaa



velvoittavia.” Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli korostuu myös tilanteissa, joissa lapsen sijoitus päättyy perheessä äkillisesti. Tällöin sosiaalityöntekijällä olisi hyvä olla olemassa työmalli tilanteen läpikäymiseen ja tuen tarpeen määrittelyyn. (Perhehoitoliitto 2014, 23–30.)

Perhehoitoliitto (2014, 25) on oppaassaan nimennyt sijoittajan vastuiksi ”järjestää valmennusta, täydennyskoulutusta, työnohjausta ym. tukea, jota perhehoitaja tarvitsee sekä nimetä vastuutyöntekijä perhehoitajalle, järjestää hoidettavan tarvitsemat palvelut, arvioida perhehoitoa yhdessä perhehoitajan kanssa, valvoa perhehoitoa ja huolehtia siitä, ettei perhehoitajaa ja hänen perheenjäseniään koskevia henkilökohtaisia asioita ole kirjattuna hoidettavan asiakirjoissa”. Sijoittajan oikeuksiksi Perhehoitoliitto (2014, 26) on nimennyt ”huostaanoton tarkoituksen toteutumiseksi päättää huostaan otetun lapsen ja nuoren sijoituspaikasta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta tarpeellisesta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta” ja ”saada tieto perhehoidossa ja perhekodissa tapahtuvista muutoksista.”

Sijaisvanhemman / perhehoitajan velvoitteita ovat sitoutua toimimaan yhteistyössä sijoitettavan kunnan ja sijoitetun lapsen perheen / lähiomaisten kanssa. Perhehoitajan velvollisuus on myös ilmoittaa sijoittajakunnalle olosuhteissaan tapahtuneista muutoksista tai aikomuksistaan ottaa lisää perhehoidettavia. Perhehoitajan tulee myös noudattaa salassapitovelvollisuutta. Ennen kaikkea perhehoitaja sitoutuu antamaan hyvää, asiakassuunnitelman mukaista perhehoitoa. (Perhehoitoliitto 2014, 24.)

Vuoden 2017 vastaavassa oppaassaan Perhehoitoliitto on siirtynyt käyttämään ”tehtävät” -termiä kuvaamaan molempien osapuolten velvollisuuksia ja vastuita. Tehtävien velvoittavuudesta kertomaan on lisätty lakipykälä. Perhehoitajan velvollisuus yhteistyön tekemiselle on uudemmassa versiossa ”verkostoyhteistyö, ilmoitusvelvollisuus (21 §)” (Perhehoitoliitto 2017, 15.) Uudemmassa versiossa ei jostain syystä enää erikseen mainita yhteistyövelvoitteesta lapsen sijoittajakunnan sosiaalityöntekijän kanssa. Perhehoitolaki 10 § määrittelee, että toimeksiantosopimuksessa tulee sopia yhteistyöstä kunnan ja perhehoitajan kesken. ”Perhehoidon aikana tarvittavan tuen järjestämiseksi perhehoitajalle on nimettävä jokaista hoidettavaa varten vastuutyöntekijä. Perhehoitajalle on järjestettävä riittävä mahdollisuus saada tukea ja tavata vastuutyöntekijää” (Perhehoitolaki 15 §). Käy-

tännössä tämä sopiminen yhteistyöstä tarkoittaa sitä, että toimeksiantosopimuksessa sovitaan yhteistyön muodoista, määrästä ja tavoista, sekä yhteydenpidosta. Sopimuksessa tulisi Perhehoitoliiton mukaan selkeästi ilmetä myös se, miten perhehoitajan on mahdollista tavata vastuutyöntekijäänsä. (Perhehoitoliitto 2017, 28.)

Toimiva yhteistyö ja oikein ajoitettu tuki ovat merkittävässä roolissa perhehoidon laadun ja onnistumisen osalta. Perhehoitoliitto on myös määritellyt perhehoitajan vastuutyöntekijän ja perhehoitajan välisen yhteistyön perustaksi toimivan tuen muodostumiselle. (Perhehoitoliitto 2017, 30.) Hyvän yhteistyön perustana nähdään yhteisen tiedon muodostuminen, luottamus, hyvät vuorovaikutustaidot ja toisen tehtävän molemminpuolinen arvostus. *Toisen tehtävän arvostus voi syntyä vain ymmärtämällä mitä toisen työtehtäviin kuuluu ja mikä toisen rooli lapsen asiassa on.* Perhehoitoliitto on myös todennut, että ”tunteet ovat usein vahvasti läsnä yhteistyötilanteissa” ja tämän asian tunnistaminen voi vaikuttaa myös yhteistyön kehittymiseen. (Perhehoitoliitto 2017, 30). Emotionaalisen tuen merkitys on suuri; Perhehoitoliitossa on kehitetty tätä varten yhteysneuvottelu-malliristiriitatilanteisiin (Perhehoitoliitto 2017, 32). Lisäksi Perhehoitoliitto (2017, 30) suosittelee, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä olisi tutustunut perhehoitajien ennakkovalmennukseen kyetäkseen muodostamaan riittävän ymmärryksen sen sisällöstä ja sen tarjoamista lähtökohdista sijaisvanhemmuuteen.

Perhehoitoliiton oppaassa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli koostuu yhteydenpitäjästä, ja hänet nähdään ensisijaisena perhehoitajan yhteistyökumppanina, joka järjestää käytännön asioita (sijaisperheelle maksettavat korvaukset, sijoitetun lapsen yhteydenpidon järjestäminen, lapsen tarvitsemat tuki- ja erityispalvelut), sekä lakisääteiset tuet. Perhehoitajalle / sijaisvanhemmille tarjottavaa tukea tuottaa Perhehoitoliiton mukaan toinen työntekijä, joka on siis ”perhehoitajan vastuutyöntekijä”. (Perhehoitoliitto 2014, 27.) Oppaasta ei ilmene, miten näiden kaikkien kolmen tahon yhteistyö ja vastuualueet on tarkoituksenmukaisinta järjestää. Vuoden 2017 julkaisussa (THL Työpäperi 20/2017, 48) vastuusosiaalityöntekijän tehtävät perhehoitoon sijoitetun lapsen asioissa on eritelty laajemmin. On myös mainittu, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä järjestää biologisten vanhempien tukitoimet ja -palvelut (online, THL Työpäperi 20/2017, 48).

Sijaisvanhempien näkökulmasta lainsäädäntöön ja yhteistyöhön liittyviä kysymyksiä käsitellään lyhytaikaisiin sijoituksiin tähtäävien sijaisvanhempien valmennuksessa (PRIDE). Tällä koulutuksella ei kuitenkaan nähdä voitavan ryhtyä pitkäaikaiseksi sijaisperheeksi. Tässä koulutuksessa on yhdeksi tärkeäksi arvioitavaksi kokonaisuudeksi nostettu nimenomaan yhteistyön tekeminen (sijoitetun) lapsen asioissa. Sijaisvanhempien valmiuksien arviointi tässä yhteydessä pitää sisällään seuraavien kysymysten tarkastelun: Minkä merkityksen sijaisvanhemmat antavat sille, että yhteistyön tavoitteena on yhdessä auttaa lasta ja miten he ovat valmennuksen aikana osoittaneet yhteistyötaitojaan? Miten perhe avaa ovensa sosiaalityöntekijöille? Miten sijaisvanhemmat tulevat toimeen muiden ja kouluttajan kanssa? Onko heillä annettavaa tiimityöhön? Millainen heidän asenteensa on avun pyytämiseen? Kuka apua pyytää? Miten sijaisperhe suhtautuu sijoitetun lapsen (syntymä)vanhempien rooliin ja tehtävään? (Vaattovaara & Maula 2010, 40–45.)

### 3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄNÄ SIJOITETUN LAPSEN ASIASSA

Sosiaalihuoltolain 43 §:ssa määritellään, että jokaiselle sosiaalihuollon asiakkaalle on nimettävä omatyöntekijä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Tämä omatyöntekijyys ei esimerkiksi lastensuojelussa tarkoita vain kahdenvälistä työskentelyä, vaan laajemmin lapsen asioista vastaamista ja yhteistyövelvoitetta. Lastensuojelussa jokaiselle asiakaslapselle tulee lain mukaan nimetä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (Lastensuojelulaki 13 b §). Käytän tästä jatkossa nimikettä sosiaalityöntekijä. Lisäksi kyseisellä sosiaalityöntekijällä tulee olla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain 3 §:n mukainen sosiaalityöntekijän ammatillinen kelpoisuus.

Sosiaalityöntekijän rooli on merkittävä etenkin sijaishuollossa, jossa viimesijainen päätösvalta huostaanotetun lapsen asioissa on sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä ja näin ollen kyseisen toimielimen edustajalla eli sosiaalityöntekijällä. Lain mukaan suuri osa huoltajalle kuuluvista velvollisuuksista ja oikeuksista siirtyy viimesijaisesti lapsen huostaanoton myötä sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Tarkasteltaessa lainsäädäntöä, voidaan havaita, että sosiaalityöntekijälle on säädetty monia eri velvollisuuksia ja tehtäviä, joita sosiaalityöntekijä hoitaa virkavastuulla. Virkasuhteinen sosiaalityöntekijä toimii tehtävissään virkavastuulla Perustuslain (731/1999) 118 §:n mukaisesti. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on keskeisessä asemassa sijoitetun lapsen edun toteutumisen valvojana. Asiakaslapsen tarvitsemien palveluiden ja tukitoimien osalta vastuu on edelleen sosiaalityöntekijällä, jonka tulee valvoa, että lapsi saa tarvitsemansa tuen. (Saastamoinen 2010, 74.)

Kaiken kaikkiaan sosiaalityöntekijän rooli huostaanotetun lapsen asiassa on merkittävä ja on ihme, että tästä näkökulmasta käsin ei lastensuojelussa ole tehty kovin paljon tutkimusta. (Helavirta 2016, 188-191.) Huostaanotosta ylipäätään on tehty verrattain vähän suomalaista tutkimusta, esimerkiksi vuonna 2016 julkaistussa ”Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä”-teoksessa todetaan sen olevan ensimmäinen tutkimusperustainen kokonaisesitys huostaanotosta Suomessa. (Enroos, Heino & Pösö 2016.)

### 3.1 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVÄN TARKASTELU LAIN NÄKÖKULMASTA

Seuraavaksi kuvaan sosiaalityöntekijän tehtävää sijoitetun lapsen asiassa lain näkökulmasta luettelemalla lastensuojelulaissa säädetyt sosiaalityöntekijän yleiset tehtävät sijaishuollon osalta. Tehtävät ovat: lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, lapsen edun toteutumisen valvonta, puhevallan käytössä lapsen avustaminen, lapsen läheisverkoston kartoittaminen, oikeusavun piiriin tarvittaessa ohjaaminen, edunvalvonnan hakeminen lapselle jos tarpeen, ilmoittaminen hallintotuomioistuimelle sijaishuoltoapaikan muuttamisesta (jos lasta koskeva huostaanotto- tai sijaishuoltoasia on vireillä hallintotuomioistuimessa), lastensuojeluilmoituksen vastaanottaminen ja selvittäminen, tutkintapyyntöjen tekeminen poliisille, lapsen tapaaminen henkilökohtaisesti, asiakassuunnitelman laatiminen ja tarkastaminen, asiakkaan kanssa pidettävät neuvottelut, kirjaaminen / dokumentointi sekä asiaan osallisten mielipiteen selvittäminen ja / tai kuuleminen. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lisäksi lain mukaan sosiaalityöntekijä valmistelee (sijaishuollon osalta) seuraavat päätökset: sijaishuollon muutospäätös, huostassapidon lopettamispäätös/ jatkamispäätös, yhteydenpidon rajoittamispäätös ja lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättämispäätös, erityisen huolenpidon aloittaminen ja jatkaminen (Lastensuojelulaki 417/2007). Muita sosiaalityöntekijän tehtäviä sijaishuollon aikana on päättää huostaanotetun lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi. Lisäksi sosiaalityöntekijän tulee arvioida huostassapidon jatkamisen edellytyksiä, vastata lapsen sijaishuoltoapaikan valinnasta, tehdä yhteistyötä sijaishuollon aikana, huolehtia tietojen antamisesta lapselle, tavata lasta, tukea lapsen ja tämän läheisten yhteydenpitoa, valvoa lapsen käyttövarojen saantia, valvoa lapsen palvelujen saantia kuntatasolla, valvoa mahdollisten rajoitustoimien käyttöä ja valvoa sijaishuoltoapaikkoja, sekä ilmoittaa lapsen sijoittamisesta toiseen kuntaan tekemällä kuntailmoitus. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Julkisen huollon tehtävä on täten sisällöllisesti hyvin laaja ja suomalaiselle sijaishuollolle ominainen juridis-hallinnollinen luonne näkyy käytännössä sijaishuollon aikaisessa asiasta sopimisesta ja päättämisestä. Näitä arjen ”mikropäätöksiä” tehdään muun muassa

lapsen yhteydenpidosta ja kotilomista sosiaalityöntekijän toimesta. Tähän sosiaalityön vallankäyttöluottavuuteen liittyy myös dokumentoinnin merkityksen korostaminen, valitusoikeudelliset päätökset ja päätöksentekokäytännöt yleensä. (Pösö 2016, 21-23.) Vallankäytön ohella lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on ”erityinen vastuu lapselle kuuluvien oikeuksien toteutumisesta” (Räty 2019, 72).

### 3.2 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVÄN TARKASTELU AIKASIDONNAISESTI JA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKÖKULMASTA

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia huostaanotetun lapsen asiassa voidaan tarkastella myös aikasidonnaisesti. Huostaanottopäätöksen myötä lapsen asioista vastaaminen muuttuu julkiseksi huolloksi ja edelleen sosiaalityöntekijän tehtävät muovautuvat huostassapidon aikana. Kyseistä tehtävää hoidetaan rinnakkain lapsen huoltajien ja sijaishuoltoapaikan aikuisten kanssa. Työskentelyyn sisältyvät tuen ja kontrollin ulottuvuudet. Sosiaalityöntekijän tehtäviin lukeutuvat yhdessä toimiminen neuvotteluissa asioista sopien, asiakassuunnitelmien tekeminen, kasvatuksellisen tuen antaminen ja työohjauksen järjestäminen. Saman aikaisesti sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluvat myös sijaishuoltoapaikan valvonta ja mahdollisesti erilaisten päätösten, kuten yhteydenpidon rajoittamis- tai sijaishuollon muutospäätösten tekeminen. (Enroos, Heino, Helavirta, Laakso & Pösö 2017, 304-305.)

Ajallisesti tarkasteltuna lapsen sijoituksen ensimmäinen puoli vuotta näyttäytyy vakiinnuttamisen näkökulmasta siirtymävaiheena, jossa lapsen asiakkuus vasta siirtyy avohuollon sosiaalityöntekijältä sijaishuollon sosiaalityöntekijälle. Resursoinnin haasteista johtuen joissakin kunnissa tämä siirto saattaa viedä näinkin pitkän ajan. Tämä vaikeuttaa myös sosiaalityöntekijän tutustumista asiakaslapseen ja muuhun verkostoon. Kuitenkin alun katkonaisuuden jälkeen julkisen huoltajan tehtävien hoitaminen muuttuu intensiivisemmäksi lapsen asioista vastaamiseksi. (Enroos ym. 2017, 304-305.) Ensimmäistä huostassaolon vuotta voidaan ajallisen rytmin ja järjestyksen näkökulmasta kuvata kompleksisena. Rytmitykset eri osapuolilla ovat erilaiset, vaikka aika on kaikille sama. Lapsen näkökulmasta tarkasteltuna julkisen huoltajan tehtävien vakiintuminen ensimmäisen vuo-

den aikana on pitkä aika. Sosiaalityöntekijän tehtäviin ja niiden rytmiin vaikuttavat lainsäädännön reunaehtojen lisäksi myös organisaation taholta tulevat prosessi- ja soveltamisohjeet sekä lapsen ja lapsen läheisten tilanteissa tapahtuvat muutokset. (Enroos ym. 2017, 306-307.)

Sosiaalityöntekijöiden omat käsitykset lapsen asioista vastaamisen sisällöistä ovat Helavirran (2016, 188-223) kyselyaineiston perusteella päätösten teko ja valmistelu, lapsen ja hänelle läheisten suhteiden ylläpitoon liittyvä työ, lapsen kanssa työskentely, vanhempien kanssa työskentely, sijaishuoltopaikan toimijoiden kanssa työskentely sekä palveluiden ja tuen järjestäminen ja viranomaisyhteistyö. (Helavirta 2016, 202-221.) Tarkastellaan seuraavaksi erikseen näistä edellä mainituista *sijaishuoltopaikan toimijoiden kanssa työskentelyä*, koska se liittyy oleellisesti pro gradu -tutkielmani aiheeseen.

Ominaista tälle sijaishuoltopaikan toimijoiden kanssa työskentelylle olivat kyselyaineistossa erilaiset tiedonvaihdon käytännöt ja sosiaalityöntekijälle toimitettavat koosteet ja raportit. Perhehoidossa olevien lasten osalta tällaisia koosteita ei toimiteta. Tietoja näissä sijoituksissa vaihdettiin tarvittaessa ja usein puhelimitse tilanteissa, joissa oli huolia tai akuuttia asiaa. Lapsen tilanteen yhteinen seuranta oli vaihtelevaa. Asiakassuunnitelmat näyttäytyivät tärkeinä yhteisen tiedonvaihdon ja lapsen asioista vastaamisen työvälineenä. Lisäksi sosiaalityöntekijän työn nähtiin olevan myös sijaishuoltopaikkatoimijoiden tukemista, joka käytännössä ilmeni tiiviinä keskusteluyhteytenä, ohjaamisena lapsen kasvatukseen ja hoitoon liittyvissä asioissa tai työnohjauksen järjestämisenä sijaisvanhemmille. Sosiaalityöntekijän valvontatehtävään liittyen arvioinnin kohteena olivat sijaishuoltopaikkojen tarjoama hoiva ja huolenpito. Sosiaalityöntekijöillä ja sijaisvanhemmilla ei aina ollut yhtäläistä näkemystä lapsen tilanteesta ja tuen tarpeesta, mikä osoittaa, että on tärkeää kyetä keskustelemaan erimielisyyksistä. (Helavirta 2016, 214-217.)

Samanaikaisesti tätä keskustelua erimielisyyksistä tulisi käydä myös lapsen biologisten vanhempien suuntaan, sillä vaikka iso osa huoltajan tehtävistä siirtyy huostaanoton myötä huostaanotosta vastaavalle toimielimelle, on huoltajilla edelleen lapsen huoltajuus ja oikeus muun muassa päättää lapsen nimestä, kansalaisuudesta ja uskontokunnasta, sekä velvollisuus huolehtia lapsen edunvalvonnasta. Muut huoltajille jäävät oikeudet ja tehtä-

vät rakentuvat huostaanoton tarkoituksesta. Vaikka laki määrittelee vastuut näin yksityiskohtaisesti, se ei poista sosiaalityöntekijän yhteistoimintavelvoitetta ja asianosaisten mielipiteiden selvittämisvelvollisuutta. (Helavirta 2016, 190-191.)



#### 4 YHTEISTYÖ SIJOITETUN LAPSEN ASIASSA

Edeltävässä luvussa mainittu sosiaalityöntekijän yhteistoimintavelvollisuus sijoitetun lapsen vanhempien kanssa ulottuu myös sijaishuoltopaikan kanssa tehtävään yhteistyöhön; sosiaalityöntekijän tulee pitää sijaishuoltopaikan toimijat osallisina lapsen asiassa ajantasaisesti. (Helavirta 2016, 192, Lastensuojelulaki 52 §.) Sama yhteistoimintavelvoite ulottuu koskemaan myös sijaishuoltopaikan edustajia, tässä tarkemmin sijaisvanhempia, suhteessa lapseen, tämän läheisiin ja sosiaalityöntekijään. Huomionarvoista on, että vaikka sosiaalityön prosessivastuu on sosiaalityöntekijällä, ja täten myös ensisijainen vastuu ja päätösoikeus sijaishuoltoon liittyvissä asioissa, on kuitenkin sijoitetun lapsen käytännön arjen ja hoidon järjestelyistä vastuussa sijaishuoltopaikan aikuinen. Näin lapsen sijaishuoltopaikan päätösvaltaan kuuluvat lapsen päivittäiseen hoitoon liittyvät asiat, kuten sijaishuoltopaikan säännöt ja tavat. (Saastamoinen 2010, 112-113.) Voidaan sanoa, että lapsen julkinen huolto on jaettu sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikkatoimijoiden kesken (Helavirta 2016, 214).

##### 4.1 YHTEISTYÖN HISTORIALLINEN TARKASTELU

Historiallisesti tarkasteltuna asia ei ole aina ollut näin perhehoidon osalta. Perhehoitolii-ton sijaisvanhemman käsikirjassa vuodelta 1998 kuvataan sijaisvanhemman, vanhemman ja sosiaalityöntekijän välistä yhteistyötä. Aikansa edustajana, lastensuojelulain ollessa painotuksiltaan nykyisestä poikkeava, oppaassa kuvataan sosiaalityöntekijän tehtävää vain kohdassa, jossa käsitellään vierailusuunnitelmien ja -sopimusten tekoa vanhempien ja sijaisvanhempien kesken. Nämä päätökset tehdään oppaan mukaan sosiaalityöntekijän avustuksella. Sosiaalityöntekijän tulee tässä avustavassa roolissaan huomioida lapsen ja vanhemman tarve tavata toisiaan, lapsen sopeutuminen sijaisperheeseen, mahdolliset tuomioistuimen päätökset lapsen huollosta ja tapaamisista, sekä oman organisaation käytännöt. (Hämäläinen 1998, 31.) Opas on kirjoitettu lastensuojelun ammatillistumisen ja ajattelutavan muutoksen ja yhteistoiminnan tärkeyden havaitsemisen myötä. On havaittu, että pelkkä haitallisesta ympäristöstä ja vanhemmista erottaminen ei ole lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta riittävää, vaan lapsen ja tämän vanhemman yhteydenpitoa tulee tukea ja tarvitaan enemmän yhteistoimintaa vanhempien ja sijaisvanhempien välille.

Oppaassa myös kuvataan sosiaalityön tehtäväksi vanhemman kriisin työstäminen ja hoitaminen, koska hoitamaton kriisi estää edellä mainitun lapsen hyväksi tehtävän yhteistyön. (Hämäläinen 1998, 5-7, 14-15.) Voidaan todeta, että myös sijaisvanhemman rooli on tässä lastensuojelun kehityksessä muuttunut. Aiemmin sijaisvanhemman rooli on ollut adoptiovanhemman kaltainen ja lakimuutosten myötä sijaisvanhemmasta on tullut ”perhehoitovaihtoehdon toimeenpanija”, jonka tehtävänä on toimia lähivanhempana sijoitetulle lapselle ja tehdä yhteistyötä lapsen (etä)vanhempien kanssa. (Hämäläinen 1998, 20.)

Ketola on kartoittanut perhehoidon tilannetta Suomessa. Vuonna 2005 tehdystä Perhehoitoliiton kyselytutkimuksen vastauksista käy ilmi, että sijaisperheillä on erilaisia kokemuksia yhteistyöstä sosiaalityöntekijän kanssa. Osa on ollut tyytyväisiä sosiaalityöntekijältä saamaansa tukeen ja yhteistyön laatuun, toiset taas eivät ole juuri tavanneet sosiaalityöntekijää tai saaneet tältä tarvitsemaansa tukea, apua tai vastauksia kysymyksiinsä. (Ketola 2008, 44-45.) Yhteistyön yhdeksi ongelmaksi / esteeksi on todettu sosiaalityöntekijän vaihtuminen. Kun työntekijä vaihtuu tiheään, on hankalaa rakentaa luottamuksellista yhteistyösuhdetta. (Vanhanen 2014, 10.)

Kuitenkin, jotta lastensuojelutyö olisi vaikuttavaa, tulisi sen olla vuorovaikutustyötä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että työtapojen tulisi sisältää enemmän suoraa kohtaamista vuorovaikutuksessa. Tällaisen luottamuksellisen yhteistyösuhteen luomisen kautta on mahdollista vaikuttaa myös siihen, miten esimerkiksi yhteistyökumppanit ja muu lapsen systeemi suhtautuvat yhteistyöhön esimerkiksi sosiaalityöntekijän kanssa. Tuen tarve tulisi määritellä yhdessä perheen kanssa, eikä sen tulisi perustua organisaation käytettävissä olevaan tukivalikkoon, eikä määrittelyn ylipäättään tulisi lähteä organisaation käytettävissä olevasta tukivalikosta. Tämä osaltaan vähentäisi vallankäytön ja kontrollin kohteeksi joutumisen tunteita lapsessa ja perheessä. (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017, 11, 17.)

#### 4.2 MONITOIMIJAISSUUDEN AIHEUTTAMAT RISTIRIIDAT

Yhteistyö ei aina suju, sillä ”monimutkaisten systeemien kanssa tehtävä yhteistyö on monimutkaista!” todetaan Pesäpuu ry:n lehdessä 2/2015 Hyvä sijoitus. Suhde sosiaalityön-

tekijän ja sijaisvanhemman välillä voi olla kompleksinen, sillä sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu samanaikaisesti sekä tuen että valvonnan tehtävät suhteessa sijaishuoltopaikkaan. Tämä voi tarkoittaa jopa toimeksiantosopimuksen purkamista, jos todetaan, että kyseinen sijaisperhe ei kykene vastaamaan sijoitetun lapsen tarpeisiin tämän edun vaatimalla tavalla. (Helavirta 2016, 194.) Vaikka sijaisvanhemmalla ei ole lapsen huoltajan kaltaisia oikeuksia, voi sijaisvanhemmasta tulla tietyissä tilanteissa *lastensuojelun asianosainen* mikä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijän tulee kuulla myös sijaisvanhempaa lain edellyttämällä tavalla. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi sijaishuollon muutospäätös (jonka myötä lapsi muuttaa pois kyseistä sijaisperheestä) tai huostaanoton lopettaminen. (Saastamoinen 2010, 310-311.)

Helavirta käyttää julkisten huoltajien rooleja kuvatessaan Bullockin, Courtney, Parkerin, Sinclairin ja Thoburnin (2006) mallia, jossa valtiollisessa vanhemmuudessa on kolme tasoa. Julkiset huoltajat ovat tässä mallissa paikannettavissa eri etäisyyksille lapsesta ja perheestä. Kansallisella tasolla ohjataan ja valvotaan lastensuojelua ja julkisen huollon toimintaa. Paikallisella tasolla ollaan jo astetta lähempänä lasta ja perhettä ja tehdään yksittäisiä asiakkaita koskevia päätöksiä, esimerkiksi sosiaalityöntekijä on paikallisen tason julkinen huoltaja. Henkilökohtaisella tasolla julkisena huoltajana toimii sijaishuolto paikka, joka on päivittäin tekemisissä vähintään lapsen kanssa. Tämä lapsen huollon jakaminen ja monitoimijaisuus saattaa aiheuttaa myös ristiriitoja sekä rooli- ja vastuunja koepäselvyyksiä huoltoon osallistuvien tahojen välillä. Toisinaan näitä julkisen huollon rooliepäselvyyksiä (lapsen koulunkäynnin ja terveydenhuollon järjestämiseen liittyen) on viety oikeusvalvojan ratkaistaviksi asti. (Helavirta 2016, 194-196.)

#### 4.3 TEHTÄVIEN MÄÄRITTELY JA ROOLIEN JAKO

Oleellista lapsen edun mukaiselle sijaishuollolle on, miten julkisen vallan, lapsen, perheen ja eri toimijoiden väliset suhteet määritellään. (Pösö 2016, 317.) Tässä yhteydessä on tärkeää tarkastella sitä, miten lapsen ympärillä toimivat tahot näkevät sijaishuollon, sen toteutuksen sijaishuolto paikassa ja oman sekä toistensa roolin tässä kokonaisuudessa.

Lisäksi, jotta työskentely lapsen asiassa on laadukasta, tulee sen olla myös suunnitelmallista. Tämän edellytyksenä on, että jokaisen lapsen verkostossa työskentelevän toimijan tehtävät ja keskinäinen työnjako ovat kaikille selvät. (Vaattovaara & Maula 2010, 53.)

Sosiaalityöntekijän (lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän) lisäksi sijoitetun lapsen asiassa työskentelee mahdollisesti myös perhehoidon sosiaalityöntekijä yksityiseltä palveluntuottajalta. Tällöin yhteistyön tekeminen näiden kahden työntekijän välillä on mahdollista esimerkiksi Pelan (Pelastakaa Lapset / sijaishuollon palveluja kunnille tuottava järjestö) kehittämän työmallin kautta. Työmallin tavoitteena on tukea sijaisperhettä ja vapauttaa kunnan sosiaalityöntekijän resursseja lapsen asiaan sijaisperheen tukemisen jäädessä järjestön / perhehoidon sosiaalityöntekijän vastuulle. (Vaattovaara & Maula 2010, 52–53.) Tämä helpottanee sosiaalityöntekijän työmäärää, etenkin sijoituksen alussa. Kyseistä ajanjaksoa heti huostaanoton jälkeen kuvataankin sosiaalityöntekijään kohdistuvien odotusten värittämäksi (Helavirta 2016, 190). Ja kuten edellä luvussa 3.2 todetaan, saattaa siirtymään lastensuojelun avohuollosta sijaishuoltoon liittyä resursoinnista johtuvaa ajallista viivettä mikä osaltaan voi aiheuttaa epätietoisuutta tulevasta ja epäselvyyksiä vastuunjakoon. Lapsen prosessin kannalta tällainen tilanne saattaa näyttää pysähtyneeltä.

Hänninen nostaa tärkeimmäksi yhteistyön edellytykseksi työntekijöiden ennakkoluulottomuuden, sijaisperheen erityistilanteen ymmärtämisen ja luottamuksen sijaisvanheman voimavaroihin. Yhteistyön osalta Hänninen kuvaa kattavasti odotuksia suhteessa sijaisvanhempaan. Yhteistyön onnistumisen kannalta tärkeää on, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä luottaa sijaisvanheman ammatillisuuteen ja etiikkaan. (Hänninen 2016, 28–29.)

Yhteistyötä on kehitetty vaihtelevissa ympäristöissä, esimerkiksi SISUKAS-hankkeen tavoitteena on ollut yhteistyön tiivistäminen sijoitetun lapsen asiassa koulunkäyntiin ja koulumaailmaan liittyen (Pesäpuu 2015, 9). Tärkeäksi teemaksi hankkeessa nousi kaikkien tahojen roolien selkiyttäminen lapsen verkostossa. Sosiaalityöntekijän rooli nähtiin keskeisenä, vastaahan hän viime kädessä lain mukaan sijoitetun lapsen tarvitsemien palve-

luiden ja tukitoimien järjestämisestä. (Pesäpuu 2015, 9). Myös Pynnönen toteaa lisensiaatintutkimuksessaan, että ”sekä viranomaisen, että sijaisvanhemman erilaisten roolien tunnistaminen on yhteistyön edellytys” (Pynnönen 2016, 35).

#### 4.4 AMMATILLISET VERKOSTOT LASTENSUOJELUN SIJASHUOLLOSSA

Teoreettinen perusta moniammatilliselle yhteistyölle on sosiaalisessa konstruktionismissa. Erilaisten näkemysten yhteen saattamisen kautta voidaan luoda uusia yhteiseen ymmärrykseen perustuvia tulkintoja (Pohjolainen 2004, 8). Tällainen lähestymistapa ja yhteisen ymmärryksen muodostaminen olisi ensiarvoisen tärkeää huostaanotetun ja kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen edun toteutumiseksi. Kuitenkin asiaa sosiaalihuollon näkökulmasta tarkasteltuna, vaikuttaa byrokraattisen sosiaalityön toimintakulttuuri osaltaan moniammatillisen yhteistyön muodostumiseen. Pyrkimys pois tästä sosiaalityön byrokraattisuudesta näkyy esimerkiksi hallituksen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE), jossa on lähdetty kehittämään lastensuojelussa tehtävää työtä suhteperustaiseen suuntaan. Taustalla on ollut myös vaikuttamassa Lontoon Hackneyssä kehitetty malli, josta on kehitetty edelleen Suomessakin eri kunnissa jo käytössä oleva systeminen lastensuojelun toimintamalli. (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017, 4-9.)

Systemisellä toimintamallilla mahdollistetaan käytännössä lasten ja perheiden arvostava ja kuuleva kohtaaminen ja vuorovaikutus. Jotta tähän päästään, on luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentaminen työntekijän ja perheen välille oleellista. (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017, 4-9.) Systemisessä mallissa huomio ja työskentelyn kohde on lapsen elinympäristössä -”systemissä”, jossa hän elää. Systemisen yksikön toimijoita ovat lastensuojelun (systemisen) tiimin jäsenet, joihin myös sijaisperheen mahdollinen sosiaalityöntekijä kuuluu. (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017, 11-21.) Systemisen mallin mukaan toimiessa lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on asiakaslapsen prosessin vetovastuu ja lain mukainen virkavastuu. Lastensuojelun tehtävänä on koordinoida lapsen perus-, erityistason ja vaativan tason palveluita. Tiimiin kuuluu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lisäksi myös esimerkiksi sijaisvanhempien sosiaalityöntekijä. Oleellista systemisessä mallissa on moniammatillinen yhteistyö ja moniammatillisten reflektiotiimien rakentaminen. Tämä osaltaan lisää myös sosiaalityöntekijän reflektiomahdollisuuksia ja

lisää toimivaa, suunnitelmallista yhteistyötä (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017, 12, 20-22).

Lastensuojelun laatusuosituksessa (2019, 25) todetaan, että ”Lastensuojeluasiaan liittyvän viranomaisyhteistyön koordinointi on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä. Tässä roolissa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee huolehtia siitä, että viranomaiset tietävät yhteistyön tarkoituksen ja tavoitteet lapsen yksilöllisissä tilanteissa.” Kuitenkin nykyisellään lastensuojelun haasteena on sen pirstaleisuus. Jokainen toimija toimii tahollaan, jolloin kokonaisuuden hallinta jää puutteelliseksi. (Lahtinen, Männistö, Raivio 2017, 11.)

Lastensuojelun ongelmat ovat monitahoisia, eivätkä ulotu ainoastaan sosiaalitoimen alaiseen lastensuojelutyöhön. Ensisijaiset tukitoimet, terveydenhuollon puolelta mielenterveyspalvelut ja päihdehuolto kärsivät tahoillaan resurssien niukkuudesta. Lastensuojelulain 16 b §:n mukaan sijoituskunnan tulisi järjestää sijoitetulle lapselle hänen hoitonsa ja huoltonsa kannalta tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, joita ovat terveydenhuollon - ja erikoissairaanhoidon palvelut, sekä perusopetus, yhteistyössä lapsen sijoittajakunnan kanssa (Lastensuojelulaki 417/2007). Nykyisillä lastensuojelun hallinnollis-juridisilla käytännöillä ei ole kyetty riittävästi tuottamaan hyvinvointia lapsille, eikä nykyisillä käytännöillä myöskään kyetä riittävästi paneutumaan lastensuojelun ytimeen, ihmissuhteisiin sekä niiden rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Yksinomaan lastensuojelu ei voi kaikkia haasteita ratkaista, vaan tarvitaan moniammatillista yhteistyötä esimerkiksi opetustoimen ja terveydenhuollon kanssa. (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017, 32.)

## 5 TUTKIMUSASETELMA

Tutkimusaiheen valintaan vaikutti oma, lastensuojelun sijaishuollossa työskentelyn kautta muodostunut kiinnostukseni kyseistä teemaa kohtaan, sekä aihepiiriin läheisesti liittyvä lastensuojelun valtakunnallinen tila. Minua oli jo pidemmän aikaa askarruttanut, miten lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lainmukaiset velvoitteet ja tehtävät toteutuvat käytännön työskentelyssä nimenomaan lastensuojelun sijaishuollossa. Erityisesti minua kiinnosti lähestyä aihetta perhehoidon näkökulmasta, sillä perhehoito eroaa merkittävästi laitosmuotoisesta sijaishuollosta. Kokemukseni mukaan sijaisvanhemmat – ja vastaavasti sosiaalityöntekijät, jäävät usein melko yksin verrattuna tilanteeseen, jossa yhteistyötahona sijoitetun lapsen asiassa on lastensuojelulaitos. Sijaishuoltoyksiköissä työskennellään työvuoroissa työkavereiden kanssa esimiehen tuella, ja niissä on sisäänrakennettu monia mekanismeja täyttämään esimerkiksi sosiaalityöntekijän valvontavelvollisuutta. Tämä puuttuu lähes kokonaan perhehoidosta, lukuun ottamatta yksityisten palveluntuottajien tai järjestöjen kautta sijaisvanhempina toimivia sijaisvanhempia, joilla on yksityisen palveluntuottajan tarjoama tuki saatavilla lähes ympärivuorokautisesti ja usein myös raportointi-/kirjaamisvelvollisuus.

Tutkimukseni vaikuttavuutta ja käytäntöä ajatellen tutkimuksestani voi nähdäkseni olla hyötyä kehitettäessä sijaishuollon perhehoitoa ja pohdittaessa yleisemmälläkin tasolla lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työajan ja -tehtävien jakautumista, sekä yhteistyötä. Toivoisin tästä olevan hyötyä kaikille kentällä työskenteleville ammattilaisille yhteisen ymmärryksen rakentumiseksi sijoitetun lapsen asiassa. Resurssikeskustelun rinnalla on mielestäni tärkeää kuljettaa myös keskustelua rooli- ja tehtävänjakokysymyksistä, sekä tehdä näkyväksi sosiaalityöntekijän roolin erityisyys ja vaativuus lastensuojelun *sijaishuollon perhehoidossa*.

### 5.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -KYSYMYKSET

Tutkimukseni tavoitteeksi asetin edellä esitettyyn perustuen selvittää sijaisvanhempien näkemyksiä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolista ja tehtävistä sijoitetun lapsen asiassa. Perhehoitoon sijoitetun lapsen edun toteutumisen näkökulmasta on mer-

kittävää, miten sosiaalityöntekijän julkinen huoltaja -rooli käytännössä toteutuu. Se vaikuttaa tehtävään yhteistyöhön ja myös sijaisvanhemman asemaan ja oikeusturvan toteutumiseen. Pyrkimykseni tällä tutkimuksella on luoda kuva lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävistä sijaisvanhemman silmin ja peilata sitä siihen, miten tehtävät ovat teoriassa ja lain mukaan määritelty.

Teoreettisena viitekehyksenä tutkimuksessani toimii lastensuojelun sijaishuollon kokonaisuus, jonka osalta olen tarkemmin tarkastellut huostaanottoa, sijaishuollossa oloa ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävien määrittelyä ja paikantumista sijoitetun lapsen prosessissa. Sijaishuollon perhehoito ja sijaisvanhemmuus ovat niin ikään tutkimukseni ydintä. Moniammatillisen verkoston yhteistyö teoreettisena viitekehyksenä sitoo lapsen asian ja toimijat yhteen, ja siihen paikantuu myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli (lapsen) julkisena huoltajana.

Tutkimuskysymykseni ovat: 1. Miten sijaisvanhemmat näkevät lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolin ja tehtävät sijoitetun lapsen ja sijaisperheen elämässä? 2. Miten sijaisvanhemmat näkevät sosiaalityöntekijän roolin lapsen asioissa toimivissa verkostoissa?

## 5.2 HAASTATTELUT AINEISTONA

Keräsin aineistoni itse haastattelemalla. Lähetin haastattelukutsun sähköpostitse Perhehoitoliittoon ja tiedustelin mahdollisuutta jakaa haastattelukutsuani heidän sähköpostilistallaan. Sähköpostijaon lisäksi Perhehoitoliitto julkaisi haastattelupyyntöni sivustollaan sosiaalisessa mediassa. Sain runsaasti yhteydenottoja sijaisvanhemmilta ja valitsin haastateltavat, 11 haastateltavaa, ilmoittautumisjärjestyksessä jotta en itse vaikuttaisi haastateltavien valintaan. Ainoa asettamani kriteeri osallistumiselle haastatteluun oli, että perhehoitajalla asuisi haastatteluhetkellä (ainakin yksi) huostaanotettu ja sijoitettu lapsi kotonaan. Haastatteleman sijaisvanhemmat eivät kaikki olleet käyneet PRIDE-ennakkovalmennusta. Yksityisen palveluntuottajan kautta kunnalle toimeksiantosuhteessa olevia sijaisvanhempia oli yhteensä 3. Suurimmalla osalla haastatelluista oli yli 6 vuoden kokemus sijaisvanhempana toimimisesta. Muutama haastateltava oli toiminut sijaisvanhem-



pina yli 10 vuotta, pisimmillään 15 vuotta ja lisäksi heillä oli vuosien kokemus tukiperheenä toimimisesta. Kahdella haastateltavalla oli alle kolmen vuoden kokemus sijaisvanhemmuudesta. Haastateltavat sijoittuivat maantieteellisesti monipuolisesti ja olivat toimeksiantosuhteissa niin pieniin kuin isoihinkin kuntiin.

Käytin haastattelumallina puolistrukturoitua teemahaastattelua, jossa haastattelun aihepiirit ovat kaikille haastateltaville samat, mutta kysymysten tarkka rakenne ja järjestys voivat vaihdella. Teemat haastattelurunkoon muodostin teoriaosani kautta (haastattelurunko liitteenä: Liite 1). Teemoja syvensin tarkentavilla kysymyksillä. Esimerkiksi yhteistyö lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa -teema sisälsi tarkentavia kysymyksiä yhteistyön laadusta, tiiviyydestä ja tunnusta. Haastatteluista kertyi litteroitua materiaalia 162 sivua fontilla Times New Roman, fonttikoko 12 ja riviväli 1,5. Koodasin haastattelut H1-H11.

Valintani tutkimusmetodin osalta oli selvä, haastatteluista tekemällä pääsisin syvemmälle aiheen pariin. Kyselylomakkeen tekeminen aiheesta ”lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävät sijoitetun lapsen asiassa” olisi ennemminkin ollut selvitys aiheesta, ei niinkään tutkimus. Kysymällä lomakkeella ”mitkä ovat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävät”, olisin saanut varmasti tietää mitä sijaisvanhemmat ajattelevat olevan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviä. Mutta mitä sitten? Minua kiinnostaa, minkä merkityksen sijaisvanhemmat antavat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolille. Tutkin merkitysrakenteita, sitä miten ihmiset hahmottavat ja jäsentävät asioita, tässä tapauksessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia ja tehtäviä ja mitä merkityksiä he sille antavat. Tähän en olisi päässyt lomaketutkimuksella, tai strukturoidulla haastattelulla, vaan aineistona on oltava haastateltavien tuottamaa tekstiä, heidän itsensä kertomana. (Alasuutari 2011, 82-83.)

Toinen syy haastattelun valitsemiselle oli tutkimani aihealueen vähäinen aiempi tutkimuksellinen kartoittaminen. Ajattelin, että vastauksia on varmasti yhtä monta erilaista kuin on haastateltaviakin ja minun olisi haastattelun aikana mahdollisuus esittää tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Haastattelun etu suhteessa kyselyyn onkin eittämättä mahdollisuus selventää vastauksia ja syventää saatuja tietoja esittämällä lisäkysymyksiä

(Hirsjärvi & Hurme 2018, 35). Lisäksi tutkimuskysymykseeni sisältyy jo ajatus sijaisvanhemman näkemyksistä, joten haastattelu tuntui tästäkin näkökulmasta käsin sopivimmalta vaihtoehdolta, onhan haastattelun tarkoituksena muodostaa kuva haastateltavan käsityksistä ja kokemuksista (Hirsjärvi & Hurme 2018, 41). Toisaalta pohdin sitä, uskaltavatko sijaisvanhemmat kertoa aidosti kokemuksistaan sosiaalityöntekijästä suoraan haastattelijalle, vai olisiko heidän helpompaa antaa vastaukset lomakkeelle anonyymisti, saataahan haastattelun luotettavuutta heikentää haastateltavan taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia (Hirsjärvi & Hurme 2018, 35).

Kolmas syy valita puolistrukturoitu teemahaastattelu oli, että tavoitteenani oli saada kohdenetusti tietoa tiettyihin teemoihin liittyen, enkä toisaalta halunnut sitoutua liian tarkkaan kysymysten muotoon ja järjestykseen etten rajoittaisi haastateltavien omien kokemusten esiintuloa. (Hirsjärvi & Hurme 2018, 47-48). Pohdin yhtenä vaihtoehtona myös ryhmähaastattelun tekemistä, mutta en lopulta nähnyt sen olevan sopivin vaihtoehto oman tutkimuskysymykseni selvittämiseksi, koska koin, että aihepiirin ollessa kuitenkin melko henkilökohtainen, ei välttämättä mahdollisista negatiivisista kokemuksista tai yhteistyöongelmista kertominen olisi ollut ryhmässä helppoa. Toki koronapandemiankin vuoksi ryhmähaastattelu olisi ollut mahdoton järjestää rajoitusten voimassaoloaikana.

Osittain koronapandemiasta johtuen toteutin haastattelut Teams-sovelluksen tai Zoom-sovelluksen kautta. Näimme toisemme ja kaikki haastateltavat olivat jo tottuneita Teams- ja Zoom-sovellusten käyttäjiä, eikä kyseinen tapa toteuttaa haastattelut tuntunut kenestäkään mitenkään erikoiselta. Ajattelen, että etänä haastattelun toteuttaminen mahdollisti laajemmalla alueella osallistumisen ja näin lisäsi monipuolisuutta ja variaatiota haastatteluvastauksiin verrattuna tilanteeseen, jossa kaikki haastateltavat olisivat esimerkiksi olleet jonkin tietyn kaupungin / kunnan kanssa toimeksiantosuhteessa tai kaikki haastateltavat olisivat olleet jonkin tietyn palveluntuottajan kautta toimeksiantosuhteessa kaupunkiin / kuntaan. Toisaalta pohdin myös sitä, vastaisiko haastattelupyyntööni yliedustetusti ne, joilla oli negatiivisia kokemuksia sosiaalityöntekijästä. Useinhan huono palaute leviää tehokkaammin kuin hyvä palaute ja hyvät kokemukset.

Alun perin päätin rajata haastateltavien määrän kymmeneen haastateltavaan, mutta yhdestoista ilmoittautunut oli yksityisen palveluntuottajan kautta perhehoitaja ja koska minulla oli vasta 2 vastaavaa ilmoittautumista, ajattelin että voisin tästä syystä laajentaa haastateltavien lukumäärää yhteentoista saadakseni kattavammin ajatuksia myös yksityisen palveluntuottajan kautta perhehoitajina olevilta. Mikään kvantitatiivinen yleistettävissä oleva otos nämä 11 haastattelua eivät ole, mutta tarkoitukseensa sopiva otos kuitenkin.

Joissain haastatteluissa kommentoin haastateltavan vastauksia, vaikka haastattelijan yleensä tulee olla kommentoimatta. Koin kuitenkin, että pysyin neutraalina ja kommentointi oli oleellista mutkattoman kanssakäymisen ja haastattelun etenemisen näkökulmasta. (Hirsjärvi & Hurme 2018, 109.) Esitin myös syventäviä kysymyksiä haastateltavien antamien vastausten perusteella, koska halusin saada epäselvissä kohdissa laajennettua ja syvennettyä kyseistä aihealuetta. (Hirsjärvi & Hurme 2018, 109-110). Teema-alueiden osalta etenin haastatteluissa vaihtelevasti, osittain koska halusin edetä haastateltavan ehdoilla. Joissain tilanteissa siirryin teema-alueesta toiseen, koska haastateltava joihtui puhumaan kyseisestä teemasta oma-aloitteisesti vastatessaan aiemman teeman kysymykseen. Täten en aina tullut käyneeksi yhtä teemaa kokonaisuudessaan läpi ennen siirtymistä seuraavaan teemaan (Hirsjärvi & Hurme 2018, 105-106). En pitänyt tätä ongelmallisena, koska aihepiiri oli minulle haastattelijana hyvin tuttu. Haastattelut etenivät kaikki mielestäni sujuvasti ja haastateltavat olivat avoimia ja puheliaita. Pro gradu -tutkielmani aihealue koettiin haastateltavien keskuudessa tärkeäksi.

### 5.3 TUTKIMUSMENETELMÄ JA ANALYYSI

Tutkimuksen kulku ja aineiston analyysi on menetelmäosiossa kuvattava riittävän tarkasti ja yksityiskohtaisesti, jotta lukijalla on tosiasiallisesti mahdollisuus arvioida tutkimuksen luotettavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 135). Pyrin tässä kattavasti kuvaamaan etenemiseni tutkielmani empirian osalta.

Laadullisen analyysin tekeminen muodostuu käytännössä kahdesta, toisiinsa kietoutuvasta osasta, joita ovat havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen (Alasuutari 2011, 39). Aineistoa pelkistettäessä sitä tarkastellaan vain tietystä näkökulmasta käsin

ja pyritään keskittymään siihen, mikä on kyseisen näkökulman ja teoreettisen viitekehyksen kannalta oleellista. Pelkistämällä päästään aineiston osalta tilanteeseen, jossa se on helpommin hallittavissa. (Alasuutari 2011, 40.) Pelkistäminen on siis havaintojen yhdistämistä, niiden tyypittelyä. Aloitin aineistoni pelkistämisen jo litteroimissani aineistoa. Jatkoin pelkistämistä lukemalla aineistoa useita kertoja tekemäni analyysirungon avulla. Etsin haastatteluaineistostani haastateltavien lausumia yhdistäviä yläkäsitteitä. Kuten Alasuutarikin toteaa, taustalla tässä on ajatus siitä, että (haastattelu)aineistosta on löydettävissä näytteitä samasta ilmiöstä (Alasuutari 2011, 40). Haastateltavani jakautuvat sijaisvanhempina kahteen eri toimintatyyppiin; suoraan toimeksiantosuhteessa kaupunkiin / kuntaan oleviin sijaisvanhempiin ja yksityisen palveluntuottajan kautta sijaisvanhempina toimeksiantosuhteessa kaupungille / kunnalle oleviin sijaisvanhempiin.

Havaintojen pelkistämisen tavoitteena ei laadullisessa tutkimuksessa ole määritellä mitään yhtä oletusta tutkittavasta ilmiöstä (Alasuutari 2011, 42-43), päinvastoin, tavoitteenani on kuvata sitä, mikä sijaisvanhempien näkemys lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävistä ja roolista on. Pohdin haastatteluaineistoa lukiessani, mikä kehys haastateltavieni puhetta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolista kehystää. Huomasin, että jokainen haastateltava tarkasteli lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia sosiaalityöntekijän poissaolon, kiireen, resurssien niukkuuden ja tukitoimien vähäisyyden viitekehysessä. Poikkeuksen tähän muuten samankaltaiseen joukkoon toivat sijaisvanhemmat, jotka olivat toimeksiantosuhteessa kaupunkiin / kuntaan yksityisen palveluntuottajan kautta. Heillä oli paremmat tukitoimet ja palvelut käytettävissään verrattuna suoraan kaupunkiin / kuntaan toimeksiantosuhteessa oleviin. Toisaalta tästä syystä heidän odotuksensa sosiaalityöntekijää kohtaan olivat myös erilaisia suhteessa suoraan kuntaan toimeksiantosuhteessa oleviin nähden. Tällaisten haastateltavien / havaintoyksiköiden erojen merkitys laadulliselle tutkimukselle on olennainen, sillä nämä erot auttavat hahmottamaan syitä ilmiöiden ja asioiden taustalla (Alasuutari 2011, 43).

Paikansin haastatteluaineistostani myös yhtymäkohtia aiheesta käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun ja siitä saatuun julkisuuskuvaan; lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät ovat niin suuria, että työn tekeminen lain edellyttämällä tavalla on osin mahdotonta. Sosiaalityöntekijäkohtainen asiakasmaksimitoive kuului myös haastateltavien puheissa ja sen nähtiin olevan yksi tärkeimmistä toimenpiteistä sosiaalityöntekijän

tehtävistä suoriutumiseksi. ”Yksittäisten ihmisten puheita voi aina tarkastella siltä kannalta, missä suhteessa se on samasta asiasta käytävään julkiseen keskusteluun.” (Alasuutari 2011, 222).

Analyysin vaiheet tiivistetysti ovat kokonaisuudesta osiin, luokitellen aineistoa ja yhdistellen luokkia, josta ikään kuin palataan synteessin kautta takaisin kokonaisuuteen, tekemään tulkintoja ja tutkittavan ilmiön uudelleen teoreettisesti hahmottamiseen. Aineiston luokittelu on olennaista analyysille. Luokittelemalla mahdollistuu aineiston eri osien vertailu. Luokittelu myös auttaa osoittamaan aineistosta keskeiset asiat. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 144-147.) Haastattelututkimuksen analyysin ensimmäisessä vaiheessa litteroidusta aineistosta määritelin esiin nousevat teemat ja toisessa vaiheessa vertailin näitä teemoja (Rubin & Rubin 2005, 45–50).

Olen pyrkinyt tässä pro gradu -tutkielmassa tavoittamaan myös synteessin tason ja tiedostan, että on tyypillistä kvalitatiiviselle tutkimukselle, että usein tulosten esittämisessä on saatettu jäädä analyysin vaiheeseen, eikä tulkintaa juuri ole tehty (Hirsjärvi & Hurme 2015, 144). Päästäkseni synteessin tasolle, olen analyysissäni käyttänyt teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, pro gradu -tutkielmani teoreettiseen viitekehykseen perustuvaa analyysirunkoa ja omaa mielikuvitustani sekä tutkimuskysymyksiäni luokitelllessani ja teemoitellessani aineistoani. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 148.) Luokkien yhdistelyn jälkeen tavoitteeni on tarkastella aineistoani monipuolisesti tuoden tutkimuskysymykseeni ilmiönä uutta sisältöä ja ymmärrystä (Hirsjärvi & Hurme 2015, 150).

Muodostin aineistostani ryhmittelemällä pelkistettyjen ilmausten kautta alaluokkia, joita yhdistin yläluokiksi. Näistä yläluokista muodostin edelleen pääluokkia yhdistävän luokan ollessa *sosiaalityöntekijä sijoitetun lapsen julkisena huoltajana*. Ryhmittelyssä nojasin pro gradu -tutkielmani teoreettiseen viitekehykseen ja muodostamaani aineiston analyysirunkoon. Käytin myös aineistolähtöistä tapaa mahdollistaakseni sellaisten teemojen nousemisen, joita ei voinut suoraan yhdistää pro gradu -tutkielmani teoreettiseen viitekehykseen. Näin aineistoa käsitellessäni ja läpi lukiessani, värikoodausta apuna käyttäen ja samankaltaisia ilmauksia yhdistellen muodostuivat pääluokat ”valtiollinen vanhem-

muus”, ”sijoitetun lapsen prosessin hallinta”, ”moniammatillinen yhteistyö” ja ”aineistosta nousevat teemat”, jotka ovat pro gradu -tutkielmani empiirisen osan keskeisiä tulokset.

Seuraavaksi esitän tekemäni ryhmittelyn ja teemoittelun lopputuloksen taulukkomuodossa havainnollistaakseni tekemääni analyysia ja teemojeni yhteyksiä (Silverman 2000, 142-143), jonka jälkeen siirryn seuraavissa luvuissa käsittelemään yksityiskohtaisemmin näitä neljää pro gradu -tutkielmani teemaa.

**Taulukko 1 Aineiston analyysiluokat**

yläluokka	pääluokka	yhdistävä luokka
<b>kokonaisnäkemys</b>	<b>valtiollinen vanhemmuus</b>	<b>sosiaalityöntekijä sijoitetun lapsen julkisena huoltajana</b>
<b>sosiaalityöntekijän tehtävät</b>		
<b>sijaisvanhemman rooli ja asiantuntemus</b>		
<b>asiakassuunnitelma</b>	<b>sijoitetun lapsen prosessin hallinta</b>	
<b>roolijako ja päätösvalta</b>		
<b>yhteistyö ja luottamus</b>		
<b>tukimuodot</b>		
<b>asiantuntijuus</b>	<b>moniammatillinen yhteistyö</b>	
<b>johtaminen ja päätösvalta</b>		
<b>salassapito</b>		
<b>tiedonkulku ja tiedon jakaminen</b>		
<b>sosiaalityöntekijä verkostossa</b>		
<b>sosiaalityöntekijä henkilönä</b>		
<b>järjestelmän haasteet</b>	<b>aineistosta nousevat teemat</b>	
<b>lapsen oikeudet, osallisuus ja etu</b>		

Pääluokka *valtiollinen vanhemmuus* kuvaa sitä, mitä tehtäviä sijaisvanhemmat konkreettisesti sosiaalityöntekijän tehtäviksi sanoittavat ja miten he itse näkevät oman roolinsa sijoitetun lapsen asiassa. Keskeiseksi käsitteeksi tässä muodostui myös kokonaisnäkemys, joka liittyy sosiaalityöntekijään kohdistuvaan vaatimukseen olla ajan tasalla sijoitetun lapsen asioissa, muistaa asioita ja kantaa lasta mielessään. Pääluokan *valtiollinen vanhemmuus* yläluokat ovat *kokonaisnäkemys, sosiaalityöntekijän tehtävät ja sijaisvanheman rooli*.

Pääluokan *sijoitetun lapsen prosessin hallinta* alle muodostuivat yläluokat asiakassuunnitelma, *roolijako/päätösvalta, yhteistyö/luottamus ja tukimuodot*, joiden käsittelyssä toistui epätietoisuus ja epäselvyys. Pääluokan *sijoitetun lapsen prosessin hallinta* yläluokat ovat *asiakassuunnitelma, roolijako ja päätösvalta, yhteistyö ja luottamus sekä tukimuodot*.

Pääluokan *moniammatillinen yhteistyö* yläluokat ovat *päätösvalta, salassapito, tiedonkulku ja tiedon jakaminen ja sosiaalityöntekijä verkostossa*.

Pääluokan *aineistosta nousevat teemat* yläluokiksi muodostuivat *lapsen oikeudet, osallisuus ja etu, järjestelmän haasteet ja sosiaalityöntekijä henkilönä*.

## 6 SIJAISVANHEMMAN NÄKEMYKSET LAPSEN ASIOISTA VASTAAVAN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TEHTÄVISTÄ JA ROOLISTA

Tässä pääluvussa kuvaan pro gradu -tutkielmani empiirisen osuuden, haastatteluiden, keskeiset tulokset. Analyysini muovasi haastatteluaineistoni neljään teemaan, joista *moniammatillisen yhteistyön* halusin nostaa myös pro gradu -tutkielmani tuloksiin, sillä se liittyy erittäin läheisesti lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviin ja omalla tasollaan auttaa avaamaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooliin ja tehtäviin liittyvää epätietoisuuden käsitettä. Haastattelemani sijaisvanhempmat kuvasivat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviä omien kokemuksiansa kautta ja monitasoisesti suhteessa itseensä sijaisvanhempina, suhteessa sijoitettuun lapseen ja suhteessa järjestelmän toimintaan. Haastatteluissa korostuivat käsitteet kiire ja haasteet.

### 6.1 VALTIOLLINEN VANHEMMUUS

Tässä luvussa kuvaan sijaisvanhempien näkemyksiä sosiaalityöntekijän tehtävistä ja omasta tehtävästään sijoitetun lapsen asiassa. Avaan myös kokonaisnäkemyskäsitettä, joka raamittaa sijaisvanhempien puhetta näistä teemoista.

#### 6.1.1 Kokonaisnäkemys sijoitetun lapsen asiassa

Sosiaalityöntekijän tulisi olla tilanteen tasalla asiakaslastensa asioissa, johtaahan hän lapsen prosessia ja tekee viimesijaisesti asiakaslasta koskevia päätöksiä.

*”No kyl se tärkeätä on, että sosiaalityöntekijä olis sen tilanteen tasalla ja hän ymmärtäis ne, tota näkis sen kokonaisuuden. Mun mielestä se on todella tärkeätä ja et hän hoitais sen tehtävänsä just sillä tavalla, et jos on tarvetta näihin rajaamisiin et hän on tavoitettavissa ja jos tulee joku mikä tahansa hätätilanne ni sosiaalityöntekijän sais sit, et hän vastais puhelimeen tai vastais viestiin ku laittaa. Et hän olis ajantasalla jos on niinku haastetta. Siinä kohtaa, jos kaikki menee hyvin niin sillä ei olekaan niin suuri merkitys. Mutta on toki tärkeätä että siinäkin kohtaa hän olis tavoitettavissa. Meillä on valitettavasti viime vuosina ollut kokemusta myös siitä toisenlaisesta et se homma ei*



*oo oikein hallinnassa. Ja sit se paletti on aika sekava moneen suuntaan.”*  
(H3)

Haastateltavien mukaan sosiaalityöntekijät eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta olleet tilanteen tasalla lapsen asioissa. Haastateltavat, jotka olivat sijaisvanhempina yksityisen palveluntuottajan tai järjestön kautta, kokivat muita useammin sosiaalityöntekijän olevan tilanteen tasalla. Perusteluna tälle yksi haastateltava esitti, että koska yksityisen palveluntuottajan sosiaalityöntekijä lähetti raportin kolmen kuukauden välein. Myös tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä oli pysynyt samana vuosia, kokemuksena oli, että sosiaalityöntekijä on tilanteen tasalla. Useat haastateltavat toivat esiin myös sen, että heidän oma aktiivisuuteensa sijaisvanhempina ja yhteydenottajana sosiaalityöntekijään oli syy sosiaalityöntekijän tilanteen tasalla olemiselle. Haastateltavat toivoivat sosiaalityöntekijältä myös asioiden muistamista ja yksityiskohtien mielessä kantamista. Samojen asioiden kertominen ja ”alusta aloittaminen” tuntui turhauttavalta.

*”Riippuu varmaan vähän sosiaalityöntekijästäkin, mutta mulla on vähän sellainen olo, että niillä on tosi paljon töitä ja asiakaslapsia. Että jos soitat, niin ei ne välttämättä tiedä kenestä puhutaan. Se on tietenkin itellekin vähän jotenkin harmittavaakin. Meilläkin on aika pitkä matka sinne tapaamiseen, tai mikä teidän se päivittäminen joka vuosi. Niin jotenkin toivoisin, että edes se lapsen nimi muistettais. Että mikä sen lapsen nimi on kenen asioita siellä käsitellään. Että sen verran edes ehdittäis tutustua ja palauttaa mieleen että mistä on kysymys. Ni se on ollut ehkä vähän semmoinen pettymyskin, ymmärrän ehkä kyllä, että se johtuu siitä, että on varmaan paljon töitä, Mutta ei se varmastikaan lapsen etu ole, jos se sosiaalityöntekijä on se lapsen etujen ajaja ja hänellä on se lapsen huoltosuhde tai huoltajuus käytännössä, Niin kyllähän ne ihan kuusella oikeesti on, että mitä täällä oikeasti tapahtuu, jos oiskin joku asia huonosti. Mä oon monesti sitä miettinyt, kun kauhistellaan että miten voi tapahtua jotain tuollaisia kauheita juttuja, no mitenpä ei? Kukaapa sitä tietää periaatteessa?”* (H5)

### 6.1.2 Sosiaalityöntekijän tehtävät

Haastateltavat kohdistivat odotuksia sosiaalityöntekijän tehtäviin lapsen, itsensä ja lapsen vanhempien näkökulmasta. Tärkeinä tehtävinä nähtiin asiakaslapseen tutustuminen, ”ohjien käsissä pitäminen”, johon läheisesti liittyivät esiin nousseet asiakassuunnitelmien ajantasalla pitäminen, asioiden kirjaaminen, ja ylipäättään virallisten asioiden hoitaminen. Yleisellä tasolla tärkeänä pidettiin lapsen kehityksen ja kasvun turvaaminen; sosiaalityöntekijän tehtävänä nähtiin turvallisen lapsuuden takaaminen sijoitetulle lapselle ja sosiaalityöntekijän nähtiin olevan viimekädessä vastuussa siitä, että sijoitetulla lapsella on kaikki hyvin. Haastatteluissa toistui tehtävien menestyksekkään hoitamisen näkökulmasta myös sosiaalityöntekijän säännöllinen yhteydenpito ja edellä käsitelty tilanteen tasalla oleminen.

*”Että hän hoitaa ne hänelle kuuluvat tehtävät. Että osallistuu sillä tavalla siihen lapsen elämään, että hän tietää mitä tapahtuu, hän tietää mitä lapsi ajattelee ja millä tavalla lapsi ne asiat kokee ja sit hoitaa ne julkisen huoltajan tehtävät.” (H4)*

Myös läheissuhteiden ylläpito nousi haastateltavien puheissa tärkeänä, mutta kompleksisena kokonaisuutena (tästä lisää teorian ulkopuolisessa teemassa). Suhteessa sijaisvanhempiin sosiaalityöntekijältä toivottiin ohjausta, säännöllistä yhteydenpitoa ja riittävästi tietoa lapseen liittyen.

*”Olisin toivonut enemmän ihan sellaista ohjausta käytännön asioista. Ja sit myös sitä, että jos siinä on tällainen rooli julkisena huoltajana, niin et se yhteydenpito olis kuitenkin säännöllistä, olkoon nyt vaikka kolmen kuukauden välein, tai jotenkin että edes soitetaan ja lapsi on kuitenkin jo iso ja hän pystyy itsekin asioita kertoo.” (H5)*

Kokonaiskuvan osalta sosiaalityöntekijän tehtäväksi sanoitettiin yhteistyön rakentaminen kaikkien osapuolten välillä. Nähtiin tärkeänä, että kaikilla lapsen ympärillä olevilla aikuisilla oli keskinäistä yhteistyötä ja sosiaalityöntekijän roolin nähtiin olevan kokoava.

### 6.1.3 Sijaisvanhemman tehtävät ja asiantuntijuus

Sijoitetun lapsen julkinen huolto jakautuu kuten teoriaosassa on esitetty. Haastateltavista yksi (H1) käytti sijaisvanhemmuudesta puhuessaan ”julkinen vanhemmuus” -termiä (jota myös Susanna Helavirta on käyttänyt) pohtiessaan sijaishuoltopaikan roolia ja asemoitumista suhteessa sijoitettuun lapseen ja sosiaalityöntekijään. Haastateltavat pohtivat rooliaan sijoitetun lapsen asiassa ja suhteessa sosiaalityöntekijään, sekä sijoitetun lapsen vanhempiin toimivaltakysymysten ja tehtävänjaon kautta. Useiden haastateltavien oma rooli sijaisvanhempina näyttäytyi sosiaalityöntekijän poissaolon muovaavana ja monet sijaisvanhemmat hoitivat sijoitetun lapsen asioita hyvin omatoimisesti, vaikka tiedostivatkin että hoitivat myös sosiaalityöntekijälle kuuluvia tehtäviä.

Haastateltavat toivat esiin myös heihin sijaisvanhempina kohdistuvia odotuksia, jotka osin kokivat epärealistisina. Osa kertoi, että sosiaalityöntekijä luotti heidän kasvatustyyliihinsä ja toimintaansa lapsen arjesta vastaavana tahona.

## 6.2 SIJOITETUN LAPSEN PROSESSIN HALLINTA

Sosiaalityöntekijän keskeinen tehtävä on kuljettaa sijoitetun lapsen asiakasprosessia eteenpäin ja huolehtia toiminnan lainmukaisuudesta. Sosiaalityöntekijän vastuulla on osin lapsen asioita koskeva päätöksenteko ja päätösten valmistelu (Saastamoinen, 2010, 75). Prosessin eteenpäin viemiseksi ja suunnitelmien tekemiseksi olennainen työkalu on asiakassuunnitelma, josta sosiaalityöntekijä vastaa.

### 6.2.1 Tavoitteena asiakassuunnitelma

Laki määrittelee asiakassuunnitelman oleelliseksi lapsen prosessia määrittäväksi asiakirjaksi ja sosiaalityöntekijän tehtäväksi ja velvollisuudeksi. Asiakassuunnitelma tulee päivittää vähintään kerran vuodessa ja tarvittaessa useamminkin. Asiakassuunnitelma, joka lain mukaan ohjaa lapsen sijoitusta ja toimii kokoavana asiakirjana ja yhteisen neuvottelun foorumina, koettiin haastateltavien keskuudessa käytännössä ristiriitaisesti. Asiakas-

suunnitelman merkitys lapsen sijoitusta ja kaikkien toimijoiden tehtäviä ja roolijakoa ohjaavana työkaluna kyseenalaistettiin etenkin niiden sijoitusten osalta, joissa asiakassuunnitelmien järjestäminen ja kirjaaminen oli puutteellista.

Toisaalta asiakassuunnitelman merkitys tunnistettiin ja se koettiin sillä tavalla tärkeäksi työvälineeksi, että tiedettiin mitä jatkossa on odotettavissa. ”Että tuliko lapsen tilanteeseen mitään muutoksia.” (H7) Yksi sijaisvanhempi konkreettisesti ilmaisi, että ei nähnyt asiakassuunnitelmaa sellaisena foorumina, että siellä voisi luottamuksellisesti keskustella. Hän perusteli tätä sillä, että ”siinä on se tietty varaus ja se tilanne ei ole semmoinen niin hyvä.” Asiakassuunnitelma näyttäytyi hänelle lähinnä muodollisuutena. Lapsen etu, vanhemman haastavat reaktiot ja vanhemman hankalaksi ryhtymisen pelossa sijaisvanhempi oli valinnut puhua asiakassuunnitelmatapaamisilla mahdollisimman vähän, eikä uskaltanut tuoda pieniäkään asioita esiin. Tästä syystä hän myös toivoi asiakassuunnitelmaa edeltävää etukäteiskeskustelua sosiaalityöntekijän kanssa, vaikka pohtikin, olisiko se reilua. (H8)

Toinen sijaisvanhempi kertoi, että he pitivät moniammatillisen palaverin ennen puolivuositteisiä asiakassuunnitelmia, mutta siitä huolimatta (koska biologinen vanhempi oli niin haastava) asiakassuunnitelmat olivat ”turhanpäiväisiä istuntoja kaikkineen, koska siellä ei pystytä sopimaan yhtään mitään”. Kahden tunnin palaverissa ehdittiin käsittelemään lasten päällimmäiset kuulumiset ja suurimman ajan vei vanhempi ja lopussa 15 minuutin aikana yritettiin päästä sopimukseen tapaamisista ja jatkettiin kuitenkin yhteydenpidon rajoituspäätöksellä.

*”Leikkaa-liimaa -tyylillä liitetty vanhoja tietoja niistä vanhoista suunnitelmista, mitkä ei kaikki aina pidä paikkaansa. Ja hyvin lyhyesti kirjattu jotain uutta viimeisimmästä palaverista, koska niissä ei silleen oo päätä eikä häntää kauheesti. Ne ei oo mitenkään kauheesti semmosia et niistä olis hyötyä.” (H11)*

Edellä oleva aineistositaatti osoittaa kiireessä(?) tehtyjen asiakassuunnitelmien hyödyttömyyden. Puutteellisin merkinnöin varustetut asiakassuunnitelmat koettiin erittäin huo-

noiksi, etenkin kun niitä ei oltu kaikista asiakassuunnitelmatapaamisista edes saatu kirjallisina. (H9) Kuitenkin asiakassuunnitelmien tärkeys ja merkitys tiedostettiin ja asiakassuunnitelma koettiin tärkeäksi ohjenuoraksi ja työnteko ilman sitä vaikeaksi.

*”Tavallaan se on juridisesti mun selkä, mun selän tukena, että mä tiedän mitä mä saan tehdä.” (H9)*

Tavoitteiden laadinnan näkökulmasta asiakassuunnitelma ei muutamia poikkeuksia lukuunottamatta täyttänyt sille asetettuja tavoitteita. Tavoitteet asetettiin arjessa ja asiakassuunnitelmassa ne typistyivät lähinnä yhteydenpitoa koskeviksi.

*”Joo, ja se on ollutkin tosi vaikeeta saada niitä jotenkin, että sovittais jotain tavoitteita. Et mä oon ainakin kokenut sen tosi vaikeaksi, vaikka oon yrittänyt eri (sosiaali)työntekijöiden kanssa jo vuosia...Ni mikä on riittävää? Mitä meidän pitää saada aikaan? Onko se riittävää et se käy kahdesti viikossa koulussa, onko se riittävää, että se yrittää joka päivä vähän? Ni ei, ei vaan saatu mitään. Sit ku jotenkin yritin, että mun itseni kannalta olis helpompi, jos mä tietäisin mikä olis riittävää, et ku nuoretki... - Ni hekään ei tiedä mikä on riittävää, mitä heiltä odotetaan. Ni sit on koko aika sellai, et no okei nyt mokattiin tälleen, ni tarkottaaks tää että nyt katotaan. Että kaikki jää sillai roikkumaan tiiätkö. Joku sellainen hirveen vaikee, en tiedä onko se sitten joku työkulttuurikysymys, vai mikä mut jotenkin niiden tavoitteiden asettaminen on ollut jotenkin ihan kauheen vaikeeta. Ja silloin me ei voida myöskään arvoida ku meillä ei oo tavoitteita, me ei myöskään voida sinne taaksepäin arvioida.” (H4)*

Tavoitteiden asettaminen olisi tärkeää, sillä sijaishuollossa olemisen tulisi olla tavoitteellista, sijoitetut lapset eivät ole vain ”säilössä” sijaishuollossa ollessaan. Kuten on todettu, huostaanotto itsessään ei ole riittävä toimenpide. Lapsen poistaminen haitallisista olosuhteista ei itsessään ole riittävä tukitoimi lapselle, vaan myös lapsen tarpeisiin tulisi vastata ja hänen kokemuksiaan tulisi kyetä työstämään (Enroos 2016, 260; Pösö 2016, 17).

### 6.2.2 Roolijako

Roolijaosta eri osapuolten välillä oli haastateltavien mukaan epäselvyyttä, ja tämä näkyi pohdiskeluvissa kommentteissa ja on ehkä seurausta siitä, että rooleista ei käydä riittävästi keskustelua, eikä tehtäviä jaeta, eikä sosiaalityöntekijöitä juuri näy, jolloin sijaisvanhemmalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin toimia itse / itsenäisesti. Eräs haastateltava kuvasi, että hän ei edes aina muista, että sosiaalityöntekijältäkin tulisi erinäisiä lapseen liittyviä asioita kysyä. Lapsi oli tullut perheeseen jo vauvana ja oli jo yli 10-vuotias haastatteluhetkellä. Sosiaalityöntekijä oli käynyt viimeksi muutama vuosi sitten lasta tapaamassa.

Sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman roolijaossa on myös lakimuutosten myötä tapahtunut muutoksia viimeisten vuosikymmenten aikana, ja tätä myös haastateltavat kuvasivat yhtenä epäselvyyden aiheuttajana.

*”Sitä aikaa kun ollaan aloitettu, ei ollut sillä tavalla selkeää prosessia. Että me oltais oltu tietoisia että miten toimitaan ja miten ne toimivallan rajat menee. Että kyllä se tieto on tullut ihan muuta kautta. Ku sieltä lastensuojelun kautta.” (H4)*

Tässä taustalla vaikutti pitkäaikainen sijaisvanhempana toimiminen; haastateltava oli työskennellyt sijaisvanhempana 15 vuotta ja näin nähnyt / elänyt muutoksen ja kehityksen lastensuojelun sijaishuollossa perhehoidon osalta.

Epäselviä käytännön asioita tuli arjessa eteen jonkun verran. Vaikka lakiin onkin kirjattu sijoitetun lapsen asioista päättämisestä, määrittely on ensisijaisesti tehty suhteessa huoltajaan. Laissa todetaan, että sijoitetun lapsen *julkinen* huolto jakaantuu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltoapaikan (tässä sijaisperhe) kesken. Jos sosiaalityöntekijä itse on epävarma siitä, mikä kenenkin vastuulla on, tai työskentelee ”kuten silloin ennen”, tai mitään keskustelua tehtävänjaosta ei sen perusteellisemmin ole käyty, on selvää, että tehtävänjakokysymykset ovat epäselviä. Lisäepäselvyyttä sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman väliseen tehtävänjakoon tuo vielä osaltaan se, että sijoitetun lapsen asioista on lisäksi päättämässä hänen huoltajansa, jolla lain mukaan on huostassapidon aikana oikeus päättää lapsen nimestä, uskonnosta, ja riippuen huostaanoton perus-

teista myös muista asioista. Sosiaalityöntekijän viimesijainen päätösvalta on aina sidoksissa huostaanoton tarkoituksen toteutumiseen ja lapsen etuun lastensuojelulain mukaisesti. Seuraavat aineistositaatit tekevät näkyväksi sen, miten paljon arjessa on yksittäisiä tilanteita, joissa asia tulee esiin.

*”No on, niitä (epäselviä tilanteita, kuka päättää) on aika paljonkin tavallaan. Esimerkiksi silloin vauva-aikana ne halipolin käynnit niin niistähän meni se epikriisi sinne biologisille vanhemmille, eikä tullut ollenkaan meille, jotka käytti häntä siellä ja hoiti hänen asioita. Ja, siinä tuntui vähän oudolta se, että miksi näin. Ja sit ihan sellaiset arkiset asiat, esimerkiksi ne pankkiasiat, niitähän mä en pysty hoitamaan. Koululla usein myös mietin, että enhän minä ole mikään virallinen huoltaja sielläkään mitään oppivelvollisuusasioita käsittelemään tai tekemään niitä tehostetun tuen suunnitelmia. Että jos siinä virallinen huoltaja siihen halutaan, niin senhän pitäisi olla sieltä sosiaalityöntekijä niitä tekemässä. Mutta niissä mä oon kyllä ajatellut silleen, että minä ne teen, kun minähän sen lapsen tunnenkin. Enkä usko, että hän siihen sen kummempaa, ehkä sen nimen tois siihen paperiin, että oon varmaan vähän oikaissutkin joissain asioissa, kuten valokuvausluvuissa, kyydityslapuissa. Aika paljon on käytännön säälää, mihin tarvii huoltajan suostumuksen. Niin, se pitäis yhdessä määritellä mitkä on niitä arjen käytännön asioita mitkä sijaisvanhempana voi hoitaa. Mut se on myös ihan hirveen hankala muistaa, että tommosia on, että mun pitäis tässä välillä kysyä joltain muulta. Tässä vielä korostuu se, että hän on tullut meille ihan vauvana, ja on ollut meillä aina, ja ei ole tehty mitään eroa biologisten lasten välille missään vaiheessa. Ni sit se, että ... ..pitää kysyä joltain muulta lupa.” (H5)* Tässä vielä nimenomaan on kyse siitä, että sos.tt. on ollut hyvin poissaoleva ja tavannut asiakaslastaan viimeksi noin kolme vuotta sitten.

*”No näissä isommissa asioissa (pätösvalta on) tietysti sillä sosiaalitoimella. Mutta sitten taas sellaisissa pienemmissä asioissa on ollut tosi vaikeaa miettiä, että onko se biologinen vanhempi vai me. Jos puhutaan vaikka lapsen harrastuksesta. Ja me tuetaan sitä. Ja biologinen vanhempi haluaisikin, että ei pelaa pesäpalloa vaan pelaa jalkapalloa. Että kuka päättää tällaiset. Tai minkälaiset hiukset lapsille leikataan tai minkäväriset hanskat saa olla kädessä, meidän mielestä vähän sellaisia hassuja, et ite aattelemme, että me eletään tätä arkea ja oikeasti tunnetaan se lapsi. Et mitä se oikeesti, jos se on kiinnostunut jostain harrastuksesta, niin tuetaan häntä siinä. Mutta sitten taas biologinen vanhempi on eri mieltä, niin tällaisissa asioissa käydään vähän vääntöä, että missä on kenenkin päätösvalta.” (H10)*

Roolijako- ja toimivaltakysymykset ovat ajankohtaisesti mitä ilmeisimmin kuntatasolla kehitystyön kohteena, sillä useat haastatellut kertoivat uusista kunnissa käyttöön otetuista työmalleista. Monet sijaisvanhemmat olivat saaneet oman sosiaalityöntekijän tai -ohjaajan, joka vastasi sijaisvanhemmille tarjottavasta tuesta ja sen järjestämisestä. Eräs haastateltava kertoi, että heidän kunnassaan oli hiljattain muokattu toimintaohjeita nimenomaan tehtävänjakokysymyksiin liittyen.

*”Harmillista, mutta aika ymmärrettävää että se perhehoitaja sanoo, että no minä laitan nimen paperiin, kun haluaa lapsen asian eteenpäin. Tää on tosi tärkeä asia, jota pitää jollain lailla nostaa, jotta nää prosessit toimii ja jotta se yhteistyö toimii. Ollaan tekemässä toimintaohjeita. Ni siellä oli siinä veriossa, että terveydenhuollosta päättäminen kuuluu sosiaalityöntekijälle. Ja sit seuraavassa lauseessa oli, että kiireellisissä tilanteissa, jos sosiaalityöntekijää ei tavoiteta, voi perhehoitaja antaa luvat. Että \*naurua\*. Kysyin, että näinkö?” (H4)*

Edellä oleva aineistositaatti tekee näkyväksi työnjaon ja päätäntävällän määrittelyn haasteet. Lain vastaisesti toimiminen ei tuntunut kenestäkään haastateltavasta mukavalta, mutta lapsen edun nimissä sijaisvanhemmat hoitivat ja päättivät asioita, joiden totesivat useissa haastatteluissa kuuluvan sosiaalityöntekijän tehtäväksi, koska ei niitä voinut jättää tekemättäkään tai lapsen etu olisi kärsinyt.

Tehtävänjakoon liittyvistä epäselvyyksistä huolimatta kaikille haastateltaville oli selvää se, että sosiaalityöntekijällä oli sijoitetun lapsen asioissa viimesijainen päätösvalta ja vastuu, kuten lastensuojelulakikin määrittelee (Lastensuojelulaki 417/2007). Vaikka sosiaalityöntekijällä on viimesijainen päätösvalta, tulee hänen pyrkiä yhteistoimintaan ja yhteistyöhön sijoitetun lapsen, tämän huoltajien ja sijaishuoltopaikkojen, sekä muun moniammatillisen verkoston kanssa. Vaikka sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä ja sen edustajalla, sosiaalityöntekijällä, on viimesijainen ratkaisovalta lapsen asioissa, rajoittaa tätä päätösvaltaa kuitenkin lapsen edun periaate ja velvoite pyrkiä yhteistoimintaan lapsen, lapsen vanhempien ja sijaishuoltopaikan kanssa (Saastamoinen 2010, 142).



Sosiaalityöntekijän tehtäviin liittyvä viimesijainen päätösvalta nivoutuu yhteen sosiaalityöntekijän vallankäytön kanssa. Erityisesti tämä nousi haastateltavien puheenvuoroissa esiin siitä näkökulmasta käsin, että viimesijaista valtaa käyttäessään sosiaalityöntekijän pitäisi tietää ja tuntea asiakaslapsi ja lapsen tilanne, jotta voi tosiasiallisesti tehdä lapsen edun mukaisia, oikea-aikaisia ja oikein mitoitettuja päätöksiä.

*”Kyl se (viimesijainen päätösvalta) on sosiaalityöntekijällä. Et jos hän päätyy johonkin ratkaisuun, niin se on sit hänen tekemä ratkasu ja hänhän niistä päätöksistä vastaa sit omalla nimellään. Sit siinä kohtaa on vaan sellainen suuri toive, et hän tekee ne asiat niinku oikein, et jos lähdetään vaikka kotiutustilannetta miettimään, että hän on tosiaan huomionut kaikki tilanteet ja eri vaihtoehdot mitä on olemassa. Että se kotitilanne todellakin on niin vakaa, ja että sitä kotiuttamista ei lähdetäis liian heppoisin perustein suunnittelemaan ja tekemään.” (H3)*

Eräs haastateltava koki, että heidän yhteistyötään sijoitetun lapsen biologisten vanhempien kanssa suojaasi se, että he voivat sanoa sosiaalityöntekijän päättäneen asioista tilanteissa, joissa tehdyt päätökset eivät miellyttäneet biologisia vanhempia. Toinen haastateltava kertoi, että pyrki aina ensin yhteistyöhön lapsen biologisten vanhempien kanssa, ja jos he eivät päässeet yhteiseen ymmärrykseen lasta koskevassa kysymyksessä, kääntyi sijaisvanhempia tällöin sosiaalityöntekijän puoleen, jonka tehtävä siinä kohtaa oli päättää asia lapsen edun mukaisesti.

Toisaalta yksi haastateltava ei katsonut viimesijaisen päätösvaltan ulottuvan sellaisten käytännön asioista sopimiseen, joista perheet pystyivät sopimaan keskenään:

*”No kyllähän se sosiaalityöntekijällä on. Mutta näistä käytännön asioista onneksi sijaisperhe ja biologinen perhe pystyy keskenään usein sopimaan, esimerkiksi juhlapäivistä, esityksistä, harrastuksista ja näistä, että eihän sosiaalityöntekijä niitä voi päättää koska nää vanhemmat tuntee sen lapsen, ja näistä kasvatusasioista. Et tavallaan me keskenään määritellään tällaisia asioita, koska eihän sosiaalityöntekijä ikinä ehtis eikä jaksais kiinnostua tällaisesta.” (H7)*

### 6.2.3 Yhteistyö ja luottamus

Sosiaalityöntekijän yhteistoimintavelvoitteesta ja osallistamisesta, sekä yhteistyöstä puhuttaessa toistui teema aloitteellisuus. Haastateltavat kokivat, että yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa oli heidän itsensä aloitteellisuuden varassa ja toivoivat sosiaalityöntekijöiltä aloitteellisuutta ja säännöllisyyttä yhteydenottoihin ja yhteydenpitoon heihin ja sijoitettuun lapseen. Virkavastuulla työskentelemisen, sijoitetun lapsen asioista päättämisen ja yhteydenpidon säännöllisyydellä nähtiin selkeä yhteys.

*”Kyllä mä jotenkin ajattelen, että sen täytyisi olla se yhteydenpitovelvoite myös sieltä – ja kyllähän se onkin, kyllähän sosiaalityöntekijällä on yhteistyövelvoite, et eihän se ole pelkästään meillä ja sit siinä on myös tietyllä tavalla se virkavastuu. Et millä tavalla se näyttäytyy siihen virkavastuuseen, jos et yhtään tiedä lapsen asiasta mitään? Et miten voit näyttää, että toimit sen virkavastuun mukaisesti?” (H4)*

Haastateltavat tuottivat kuvauksia lapsen sijoituksen alun jälkeisestä yhteydenpidottomuudesta ja aprikoivat miten rakentaa luottamuksellinen yhteistyösuhde (mikä olisi tärkeää), jos sosiaalityöntekijät koko ajan vaihtuvat tai ei ole aikaa suhteen rakentamiselle, eikä sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman keskinäiselle ajalle. Yhteistyön merkitys ja sen parantaminen nähtiin kuitenkin erittäin tärkeänä ja oleellisena tekijänä lapsen asian kannalta ja siihen toivottiin panostusta. Haastateltavat ilmaisivat halua kehittää erilaisia tapoja sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman välisen yhteydenpidon tukemiseksi ja vahvistamiseksi.

*”Varmaan tommonen tietynlainen yhteinen työnohjauksellinen juttu olis kyllä hyvä. Se ei olis kunnallekaan niin kallista.” (H3)*

Yhteistyöhön ja yhteydenpitoon olikin monen haastateltavan puheissa kehitetty toimintamalleja, joiden turvin sijaisvanhemmat saivat sosiaalityöntekijän tavoitettua. Tässä oli vaihtelua ja havaintona oli, että mihinkään pidempiin puheluihin ei ollut aikaa ja haastateltavat saivat tehdä töitä sosiaalityöntekijän tavoittamisen eteen. Sijaisvanhemmat myös miettivät, että ei yhteydenpito voinut kokonaisuudessaan olla vain heidän velvollisuutensa ja heidän vastuullaan, ja peräänkuuluttivat vastavuoroisuutta sosiaalityöntekijöiltä.

*”Ei ehkä osata ottaa palautetta vastaan. Tuntuu että menee välit vielä huonommaksi, jos menisin sanomaan, että onko teillä kuinka kiire, kun tuntuu että en tule kuulluksi.” (H1)*

*”Et en varmaan edes hoksaa raportoida kaikkia asioita mitä pitäis. Että ei se varmaan mua sen enempää velvoita kuin heitäkään. Niinku olla koko ajan joka asiasta raportoimassa.” (H5)*

Haastateltavat kuvasivat tilanteita, joissa olivat joutuneet eettiseen pohdintaan suhteessa yhteistyöhön ja sen yksipuolisuuteen ja sijaisvanhemman velvollisuuksiin suhteessa sosiaalityöntekijän tehtäviin (tämä myös roolijakokysymys). Haastateltavat olivat kokeneet tilanteita, joissa sanoittivat tietävänsä miten heidän olisi pitänyt toimia, mutta miten eivät toimineet koska sosiaalityöntekijästä ei kuulunut. Haastateltavien puheissa yhteydenpidon vähäisyys ja yksipuolisuus vaikutti myös suoraan heidän omaan halukkuuteensa tehdä yhteistyötä sosiaalityöntekijän kanssa ja jakaa tälle asioita.

*”No just se säännöllinen yhteydenpito, kyl se oli semmoinen hyvä juttu. Ja sit tän toisen kanssa lähinnä se yhteydenpidon vähäisyys on vaikuttanut siihen yhteistyöhön. Niinku käytännössä sellainen asia, mä koin, että mulla olis ollut yhdestä asiasta ilmoitusvelvollisuus, mutta mä en olis sitä halunnut kertoa, että tää yhteistyö ei rapistu, ku meillä on hyvä yhteistyö vanhempien kanssa. Laitoin viestin, että soitatko ku kerkeet. Mutta sosiaalityöntekijä ei ole vielä tänä päivänä soittanut, niin se sitten jäi. Kun ei mulla ollut hirveää tarvetta kertoa tämmöisestä asiasta.” (H8)*

Yhteydenpidottomuuden ja yhteydenpidon yksipuolisuuden seurauksena luottamuksellista suhdetta ei oltu päästy rakentamaan. Sijaisvanhempia mietitytti kertoa haasteistaan tai ongelmistaan sosiaalityöntekijälle, koska he pelkäsivät mahdollisia toimenpiteitä, niiden mittasuhteita ja kokivat että eivät voineet luottaa sosiaalityöntekijään, joka ei heitä, tai heille sijoitettua lasta tuntenut. Luottamuksen tuli olla molemminpuolista – myös sosiaalityöntekijän tuli voida luottaa sijaisvanhempaan. Toisaalta muutama sijaisvanhempi kertoi voivansa luottaa sosiaalityöntekijään ja kuvasi, miten oli itsekin panostanut yhteistyösuhteen rakentamiseen ja tätä kautta saavuttanut luottamuksellisen suhteen sosiaalityöntekijään. Toimivaa yhteistyötä selitettiin myös yhteydenpidon säännöllisyydellä ja

ennalta sovitulla tapaamisilla. Kuten on aiemmassa sijaishuollon tutkimuskirjallisuudessa todettu, luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentaminen on yhteistyön ja yhteistoiminnan kannalta merkittävää. Jos luottamusta ei ole, on myös yhteistyö melko näennäistä ja pintapuoleista. Tällöin jää antamatta negatiivinen palaute seurausten pelossa, vaikka antamalla palaute, voitaisiin asioita viedä eteenpäin.

*”Onhan se vähän riskinottoa tavallaan tällaisessa suhteessa se negatiivisen palautteen antaminen. Toisaalta siitä voi myös seurata jotain hyvääkin, jos tää sosiaalityöntekijä osaa sen oikealla tavalla ottaa vastaan. Mutta mä en oikein usko siihen. Ja ei ne pelot siitä ehkä oo mitään sellaisia realistisia aikuisen ihmisen pelkoja, vaan just se että, mä oon tässä just nyt niin mukavuusalueella, ku tässä voi olla. Että mä en halua tehdä tästä yhtään hankalampaa, että mä pääsen kaikista helpoimmalla ku mä en hirveesti välitä. Mutta kyllähän mun elämää helpottais se ja toisaalta sitten kuitenkin kun laki sois, että ne asiat hoituis. Niin tuota. Ehkä se on vaan helppo lillua tässä ja ajatella, että noh, menköön näin.” (H6)*

Haastateltavat tarkastelivat sosiaalityöntekijän tehtäviä luottamukseen liittyen myös tehtävien tekemättömyyden kontekstissa. Asiat olivat jääneet hoitamatta, toistuvista sijaisvanhemman yhteydenotoista ja yrityksistä huolimatta. Sosiaalityöntekijän poissaolo näkyi myös siinä, että osa haastateltavista ei edes odottanut sosiaalityöntekijän tukea tai osallistumista esimerkiksi yhteistyöhön päiväkodin, lastenpsykiatrian ja koulun kanssa. Tämä sosiaalityöntekijän poissaolo, näkymättömyys vaikutti myös siihen, että haastateltavat eivät luottaneet sosiaalityöntekijän aina toimivan lapsen edun mukaisesti (koska tämä ei tuntenut lasta ja perhettä vähäisen yhteydenpidon vuoksi).

*”Minä oon kyllä aikalailla sanonut kaikki aina, minulle on vaan tullut tunne, että hän ei vaan ota koppia siitä, hän hyvin vahvasti kuuntelee ehkä biologista vanhempaa ennemmin. **Luottaa niinko sen sanomiseen mitä sanoo jonkun asian suhteen.** Mutta minun velvollisuus on tuoda vaikka esim. kotilomien jälkeisiä havaintoja mitä minä havainnoin lapsessa. He on hyvin väsyneitä kotiloman jälkeen. Kun he on pelanneet vaikka 15 tuntia kännykällä. Ruutu-aika näyttää 36 tuntia viikonlopulta.” (H1)*

*”Siitä on tullut mulle vähän sellainen peikko. Mä vähän jotenkin pelkään sitä, että jos mä olisin sinne yhteydessä niin ku he ei tunne yhtään tätä meidän perhettä tai tunne yhtään tätä lasta, että onko ne tukitoimet mitä ne sieltä tarjoaisi, ni oisko ne oikeasti sille lapselle parhaita vai olisiko se taas joku tämmöinen vaan ratkaisu että nyt tuonne ja se olis taas poissa silmistä ja mielestä. Silleen en kyllä luota, että sieltä apua jotenkin sais.” (H5)*

*”No oikeestaan mä nään niin, et meiltä vaaditaan siinä aika paljon. Vähän et se on meidän vastuulla et se yhteistyö (lapsen biologisten vanhempien kanssa) pysyy, mut siinä vaiheessa sit jos sosiaalityöntekijällä itselläänkin menee sukset ristiin tän ihmisen kanssa, eli hän tulee tutummaksi ja tää sosiaalityöntekijä ymmärtää, että ei nää keskustelut valitettavasti suju, vaikka itse yrittäis kaikkensa, niin sit sitä ymmärrystä alkaakin tulla - Niin saa esimerkiksi itsenkin armahduksen, että ei tarvitse vastata puhelimeen yöllä. Se valitettavasti menee niin, että aika paljon vaaditaan sitä yhteistyökykyä, eikä oikein aina luoteta siihen, että kyllä me yritettiin kaikkemme.” (H7)*

Haastateltavat kokivat vaikeaksi luottaa sosiaalityöntekijään, koska eivät olleet sosiaalityöntekijän vähäisten yhteydenottojen vuoksi kyenneet muodostamaan luottamuksellista suhdetta häneen, eivätkä kokeneet sosiaalityöntekijän myöskään voivan luottaa täysin heihin. Tästä seurasi tilanteita, joissa ehkä jopa vältettiin olemasta sosiaalityöntekijään yhteydessä erilaisten toimenpiteiden pelossa.

#### 6.2.4 Tukimuodot

Lastensuojelulaissa puhutaan lapsen edun ja terveen psyykkisen ja fyysisen kasvun turvaamisesta ja riittävästä tukitoimista. Palveluja ja tukitoimia on lastensuojelussa järjestettävä asiakkaan yksilöllisten olosuhteiden ja tarpeiden mukaisesti. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla on arvioida asiakaslapsen tarvitsemat tukitoimet ja palvelut, eikä kunta voi taloudellisiin perusteisiin vedoten sivuuttaa ”lapsen oikeutta tarpeenmukaiseen sijaishuoltoon”. (Räty 2019, 165.)

Haastateltavat puhuivat tukimuodoista kohtaamisen, yhdessä pohtimisen / reflektoinnin ja tiedonsaannin viitekehyksessä ja kokivat sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa siihen,

millaisia tukimuotoja heillä sijaisvanhempina ja toisaalta sijoitetulla lapsella oli käytettävissään, vaikka tiedostivat tässä olevan myös kuntakohtaista vaihtelua. Se mitä nämä tukimuodot käytännössä olivat, vaihtelivat sen mukaan, oliko haastateltava suoraan toimeksiantosuhteessa johonkin tiettyyn kaupunkiin tai kuntaan vai oliko hänellä yksityisen palveluntuottajan tuki käytettävissään.

Konkretian tasolla tukimuodoista puhuttiin sosiaalityöntekijän ”rahkeiden” ja työtuntien riittämättömyyden näkökulmasta, niiden pohdittiin olevan riittämättömiä ohjaamisessa, joka taasen koettiin tärkeäksi tukimuodoksi varsinkin lapsen **sijoituksen alkuvaiheessa**, jotta se lähtisi hyvin liikkeelle kaikkien osapuolten kannalta.

Muuten tärkeinä tukimuotoina nähtiin konkreettisesti käytännön asiat, kuten kilometrikorvauslomakkeiden lähettäminen rahallisen korvauksen saamiseksi, työnohjausten myöntäminen, lomitusmahdollisuus ja mahdolliset maksusitoumukset lapsen terapioiden varten. Yksi haastatelluista sanoitti sosiaalityöntekijän tehtäviksi tukitoimien osalta olla saatavilla - jos tulisi jotain ongelmia ja pulmia, niin sijaisvanhemmat voisivat olla sosiaalityöntekijään yhteydessä. Lisäksi kyseinen haastateltava koki sijaisperheen sosiaalityöntekijän tehtäviksi käytännön asioiden hoitamisen ja sijaisvanhempien vanhemmuuden tukemisen. (H2)

Toinen haastateltava, joka toimi yksityisen palveluntuottajan tuella sijaisvanhempana, koki lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviksi tuen osalta rauhoitella biologisia vanhempia, mikä mahdollisti ”työskentelyrauhan” sijaisvanhemmille.

*”No siis kyllähän se varmaan aika suuri tuki on sellainen, että hän yrittää tavallaan rauhoitella siellä sitten sen biologisen vanhemman. Että sitten se sosiaalityöntekijä – kun hänellä on se luottamus meihin – ni hän sitten käy sen keskustelun biologisen vanhemman kanssa, että siellä oikeasti on lapsella hyvä olla, kasvaa ja kehittyä ja sinun ei tarvitse huolehtia ja sinä voit huolehtia omasta jaksamisesta että sinä tavallaan pystyt sitten joskus ottamaan ne lapset takasin. En minä oikeastaan muuta osaa sanoa, ku me saadaan se tuki sieltä yksityiseltä puolelta. Vaikeaakin miettiä sitä.” (H1)*

Selvästi yksityisen palveluntuottajan palkkalistoilla olevat sijaisvanhemmat kokivat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolin ja tehtävät tukimuotoineen hyvin eri tavoin, kuin suoraan kaupunkiin ja / tai kuntaan toimeksiantosuhteessa olevat sijaisvanhemmat. Ulkopuolisen palveluntuottajan kautta olevien haastateltavien puheissa tukitoimet kunnan taholta olivat vaikeammin hahmotettavia, koska ensisijainen tuki tuli yksityisen palveluntuottajan kautta. Yksi em. haastateltava käytti lapsen asioista vastaavasta sosiaalityöntekijästä nimitystä ”sijoittava sosiaalityöntekijä”. Tuki, jota yksityisen kautta sijaisvanhempina toimivat haastateltavat saivat, näyttäytyi runsaana verrattuna suoraan kaupunkiin / kuntaan toimeksiantosuhteessa oleviin sijaisvanhempiin. Kunnan sosiaalityöntekijän tehtäväksi jäi yksityisen palveluntuottajan palkkalistoilla olevien sijaisvanhempien puheissa viime kädessä päättää sijoitetun lapsen asioista ja hän oli henkilö, jolle sijaisperhe oman sosiaalityöntekijänsä kanssa raportoi lapsen kuulumisia, mielteitä ja toiveita. Yksi yksityisen palveluntuottajan kautta sijaisvanhempana toimiva totesi heidän olevan aivan eri asemassa käytettävissään olevan tuen osalta verrattuna suoraan kaupunkiin / kuntaan toimeksiantosuhteessa oleviin sijaisvanhempiin, joiden tukimuodot olivat huomattavasti niukemmat.

*”Ja sit kaikki tällainen lastenhoitoapu on tullut yksityiseltä palveluntuottajalta. Et sitä mä en tiedä, et kuinka paljon kunta näistä maksaa. En tiedä, mutta kaikki semmoinen on tullut sieltä. Ja tää kaikki muu tuki tietty myös, et meillä on koko ajan joku tavoitettavissa...Jos tulee joku äkkinäinen kriisitilanne, he käy täällä meillä. Et sillai ollaan eri asemassa siinä määrin että kumulla on useampia sijaisvanhempituttuja, jotka on suoraan kunnalle, niin heillä ei ole esimerkiksi kuunaan nähty mitään lomituspalvelua, vaikka se on lakisäätäinen asia ne lomapäivät. Myöskin hoitotahoasiat on välillä vähän retuperällä ja sit myös hirveen monella on sitä vaihtuvuutta sosiaalityöntekijöissä, et he ei aina edes tiedä kuka siellä on sosiaalityöntekijänä, jos on aina kukaan. Et meillä on silleen ollut tosin hyvin nää, et meillä on pysyvää porukkaa ja joku on aina olemassa jonkun langan päässä, jos tulee joku hätä.”*  
(H11)

Suoraan kaupunkiin / kuntaan toimeksiantosuhteessa oleva haastateltava koki sosiaalityöntekijän tukimuodoksi olla puhelimitse saatavilla, jos lapsen biologisten vanhempien

kanssa oli jotain ”selkkausta”. Kuitenkin isompia ongelmia kohdatessaan hän kertoi ha-  
kevansa tuen ja avun perheneuvolasta ja koki sen olevan kaikista parhaan palvelumuodon  
heille. (H2) Samaa epävarmuutta kunnallisen puolen tukitoimiin toi esiin myös toinen  
haastateltava puheenvuorossaan, jossa totesi heidän sijaisvanhempina tottuneen järjestä-  
mään itse tarvitsemansa tuen itselleen.

*”Se helpottais, että tietäis että voi pyytää sit jos se päivä tulee, et nyt tietää  
että on ihan turha soittaa, että vaikka meidän suvussa tapahtui kriisi, että  
voitteko lähettää meille jonkun viikonlopuksi, ni ei oo ketään. Siihen on tot-  
tunut. Mekin ollaan järjestetty se tuki itse. Sen rakentaa sitten itse, kun on  
pakko. Tää on kuitenkin tämmöinen tehtävä, miten sen nyt sanois. Olis se yh-  
teiskunnankin vastuulla huolehtia tästä enemmän.” (H7)*

Koulutuksien ja työnohjauksen mahdollistaminen koettiin myös sosiaalityöntekijän teh-  
täväksi järjestää, vaikka työnohjauksen toteutumisesta haastateltavilla olikin vaihtelevia  
kokemuksia ja ylipäätään koulutukset ja työnohjaus nähtiin olevan sidoksissa organisaatio-  
risiin ohjeisiin ja täten sosiaalityöntekijän päätösvallan ulottumattomissa.

### 6.3 MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ

Vain yhdellä haastateltavista ei ollut kokemusta moniammatillisesta yhteistyöstä. Muiden  
haastateltavien kokemukset moniammatillisesta yhteistyöstä olivat vaihtelevia. Toimijat  
lapsen ympärillä olivat eriytyneet huolehtimaan kukin omasta osa-alueestaan lapsen asi-  
assa omissa organisaatioissaan, eikä varsinaista moniammatillista yhteistyötä ollut. Toi-  
saalta haastateltavat kertoivat kokemuksia myös todellisesta moniammatillisesta yhteis-  
työstä, jossa kaikki toimijat lapsen asiassa olivat kokoustaneet yhteisen pöydän ääressä ja  
aidosti yhdessä miettineet lapsen tarvitsemia palveluita ja tukitoimia.

#### 6.3.1 Kuka päättää sijoitetun lapsen asioista?

Eri toimijoiden, kuten terveydenhuollon, erikoissairaanhoidon, varhaiskasvatuksen, ope-  
tustoimen ja sosiaalitoimen pirstaloituminen ja erilainen lainsäädäntö osaltaan vaikutta-



vat muun muassa salassapitoon, tiedonsaantiin ja päätäntävaltaan. Esimerkiksi terveydenhuollon lainsäädäntö ei suoraan kerro, miten menetellä huostaanotetun ja kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen asiassa. Haastateltavat toivat esiin, että epäselvää oli, kuka koollekutsuu verkostoja, kuka kutsuja eteenpäin välittää, toisin sanoen kenen vastuulla se on.

*”Tässäkin on menty hyvin paljon silleen, että mä huolehdin ne kaikki opettajat ja terapeutit ja edunvalvojan ja itseasiassa sosiaalityöntekijänkin olen kutsunut itse sinne... Mutta se on niinku mun kutsumisen varassa, se tiimin kerääminen ja keitä mä haluan sinne kutsua. Ja ehkä myös sitä, että eihän se sosiaalityöntekijä tavallaan tässäkin tilanteessa tiedä keitä sinne kutsua, kun eihän hän tunne ja tiedä tilannetta ja keitä siellä koulussa esimerkiksi on ja niin edelleen.” (H5)*

*”Onko se sen tehtävä, joka sen palaverin järjestää, esim. koulu, että laittaa kutsun Teamsiin jokaiselle? Vai onko se minun tehtävä ilmoittaa kahdelle sosiaalityöntekijälle ja vanhemmille sijaisvanhempana? Niin minäkään en oikein tiitä sitä asiaa. Kun periaatteessa koulun puolelta ne ajattelee, että minä vastaan lapsen asioista, ja minä kun sanon heille, että en minä kun se on se lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, niin sitten hekin on ihan ymmärlään. Että kuka tässä tekee mitään. Pitäisi saada ylemmältä taholta semmoiset helpommat (ohjeet), joita kaikki voi tulkita.” (H1)*

Myös eri palveluihin hakeutumisen osalta oli epäselvää, kenen vastuulla asia oli: onko se lapsen vanhempi, sosiaalityöntekijä, sijaisvanhempi, vai esimerkiksi lääkäri. Tämän epäselvyyden koettiin vaikeuttavan myös tukitoimien hakemista ja saamista lapselle. Haastateltavien puheissa toistuivat toiveet prosessikuvauksista ja toimintaohjeista, joita voisi eri yhteistyötahoille jakaa.

Moniammatilliseen yhteistyöhön liittyi myös sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijän valta-asema suhteessa lapsen muuhun verkostoon, kuten sijaisvanhempiin, ja Rabbin asiantuntijuuksien vastakkainasettelu (Rabb 2008, 156). Seuraavat aineistositaatit kuvaavat tätä asetelmaa, jossa sosiaalityöntekijä lastensuojelun sijaishuollon edustajana ja lapsen asioista viime kädessä päättävänä tahona tekee päätöksiä lapsen asiassa vastoin esimerkiksi lastenpsykiatrian ammattilaisten näkemyksiä. Aineistositaatit myös osoittavat asiantuntijuuksien vastakkainasettelun liittyvän oleellisesti tähän kokonaisuuteen.

*”Niin ja aikuisten väliseksi ne asiat, kun kysehän on lapsista. Jotenkin ajattelun, että jos kaikki pystyis jotenkin näkemään sen lapsen kannalta sitä asiaa, ni se helpottais varmasti kaikkien sitä yhteistyötä ja toimintaa. Että vaikka tää asia tuntuu vaikeelta, ni lapsen kannalta se olis just näin helpointa. Et sitä jotenkin avoimesti mietittäisiin sitä lapsen etua. Että ei olis sellaisia yksikantaan päätöksiä. Että lapsen etu on tämä. Piste. Minun näkökulmastani, että otettais se monialainen näkökulma.” (H4)*

*”Ehkä tässä on vähän ne byrokratiankin rattaat edessä, että kuka on milläkin tontilla ja kenellä on mitäkin oikeuksia.” (H5)*

*”Mutta mä oon kyllä huomannut, että se sama on koskenut myös hoitotahon (erikoissairaanhoidon, lastenspsykiatria) näkemystä, että myös sen yli on kävelty. Oli jossain vaiheessa kyse siitä, että terveydenhuollon näkökulmasta piti olla ikään kuin valvotut tapaamiset, tai heidän toiveensa oli, että vanhemman ollessa lapsen kanssa siellä olisi joku kuulemassa mitä puhutaan, ku oli kuitenkin kohtalaisen pieniä lapsia. Ja siin oli lastensuojelun näkökulma, että mitä se haittaa, kun se on vain puolitoista tuntia. Että mitä merkitystä sillä on mitä vanhempi sinä aikana siellä puhuu. Ja lastenspsykiatri yritti selittää sitä, että se lapsen pää ei siinä ovella deletoidu niistä vanhemman puheista, vaikka se kestäisikin vain puolitoista tuntia.” (H4)*

*”Se on kans hyvin vaihtelevaa. Pahimmillaan on sellainen olo, että kaikilla on sellaiset tiiätkö teipatut kohdat siinä pöydässä, että älä astu mun puolelle. Tää on niinku mun valta ja minä päätän tästä. Ja parhaimmillaan se on sitä, että tuodaan jokainen sitä omaa näkemystä siihen yhteiseen pöytään jaettavaiksi, jotta rakennetaan sen lapsen edun mukaan sitä parasta tulosta. Mut pahimmillaan se ei ole sitä ja se on sitä sellaista, että kuka päättää. Ja kyllä mulle jäi jotenkin niin vahvasti mieleen sijaishuoltopaikan muutosta tehdessä, kun ilmoitettiin että sellainen on nyt tarkoitus tehdä ihan välittömästi. Kukaan ei sitä siis tiennyt etukäteen. Ja kun mä kysyin, mitä hoitotaho tähän sanoo ni vastaus lastensuojelun puolelta oli, että meidän ei tarvitse lupia kysellä. Jolloin ei ehkä olla siinä yhteisessä tiimissä miettimässä sitä lapsen etua. Et se oli niinku valtakysymys, et kuka saa päättää ja mitä. Et pahimmillaan se on sitä ja parhaimmillaan se on jotain muuta. Meillä on terveydenhuollon puolella ja sosiaalihuollossa vahvat professiot. Niin jotenkin se kyky*

*nähdä se toisen osaaminen siinä asiassa yli sen oman osaamisen. Ni se on varmaan sellainen kasvun paikka kaikille osapuolille.” (H4)*

Eri positioista käsin työskentelevien moniammatillisten tiimien hyöty lapsen asialle tunnistettiin, ja aidon moniammatillisen työskentelyn toivottiin olevan osa päivittäistä työskentelyä sijoitetun lapsen asiassa.

*”Se olis kyllä sen lapsen etu, että hoidettais niitä asioita noin. Sit siinä voitais saada se yks asia päätökseen kerralla, kun siinä olis koolla kaikki ne tahot, jotka siihen asiaan voi vaikuttaa. Eikä silleen, että mä otan yhteyttä siihen ja se ottaa sinne ja se unohtuu sitten johonkin. Et kyllä se ilman muuta pitäis olla niin, että se olis se moniammatillinen tiimi, johon kuuluu lapsen kanssa yhdessä olevat ja ne työntekijät ketkä siihen kuuluu.” (H5)*

### 6.3.2 Salassapito ja tiedon jakaminen

Salassapito koettiin tärkeänä asiana, mutta myös esteenä aidolle yhteistyölle ja lapsen edun mukaiselle toiminnalle tilanteissa, joissa oli epäselvyyttä siitä, kuka mitäkin tietoa voi kenellekin antaa. Salassapitoa noudatettiin jopa silloin, kun sille ei olisi ollut lain mukaista tarvetta.

*”Salassapito voi olla potilasturvallisuusriski ja kyl mä näen tässä sen saman. Riittävästi tietoa pitäis kulkea ja vaihtua ja meillä pitäis olla se tieto, että me osataan hoitaa ja osataan tehdä tätä työtä ja kysyä vielä apua niihin tilanteisiin, jos tulee joku erikoistilanne eteen, että mitä tässä kuuluis tehdä. Ei me kaikkivoipia olla. Että lapsen etuahan me kaikki ajatellaan. Vaitiolosäännökset on tärkeitä, mutta ne ei sais tavallaan sotia sen nuoren hyvinvointia ja oikeuksia vastaan se vaitiolovelvollisuus.” (H3)*

*”Tuolla lastensuojelussa on vähän sama kuin tuolla terveydenhuollossa. Että se pikkuisen on ehkä epäselvää ja ehkä jo vähän liian tiukkaa se – tai en mä tiedä säätääkö laki sen liian tiukaksi, vai ollaanko vaan liian arkoja sen suhteen, että mitä tietoja saa antaa.” (H6)*

Haastateltavien salassapitopuhe linkittyi myös sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman väliseen tiedonsaantiin. Kuten lastensuojelulaissa määritellään, sosiaalityöntekijän tulisi antaa riittävästi tietoa lapsen sijaishuoltopaikkaan lapsen päivittäisestä hoidosta ja huolenpidosta vastaaville henkilöille, jotta he kykenisivät vastaamaan lapsen tarpeisiin ja parhaalla mahdollisella tavalla esimerkiksi ymmärtämään lapsen käyttäytymistä tai oireilua. Kuitenkin haastateltavien kokemukset poikkesivat tästä merkittävästi lukuun ottamatta kahta poikkeusta, joissa sijaisvanhemmat kokivat saaneensa riittävästi tietoa lapsen asiassa. Epäselvää haastateltaville oli myös tämän teeman osalta, mitä tietoja sijaisvanhempien edes oli mahdollista saada, vaikkapa lapsen biologisiin vanhempiin liittyen. Myös moniammatillisissa verkostoissa, jos sosiaalityöntekijä ei syystä tai toisesta osallistunut lapsen asiassa pidettäviin verkostoihin, sijaisvanhempi saattoi jäädä vaille tietoa.

H1: *”Ihan sieltä kunnallisen sosiaalityön puolelta kun olen kysynyt että saataisko me lukea niitä lapsen papereita. Niin sitten ei sieltä oikein tule minäkäänlaista vastausta. Sitten tulee jonkun lakimiehen kautta, se on kysynyt, että minä saisin lukea lapsen paperit, sitten se jää siihen, sieltä ei oikein haluta olla yhteydessä, että nyt voisit lukea.*

Haastattelija: *”Mitä lakimies on sanonut kun olette pyytäneet tietoja?”*

H1: *En muista ihan tarkalleen, mutta jotenkin niin se on, että kaikki paperit mitkä olennaisesti liittyy lapsen kasvuun ja kehitykseen, niin saadaan lukea. Mutta heillä tulee varmaan vähän sellainen kuva sillä sosiaalityöntekijällä, että antaako hän luettavaksi mahdollisesti ne sellaiset paperit joissa on vanhempien tietoja. En tiedä. Mutta ne jää tosi vähälle.” (H1)*

*”Mä en oo ihan varma, että mitä meille sais kertoa. Missä se rajaa menee, niinku tavallaan biologisen vanhemman ongelmista.” (H7)*

*”Et sitä on aina luvattu sitä tietoa, mut ei meillä ole vielääkään lapsen varhaisvuosista tietoa. Nyt me ollaan kyllästetty miehen kanssa siihen, että me ei saada viranomaisten kautta tietoa, ni me ollaan lähdetty lastenpsykan kautta hakee apua, että me saadaan ne ensivuodet tietoon. Et siellä niiden on pakko sit tehdä niiden viranomaisten kanssa yhteistyötä, että, mä osaan olla hankala ihminen jos on tarve. Ja vaativa.” (H9)*

Haastattelija: ”Onko teille jotenkin ne huostaanoton perusteet avattu ja selvitetty?”

*Ei ole. Että. Mitenhän se meni se vastaus oikeastaan kun mä kysyin, että voitaisko me jutella näistä mitä siellä taustalla on ja näin, niin tää sosiaalityöntekijä viittas, että no isänhän sää nyt tiedätkin, että se nyt on tommonen ja äidistä ei oikein tiedä että mitä se on, että kun nää kaks on siellä yrittänyt jumpata, niin eihän siitä mitään oo oikein tullut. Että tää on niinku se vastaus mitä mä oon saanut, että luvattoman vähän.” (H6)*

*”Esimerkiksi päiväkotipalaverissa, niin sosiaalityöntekijän piti sinne tulla mutta ei sitten ehtinytkään, mikä on hyvin tyypillistä, että hän valikoi sopivan ajan, mutta peruu sen sit viime hetkellä, et hän ei tulekaan. Niin siellä sitten pyöriteltiin näitä aikaisemmasta päiväkodista tulleita lappusia, joissa oli näitä havaintoja tän lapsen kehityksestä ja siitä minkälaisia haasteita siinä on ja niitä siinä pyöriteltiin ja voiko niitä mulle näyttää. Ja mä siinäkin sitten pikkasen ärsyynnyin ja mä sanoin, että ei sillä nyt niin oo väliä, että puhutaan nyt tästä eteenpäin.” (H6)*

Kuten edellä oleva aineistositaatti osoittaa, jäävät sijaisvanhemmat usein vaille oleellisia tietoja sijoitetun lapsen asiassa. Syitä tälle ovat teoriaosassakin käsitelty salassapito ja tiedonvälittäminen. Kun toimijoita on useita ja lainsäädäntö moninainen, ja jokaisella taholla omaan alaan liittyvä lainsäädäntö, tulee tietojen käsittelystä ja salassapidosta helposti sekavaa. Epäselvää selvästi on, mitä lakia missäkin tilanteessa ensisijaisesti tulkitaan ja miten sitä tulkitaan. Aihe on merkittävä, sillä se on suoraan yhteydessä sijoitetun lapsen edun toteutumiseen arjen kasvatus- ja huolenpitotilanteissa.

Epätietoisuutta oli myös siitä, onko esimerkiksi kotiuttamisen suunnittelu sellaista tietoa, jonka voi salassapidon estämättä jakaa sijaisvanhemmalle (H1). Lainsäädäntö määrittelee, että yksityisen sijaishuoltoapaikan edustajilla, tässä sijaisvanhemmilla, ei ole suoraa tiedonsaantioikeutta lasta koskeviin salassa pidettäviin tietoihin, mutta heillä on kuitenkin velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassa pidettäviä tietoja (Asiakaslaki 20 §). Toisaalta, myös sosiaalityöntekijällä on velvollisuus luovuttaa lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja yksityisen sijaishuoltoapaikan edustajalle, jotta heidän on mahdollista suoriutua viranomaisen heille antamasta tehtävästä (sijoitetun lapsen kasvatus ja

huolenpito) lapsen edun mukaisesti. Tiedot luovutetaan tällöin julkisuuslain 26 § 3 momentin (Viranomaisen antaman tehtävän suorittamisen kannalta välttämättömien salassa pidettävien tietojen luovuttaminen) tai asiakaslain 17 §:n perusteella (tietojen luovuttaminen asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi).

Kuten edellä on todettu, sosiaalityöntekijän tulee luovuttaa sellaiset oleelliset tiedot sijaishuoltoon, joiden voidaan katsoa liittyvän huostaanoton perusteisiin ja / tai olevan merkityksellisiä lapsen edun mukaisesti toiminnalle sijaishuollon aikana. Ennen näiden tietojen luovuttamista sosiaalityöntekijän tulee arvioida, onko tieto välttämätöntä sijaishuoltopaikan suoriutumiseksi tehtävästään lapsen asiassa. Lain mukaan joissain tilanteissa myös sijaishuoltopaikan edustajasta tulee lapsen asiassa asianosainen, jolloin häneen sovelletaan asiaan osallisten tietojensaantioikeutta. Tällaisia tilanteita voivat olla sijaishuollon muutospäätöksen valmistelu ja huostassapidon lopettamispäätöksen valmistelu. (Julkisuuslaki 11 §, Saastamoinen 2010, 311.) Tiedon saanti näyttäytyi niukkana useiden haastateltavien puheenvuoroissa.

*”Oon myös pyytänyt monta kertaa, kun se on tullut meille kuiteskin vähän isompana. Et mä saisin hänen elämästään aikajanan. Et mä voisin käydä näitä vaiheita lapsen kanssa läpi, niin sellaista aikajanaa ei ole tullut mulle, koska se on muuttanut vähän ennen huostaanottoa tähän kuntaan. Niin siellä on ne varhaisvuodet ihan peitossa. Mitkä olis hirveen tärkeitä sille lapselle tietää.” (H5)*

### 6.3.3 Sosiaalityöntekijänä verkostossa

Sosiaalityöntekijän roolia ja näkyvyyttä sijoitetun lapsen verkostoissa haastateltavat kuvasivat lähes poikkeuksetta palaveriinkin osallistumisen tai osallistumattomuuden kautta ja peilaten omaan sijaisvanhemman rooliinsa verkostoissa. Eräs haastateltava kuvasi sosiaalityöntekijän olevan verkostoissa kuuntelijan roolissa. Toinen kertoi, miten sosiaalityöntekijän rooli oli näyttäytynyt hyvin diplomaattisena lapsen lastenpsykiatrian palaverissa (H2). Kolmas haastateltava toi esiin, että oli jo niin tottunut olemaan verkostoissa ilman sosiaalityöntekijää, että ei osannut enää edes kaivata tämän läsnäoloa, mutta toivoi kuitenkin sosiaalityöntekijän voivan osallistua, jos kyseessä oli vaikeiden päätösten tekeminen ja jos lapsen biologinen vanhempi osallistuisi myös, jotta turvattaisiin asioiden

sujuminen yhteistyössä. Kaikenlaisiin hoitotahojen aloitus- ja lopetusneuvotteluihin kaittiin myös sosiaalityöntekijää (H7).

*”Ja ne on hirveän haastavia tilanteita, joissa perhehoitaja jää tavallaan sen lastensuojelun ja sen hoitotahon väliin. Et on hyvin erilaiset näkemykset esim. lastenpsykiatrialla ja lastensuojelussa ja sitten perhehoitaja on siinä välissä.”* (H4)

*”Eikä mun mielestä sosiaalityöntekijä oo koskaan käynyt siellä päiväkodilla silloin kun nää oli päivähoitoikäisiä, aina puhuivat että on vasut ja muut, mutta ei niitä kyllä koskaan yhdessä pidetty, että aika vähäistä sitten kuitenkin. **Toimijat on erillään. Ja sit me sijaisperheenä ollaan yhteydessä jokaiseen tahoon.**”* (H10)

Haastateltavien puheenvuorojen perusteella sijaisvanhemmat olivat tahtomattaankin joutuneet ottamaan sosiaalityöntekijän tehtäviä itselleen sijoitetun lapsen moniammatillisessa verkostossa sosiaalityöntekijän poissaolon vuoksi. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on ratkaisussaan 21.7.2017 Dnro 3473/2017 todennut, että viranomaisen tehtävä on varata lakisääteisten tehtävien noudattamiseen riittävät resurssit, ja etenkin kun on kyse sijoitetusta lapsesta, kunnan on huolehdittava lapsen laissa säädettyjen oikeuksien täysimääräisestä toteutumisesta. Kantelussa oli kyse siitä, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, tai väliaikainen vastuutyöntekijä, ei ollut osallistunut muiden viranomaisten kanssa lapsen palavereihin, eikä ollut tavannut asiakaslasta laissa säädettyllä tavalla. Tämän menettelyn puutteita Eduskunnan apulaisoikeusasiamies piti vakavina. (Räty 2019, 72.)

#### 6.4 AINEISTOSTA NOUSEVAT TEEMAT

Haastateltavat tuottivat paljon puhetta sosiaalityöntekijän tehtävistä myös varsinaisen pro gradu -tutkielmani teoreettisen viitekehyksen ulkopuolelta. Havaittiin, että haastateltavat puhuivat sosiaalityöntekijän tehtävistä myös tasoilla, jotka liittyivät suoraan järjestelmään ja sosiaalityöntekijään itseensä, sekä lapsen edun käsitteen ja sosiaalityöntekijän

tehtävien kohtaamisen konkretisointiin. Tämän tason tarkastelu auttaa hahmottamaan sosiaalityöntekijän tehtäviin liittyvää kompleksisuutta edelleen. Nämä aineistosta nousevat teemat linkittyvät myös julkisuudessa käytyyn keskusteluun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävän kompleksisuudesta. Kaikki tässä pro gradu -tutkielmassa käsitellyt tarkastelukulmat sosiaalityöntekijän tehtäviin kytkeytyvät tuloslukuni viimeiseen lukuun 6.4.3. *Sijoitetun lapsen oikeudet ja osallisuus*. Tämä teema on erityinen, sillä sijoitetun lapsen oikeuksien ja osallisuuden tulisi ennen muuta ohjata kaikkea sijaishuollon työskentelyä – onhan lapsen oikeuksien ja osallisuuden ylläpito ja edistäminen lastensuojelun ydintä ja perustehtävä. Kuitenkin on ristiriitaista ja ongelmallista että niukoin resurssein työskennellessä ja sosiaalityöntekijöiden tiuhaan vaihtumisella harvoin tavoitetaan aidosti lapsi kokemusmaailmoineen ja ajatuksineen, jolloin myös lapsen osallistaminen omaan asiaansa kapenee.

#### 6.4.1 Sosiaalityöntekijä henkilönä

Kiire ja resurssintehaasteet, sekä sosiaalityöntekijän näkymättömyys korostuivat haastateltavien puheessa, ja tähän liittyy myös puhe sosiaalityöntekijästä henkilönä, sekä puhe sosiaalityöntekijän työpanoksesta ja tehtävien delegoinnista. Tässä pro gradu -tutkielmassa lähes kaikissa empirialuvuissa jollain tavalla kuljetetaan epätietoisuuden ja kiireen käsitettä. Tämä kuului haastateltavien puheessa. Useilla haastateltavilla oli kokemuksia monista eri sosiaalityöntekijöistä ja heidän kanssaan työskentelystä. Syitä tälle oli sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus ja se, että perheeseen oli sijoitettuna enemmän kuin yksi lapsi tai haastateltavilla oli pitkä, useiden vuosien tai jopa 15 vuoden kokemus sijaisvanhempana toimimisesta, jolloin sijaisvanhemmat olivat ennättäneet työskennellä monien eri sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Haastateltavat toivat esiin, että työ on tekijänsä näköistä, vaikka kaikkia (sosiaali)työntekijöitä ohjaa sama lainsäädäntö. Tekemättömään työhön ja kesken jääneisiin asioihin liittyen haastateltavat pohtivat sosiaalityöntekijän itsensä johtamisen taitoja ja työpanoksen oikeanlaista kohdentamista sekä yleisemmällä tasolla tehtävien priorisointia. Olivatko kaikki sosiaalityöntekijälle käytännön työn tasolla delegoidut tehtävät sellaisia, joiden tekemiseen tarvittiin sosiaalityöntekijän pätevyyden omaava työntekijä?



*”Kun mä oon sitä ihmetellyt, että miten sä pystyt organisoimaan ton työn niin että se näyttäytyy asiakkaille niin, että kaikki vaan järjestyy ja sitten on toisia sosiaalityöntekijöitä, joita on vaikea saada kiinni ja joilta ei oikein saa lypsettyä asioihin vastauksia. Kyllä varmaan se, että tää heidän työtaakkansa on jonkin verran epätasapainossa. Ja sitten toisaalta se, että kyllä se varmaan tällaisiin henkilöön liittyviin ominaisuuksiin liittyy. Tavallaan toiset pystyy organisoimaan asioita paremmin ja missä se fokus siinä työnteossa on, niin sekin.” (H6)*

Haastateltavat puhuivat sosiaalityöntekijän henkilökohtaisista ominaisuuksista merkityksen viitekehyksessä. Sillä, kuka lapsen sosiaalityöntekijä oli, oli merkitystä sille, miten lapsen asioita ylipäättään hoidettiin ja millä intensiteetillä asioiden parissa työskenneltiin, miten asioita muistettiin ja millaisia ratkaisuja lasten asioissa tehtiin ja mitä tulokulmaa ratkaisujen ja päätösten taustalla käytettiin. Voi sanoa, että sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävät määrittyvät / muotoutuvat kaiken muun (lainsäädäntö, prosessiohjeet) ohessa myös sosiaalityöntekijän persoonasta ja henkilökohtaisista ominaisuuksista käsin. Tämä tuli haastateltaville näkyväksi sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden kautta. Monilla haastateltavilla oli kokemuksia sosiaalityöntekijöiden suuresta vaihtuvuudesta, ja tätä kautta he olivat päässeet kokemaan työskentelysuunnan työntekijäkohtaisia muutoksia ja toisaalta näkivät ”hyvän” sosiaalityöntekijän merkityksen omalle sijaisvanhempana toimimiselle ja lapsen sijoituksen jatkuvuudelle. Hyvän sosiaalityöntekijän koettiin olevan lapsen ja perheen puolella ja tämän vastakohtana oli organisaation puolella oleva sosiaalityöntekijä. Persoonakohtaisuus vaikutti siihen, miten sosiaalityöntekijä esimerkiksi käytti valtaansa, arvioi erilaisia tilanteita ja milloin huoli lapsen olosuhteista tai edun mukaisuudesta heräsi.

Haastateltavat kuvasivat hämmennystä ja ihmetystä sosiaalityöntekijöiden erilaiseen suhtautumiseen ja eri sosiaalityöntekijöiltä saamiinsa erilaisiin toimintaohjeisiin liittyen.

*”Kävi niin hyvin, kauiten olleen lapsen kohdalla on vasta viime vuonna vaihtunut sos.tt. Et hänel oli näin pitkään sama sos.tt. Tää sos.tt. on ollut äärimmäisen hyvä ja jämpä tuki meille alusta asti. Ollaan monta kertaa puhuttu, et mikäli hän olis ollut vähän toisenlainen, kun meillä oli näiden vanhempien kanssa tosi isoja haasteita, ni me ei oltais tässä työssä, et hän ollut niin iso,*

*merkittävä tuki. Et siinä kohtaa on noussut erityisen tärkeäksi ymmärtää sosiaalityöntekijän ja sen tuen merkitys.” (H3)*

*”Et jos siinä olis ollut se oma sosiaalityöntekijä. Eikä se, joka oli äitiysloman tilalla. Musta tuntuu, et se olis mennyt eri lailla. Et sosiaalityöntekijällä on ihan hirveästi merkitystä. Puhutaan paljon sosiaalityöntekijöiden vallankäytöstä ja tässä varsinkin huomas, että meillä oli sosiaalityöntekijä, joka osas kääntää asiat meidän eduksi ja sit oli sosiaalityöntekijä joka osas kääntää ne asiat kunnan eduksi. Sama alue kuitenkin. Niin onhan siellä paljon sitäkin, että ajatellaan organisaatiota eikä perhettä.” (H9)*

*”Tämä eka tuli puolivuotiaana niin äkkiä siihen kuplaan menee ja se on mun oma ja näin, et pitäis heti siihen alkuun tehdä asiat selväksi, ettei kaikki tule kantapään kautta. Vaikka esimerkkinä mä olin varannut neuvolan. Et sä nyt voikaan käyttää sitä neuvolassa, kun äiti haluaa käyttää sitä neuvolassa. Lapsi piti viedä äidin kotipaikkakunnalle neuvolaan. Sit se on käytännössä mennyt niin, että ei me olla aina haluttu osallistua koska se äiti on niin hankala. Vaikka mehän sitä arkea pyöritetään. Se on niin jännä, tän toisen lapsen osalta ei edes kysytty, haluaako tämä vanhempi osallistu (neuvolaan). Tavaltaan että on niin erilaista.” (H8)*

*”No, mä aattelen sitä, et kun se on jotenkin niin persoonakohtaista. Se on mun mielestä hämmentävää, miten tavallaan paljon se yhden ihmisen näkökulma voi olla erilainen kuin edellisen ihmisen näkökulma, vaikka kaikki asiat on ihan samalla tavalla. Ni se, että on toimittu tietyllä tavalla yhden työntekijän kanssa ja hänen mielestään kaikki on sujunut ja on ollut hyvä. Ja sit tulee toinen, joka on aivan eri mieltä siitä samasta asiasta. Et miten ne voi olla niin erilaisia ne näkökulmat? Se on mun mielestä ongelmallinen siinä kohtaa, kun meillä on niin hirveesti sitä valvontavastuuta pakattu sille yhdelle ainoalle ihmiselle. Ni sitten tavallaan se, et ku kuitenkin varmasti henkilökemiäkysymykset ja sellaiset vaikuttaa. Vaikka kuinka ajatellaan et ei vaikuta, niin kylähän se kaikessa vaikuttaa. Vaikuttaa kaikessa kohtaamistyössä, että joku ihminen vaan sopii paremmin kuin toinen.” (H4)*

*”Et kuinka paljon sellaiset et mikä mun oma kokemus, tai mikä sen työntekijän oma kokemus on vaikka sen lapsuudenperheestä, aikuisuuden perheestä ja*

*ideaaliperheestä on. Ja paljonko ne vaikuttaa siihen arviointiin siitä perhe-elämästä?” (H4)*

Haastateltavat toivat esiin myös, että sen sosiaalityöntekijän kanssa oli työskenneltävä, joka kunnasta osoitettiin. Tällöin saattoi vain toivoa, että sosiaalityöntekijä olisi niin sanotusti hyvä sosiaalityöntekijä ja pystyisi luottamaan heihin sijaisvanhempina ja että yhteistyö sujuisi.

H2: *”Et mä en jaksa pistää paukkujani toimimattomiin ihmissuhteisiin, jotka on pakollisia täs elämässä. Et niihin on hyvä sit panostaa.”*

Haastattelija: *”Nii se tulee vähän niinku niiden lasten kaupanpäällisinä se sosiaalityöntekijä?”*

H2: *”Hyvä haltiatar, paha haltiatar, miten sen nyt haluaa nähdä.”*

Sosiaalityöntekijän ominaisuuksista muutamat haastateltavat nostivat esiin varovaisuuden ja arkuuden suhteessa sijoitettujen lasten biologisiin vanhempiin. Haastateltavat toivat esiin, että sosiaalityöntekijät tuntuivat paikoin tekevän päätöksiä yhteydenpitoon liittyen jopa lasten hyvinvoinnin kustannuksella, kunhan vanhemmat pysyivät rauhallisina.

*”Sit jos se paine on kova sieltä biologisen vanhemman puolelta, niin osa työntekijöistä, mä oon kokenut, että osa on tosi arkoja ja pelkää vähän niitä biovanhempien syytöksiä ja valituksia. Joskus tuntuu, että vanhempi saadaan rauhoittumaan sillä, että myönnyttään hänen toiveisiin. Mutta tukeeko sitä lapsen olemista ja muuta, että lähetään ikään kuin siihen vanhemman mukaan, jos hän on vahvasti jotain mieltä jostakin asiasta. Jää nähtäväksi.” (H10)*

*”Et jos on ihan selkeet näytöt valvotuille tapaamisille ja ne ei toteudu, ni kyl siin on joutunut vähän semmoista kyseenalaistamista kysymään. Mut kyl ne on kaikki mennyt sit lopulta ihan ok.” (H9)*

*”Tuntui silloin ainakin alkuunsa, että asioita tehdään myös ihan silleen, mun mielestä ei ihan täysin lapsen etu edellä vaan tehdään vähän sellainen väli-*

*muodon ratkaisu ihan sillä, että koitetaan pitää vähän biovanhempia tyytyväisinä, koska kukaan ei jaksa tapella heidän kanssaan. Ja sit taas, katotaan miten paljon ne lapset kestää et ne on niinku koekaniineina siinä, ja ahaa ei ne kestäneetkään, no kokeillaas jotain muuta.” (H11)*

#### 6.4.2 Järjestelmän haasteet

Sosiaalityöntekijän tehtävistä ja roolista puhuttiin myös järjestelmän ja byrokratian toimintakehyksessä. Kiireellä ja asenteellisuuella nähtiin olevan vaikutusta sosiaalityöntekijän tehtävien asianmukaiselle hoitamiselle ja toisaalta tehtävien laiminlyönnille. Sosiaalityöntekijän ammattitaidon ja osaamisen nähtiin paikoin olevan mahdottoman edessä järjestelmästä johtuvista syistä. Sijaishuollossa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee hallita monipuolisesti eri osa-alueita (lainsäädäntö, Kelan etuudet, työskentely eri tahojen kanssa yhteistoimintaan pyrkien jne.). Yksi haastateltava (H4) kyseenalaisti, miten kukaan voi hallita kaikkia niitä erityispiirteitä, joita järjestelmä lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityölle asettaa. Myös lyhyessä ajassa tapahtuneet lastensuojelulain muutokset ja sen seurauksena sijaisperheiden ja sosiaalityöntekijän työnjaon tarkentuminen ja terävöityminen / uudelleenmäärittely, jota ei kuitenkaan ole kyllin perusteellisesti kaikissa kunnissa tarkennettu, osaltaan vaikuttivat haastateltavien puheissa siihen, että lastensuojelun sijaishuollon kentällä edelleen on väriä toimintatapoja, ”historian taakan” takia.

*”Ja jos mä ajattelen mitä kaikkea on tapahtunut, että 15 vuotta sitten allekirjoitettiin ensimmäinen toimeksiantosopimus, niin aika vähäinen oli kirjallinen sisältö. Asiat on edenny kohtalaisen paljon, mutta toisaalta lyhyt aika, et ne samat, jotka silloin 15 vuotta sitten niitä papereita toi sille perhehoitajalle, on edelleen siellä töissä. Et siinä mielessä se historian paino, et näinhän me ollaan ennenkin tehty, on hyvin ymmärrettävää.” (H4)*

Eräs haastateltava liitti asenteellisyyden järjestelmästä johtuvaksi ja koki sen vaikuttavan sosiaalityöntekijän lainmukaisesti työstä suoriutumiselle. Haastateltavat kuvasivat asenteellisuutta sellaiseksi järjestelmästä nousevaksi tekijäksi, joka vaikutti sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin päättää lain mukaisesti lapsen etua ja tarpeita arvioiden lapselle myönnettävistä palveluista. Kokemuksena oli, että sosiaalityöntekijän oli mahdotonta

päättää tai toimia kaikissa tilanteissa kuten lainsäädäntö edellytti, koska organisaation toimintaohjeet tai esimiehen määräykset olivat paikoin ristiriidassa tämän kanssa, eikä sosiaalityöntekijä tällöin saanut riittävästi tukea työlleen ja päätökselleen ”ylemmältä taholta”. Esimerkiksi apua ja tukitoimia pyydettyä ja niiden tarvetta arvioidessa oli törmätty siihen, että sosiaalityöntekijä olisi jonkun palvelun myöntänyt lapselle ja / tai sijaisperheelle, mutta ei voinutkaan kyseistä palvelua myöntää viitaten organisatorisiin ohjeisiin. Toisaalta oli myös tilanteita, joissa sosiaalityöntekijä itse arvioi lapsen tuen tarpeen vähäisemmäksi kuin mitä sijaisvanhemmat itse kokivat lapsen tarvitsevan. Tähän liittyi myös asenteellisuuden käsite siten, että sosiaalityöntekijä saattoi mitätöidä sijaisvanhemman näkemyksiä ja arvioita lapsen tuen tarpeista.

Organisaatioiden toimintatapoihin (ja sitä myöden sosiaalityöntekijöiden työskentelyyn ja tehtävien hoitoon) liittyen haastateltavat nostivat esiin erilaisia haasteita, joista yhdeksi teemaksi nousi kiire ja kokonaisnäkemyksen puuttuminen. Tilanteita ja prosesseja kuvattiin pysähtyneisyyden ja ylimalkaisuuden viitekehysessä. Asiat eivät aina edenneet ja sosiaalityöntekijät eivät hoitaneet tehtäviään ajantasaisesti, jos ollenkaan. Ylimalkaisuus, epäselvyydet ja pysähtyneisyys toistuivat haastateltavien puheissa.

*”... jotenkin toi systeemikin alkaa elää omaa elämäänsä, et tavallaan ku näin se on mennyt ja näin mennään. Et jos et sä itse vaadi sitä ja taistele lasten puolesta, ni se jotenkin vaan pyörii se systeemi.” (H9)*

Haastateltavat kuvasivat pysähtyneisyyttä ja ylimalkaisuutta asioiden etenemättömyytenä ja hoitamattomuutena. Kokemuksena oli, että sosiaalityöntekijältä piti itse todella aktiivisesti kysellä, vaatia ja soitella perään, tai muuten asiat saattoivat jäädä hoitamatta tai saattoivat jäädä kesken. Asioihin kyllä tartuttiin, mutta toteutus jäi puolitiehen. Joidenkin asioiden etenemistä oli jouduttu odottelemaan vuosikausia. Ylimalkaisuus näkyi myös sosiaalityöntekijän tekemien ratkaisujen perustelemattomuutena ja eräänlaisena asioiden epämääräisenä pyörittelynä. Asiakassuunnitelmassa tehtäviin tavoitteisiin ja suunnitelmiin liittyen sijaisvanhempi nosti esiin kotiuttamisprosessin ja siinä ilmenevän ylimalkaisuuden. Haastateltava koki, että sosiaalityöntekijä oli varovainen, ymmärrettävästikin, mutta siitä huolimatta sijaisvanhempi näki tärkeänä, että asiat kerrottaisiin ja keskusteltaisiin riittävän selvästi ja mentäisiin eteenpäin ja tehtäisiin suunnitelmia.

*”Mut sitten on tossa tuo kotiuttamisajatus, niin tuota...Siinä huomaan, että on työntekijä tosi varovainen ja ymmärrän taustat huomioon ottaen, että pitääkin olla tarkka niiden etenemisten suhteen. Mutta se ei oo edennyt monesakaan asiakassuunnitelmassa eteenpäin. Ku se ois taas jäänyt, että kohta ruvetaan miettimään. Niin kysyttiin päivämäärä. Että joskus tulee sellainen olo että pitää kauheesti kysellä ja niitä pyöritellään ja vanhempikin saattaa siinä kohtaa jo vähän suivaantua, että kun ei nämä asiat etene. Se on itteä sillai harmittanu, ja jos siellä on vanhemmalla adhd tai psyyken juttuja, massennusta ja muuta pohjalla, ni pitäis olla hirveen selkee sen sosiaalityöntekijän ja kertoa simppelisti että miten tämä menee, että joskus niitä asioita pyöritellään kauhean ylimalkaisesti, että ei se vanhempikaan tiedä ja se monesti palaverin jälkeen laittaa mulle viestin, että mitä se nyt tarkoitti, mitä tässä nyt tapahtuu, pyytää multa vielä sitä varmistusta. Että mihin me päädyttiin. Että jotenkin kauheesti pyöritellään asioita ees taas, eikä tuu sellaista selvää vastausta, että mitä tämä tarkoittaa. Nää vanhemmat on osa kuitenkin sellaisia, että pitäis olla tosi selkeä se ulosanti. Joskus itellekin jää kysymys, että mihinhän tää johti. Et jos ei me ymmärretä, niin mitä ymmärtää se vanhempi jos hänellä on vielä muita haasteita siinä ymmärryksessä. Ja joskus joku selvä asia mihin pitäis ottaa kantaa, niin sitä ei jotenkin niinku kerrota.” (H10)*

Usealla haastateltavalla oli kokemuksia sosiaalityöntekijöiden tiuhasta vaihtuvuudesta. Haastateltavat toivat esiin, että joutui sijaisvanhempana itse olemaan ”skarpina” lapsen edun ajajana, vaikka sosiaalityöntekijän tulisi huolehtia, että asioissa toimitaan lapsen edun mukaisesti. Liian suuret asiakasmäärät ja siitä seuraava kiire aiheuttivat sosiaalityöntekijöiden tilanteen tasalla olemattomuutta ja myös kutistivat lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja nähdyksi, sillä sosiaalityöntekijällä ei ollut aikaa tavata ja tutustua asiakaslapsiinsa.

Lastensuojelulakiin ei ole kirjattu, kuinka paljon asiakkaita yhdellä sosiaalityöntekijällä voi enintään olla. Kuitenkin, kuten Rätty (2019) toteaa, lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lastensuojelulain nojalla lakisääteisten tehtävien lisäksi useita lisätehtäviä, joista suoriutumiseksi työnantaja(kunnan) tulisi tehdä arviointia, miten turvata sosiaalityöntekijän suoriutuminen lakisääteisistä tehtävistään. Riittävän henkilöstöresurssin turvaaminen laadun varmistamiseksi ja lainmukaisen työskentelyn takaamiseksi on kunnan tehtävä. ”Kunnan henkilökunnan määrän tulee vastata sen lakimääräisiä työtehtäviä.” Eduskunnan apulaisoikeusasiamies (AOA) on linjannut ratkaisussaan 7.3.2013 Dnro

1901/2/12, että lapsen luottamuksellisen suhteen muodostuksen yhtenä edellytyksenä on sosiaalityöntekijän pysyvyys. Jos sosiaalityöntekijän liiallisen asiakasmäärän vuoksi lapsen oikeudet eivät toteudu, koska sosiaalityöntekijä ei ehti riittävällä tavalla paneutua vastuullaan olevien asiakkaidensa asioihin, on tästä viimesijaisesti vastuussa kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin. (Räty 2019, 57.)

#### 6.4.3 Sijoitetun lapsen oikeudet ja osallisuus

Jo aiemmin käsitelty sosiaalityöntekijän tilanteen tasalla oleminen ja toisaalta tähän läheisesti liittyvä sosiaalityöntekijän näkymättömyys / poissaolo heijastui haastateltavien puheissa suoraan lapsen edun ja osallisuuden toteutumiseen. Lastensuojelulaki määrittelee, että sosiaalityöntekijän tulee riittävästi tavata asiakaslasta ja toisaalta, että lapsella tulee olla tosiasiallinen mahdollisuus riittävästi tavata sosiaalityöntekijäänsä. Tällä menettelysäännöksellä turvataan lapsikeskeinen ote työskentelyssä ja edistetään lapsen edun ja oikeuksien toteutumista kuuntelemalla ja kuulemalla lasta.

Lastensuojelulakiin on sijaishuollon osalta kirjattu lapsen tapaamisista erikseen, sillä on haluttu turvata huostaanotetun ja kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen mahdollisuudet riittävän usein, luottamuksellisesti, keskustella omista ja sijaishuoltoonsa liittyvistä asioista. Nämä tapaamiset ovat osa myös sosiaalityöntekijän valvontavastuun toteutumista, sillä näissä kahdenkeskisissä keskusteluissa sosiaalityöntekijä saa tietoa lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuoltopaikassa ja voi näin arvioida toimintaa suhteessa lapsen etuun. (Saastamoinen 2010, 123-124.) Lapsen tapaaminen ja häneen tutustuminen ja hänen ansiensa ja ajatuksiensa kuuleminen on tärkeä ja oleellinen sosiaalityöntekijän tehtävä.

*”Toisaalta on se tärkeää, että sitä lasta myös tavataan, että se lapsi tietää, että on joku ihminen, joka myöskin huolehtii ja huolehtii siitä, että nämä asiat menee oikein. Koska kyllähän nämä lapset kaikki on elämässään jonkinlaista vääryyttä kokeneet, et heillä täytyy olla jonkinlainen luottamus, et joku huolehtii heidän asioistaan.” (H6)*

Tästä tehtävästä suoriutuminen kuvautui yhtenä järjestelmän haasteena: haastateltavien puheissa asiakaslapsen tunsivat harvoin sosiaalityöntekijöitään, eivätkä olleet heihin yhteydessä omilla asioillaan. Suuri osa ei muistanut edes sosiaalityöntekijänsä nimeä, läheskään kaikilla ei ollut sosiaalityöntekijän yhteystietoja, eivätkä lapset juurikaan tavanneet sosiaalityöntekijänsä. Eräs haastateltava kertoi lapsen tavanneen sosiaalityöntekijänsä viimeksi kolmen vuotta sitten. Toisessa ääripäässä yksi haastateltava kertoi, että lapsi tiesi jopa sosiaalityöntekijänsä ruokavalion, koska tämän tullessa kotikäynnille tarjosivat aina syötävää. Toinen haastateltava kertoi, että heillä lapset olivat useiden vuosien ajan tavanneet pysyvää sosiaalityöntekijänsä säännöllisesti ja koki heidän muodostaneen jonkinlaisen suhteen sosiaalityöntekijänsä kanssa. Kolmas kertoi, että lapselle oli tärkeä kokemus, että hänen kanssaan käytiin juttelemassa ja puhuttiin asioista suoraan.

*”Toinen tuntee ihan älyttömän hyvin ja tietää ja voi luottaa siihen. Toinen on sit taas ehkä mustasukkainen toiselle et sillä on niin hyvä sosiaalityöntekijä ja se aiheuttaa sellaista eripuraakin. Et ehkä nimeltä tietää, mut ei sen paremmin. Ja tästä toisesta sosiaalityöntekijästä puhutaan meillä ihan nimellä. Ja toinen puhuu vaan typeristä sosiaalityöntekijöistä, ku ne vaihtuu koko ajan, et siin on ihan huima ero miten lapset kokee heidät. Vaikka me puhutaan kunnioittavasti lapsille sosiaalityöntekijöistä.” (H9)*

Lapsen edun ja osallisuuden näkökulmasta tämä sosiaalityöntekijän jääminen etäisemmäksi ja vieraaksi henkilöksi vaikutti haastateltavien näkemyksen mukaan myös lapsen osallisuuden toteutumiseen etenkin nuorempien lasten osalta. Isommat lapset jo helpommin juttelivat sosiaalityöntekijänsä kanssa, mutta pienet jännittivät esimerkiksi sosiaalityöntekijän tapaamisia. (Lakiin on kirjattu, että lapsen tulee saada tavata sosiaalityöntekijänsä kahden kesken.) Lapsen osallisuuden koettiin olevan kaukana lain tarkoittamasta. Lakiin on kirjattu, että lapsen tulee saada tavata riittävästi sosiaalityöntekijänsä ja että sosiaalityöntekijän tulee riittävästi tavata asiakaslapsiaan, jotta tosiasiallisesti mahdollistetaan lapsen osallisuus omaan asiaansa ja lapsen edun mukaisten päätösten tekeminen. Miten sosiaalityöntekijä voisikaan tehdä lapsen edun mukaisia päätöksiä, jos ei edes tunne koko lasta. Käytännössä sosiaalityöntekijän pyrkimykset täyttää tätä lainkohtaa eivät aina konkretisoituneet lapsen edun ja osallisuuden toteutumiseksi, kuten seuraava aineistositaatti osoittaa.



*”Lapset ihan niinku jännitti ja pelkäs niitä tilanteita ja sitten kysymykset on tietysti vaikeita. Liittyen siihen syntymävanhempien kanssa yhteydenpitoon ja semmoisiin missä on muutenkin jo haastetta. Ihan jo kiintymyssuhdehäiriötaustan ja muistojen ja kaiken sen kautta. Ja lojaliteettikysymyksiä. ...yksi meidän lapsista ollessaan 6-vuotias kysyi, että eihän se työntekijä voi tulla sieltä pöydän yli häneen kiinni jos hän vastaa väärin. Et heillä oli jotenkin sellainen oletus, että heidän pitää yrittää vastata oikein, et mitä se haluaa heidän vastaavan. Et mä ajattelen, että siitä on kyllä osallisuus aika kaukana. Et sit täytetään sitä kohtaa, että pitää tavata kahden kesken. Kun sehän olis vaan yksi osa sitä suhdetta, että on mahdollisuus puhua kahden kesken. Eikä sillä tavalla, että vieras ihminen tulee ja mennäns tonne ja pistetään ovet kiinni ja aletaan kysellä. Ja sit kun yrittää olla vähän lojaali joka suuntaan, ja yrittää et tää menis nyt kivasti. Et se on tavallaan enemmän kuormaa lapselle kuin sitä mitä sen on ajateltu olevan, että se tukis osallisuutta.” (H4)*

Sosiaalityöntekijän ja lapsen välisten tapaamisten sisällöissä korostui sama kuin asiakas-suunnitelmissakin, yhteydenpitopainotteisuus. Tämä kavensi lapsen sosiaalityöntekijälle näkyvää elämää ja sen koettiin näin supistavan myös sosiaalityöntekijän ymmärrystä ja vastuuta lapsen prosessissa.

*”Mutta voihan se olla, että se sosiaalityöntekijän kanssa se tapaaminen menee eniten siihen, et siinä puhutaan, että miten tapaamiset vanhempien kanssa menee ja miten sä haluaisit niiden jatkossa menevän, että onko liikaa, liian vähän, tai mitä ne sisällöt on ollut et eihän se siitä lapsen kokonaiselämästä ehi ottaa hirveesti vastuuta. Tai varsinkaan suhteesta meihin tai muihin lapsiin, että ne on hyvin meidän vastuulla olevia kysymyksiä.” (H7)*

## 7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän pro gradu -tutkielman empiriaosan tuottaman tiedon perusteella näyttää siltä, että lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijät harvoin yltyvät kaikkiin lain asettamiin tavoitteisiin tehtäviensä hoidossa ja tämä viime kädessä heikentää merkittävästi sijoitetun lapsen tosiasiallista mahdollisuutta osallistua omaan prosessiinsa, tulla kuulluksi ja nähdyksi. Niukkuus resursoinnissa sekä sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja kiire kaventavat myös lapsen edun käsitettä, sillä usein asiat, joista ollaan yhteydessä (ja joiden parissa tehdään yhteistyötä) sosiaalityöntekijän ja sijaisperheen kesken, ja jotka ovat esillä asiakassuunnitelmissa, ovat yhteydenpitoon liittyvät kysymykset. Kiireessä tulee hoidettua vain välttämättömin, ja kokonais käsitys asiakaslapsen asiassa jää ohueksi, toisen käden tiedosta kootuksi kokonaisuudeksi.

Lastensuojelun sijaishuollossa on arjessa paljon tilanteita, joita tulee ratkoa ja joihin ei suoraan löydy vastausta lainsäädännöstä, kuten haastateltavat toivat esiin. Esimerkiksi sijoitetun lapsen pankkiasiat ja tilin avaaminen (laissa määritelty huoltajan suostumuksella tehtäväksi) osoittautuvat usein käytännössä ongelmallisiksi, samoin lapselle lastensuojelun edunvalvojan hakeminen tilanteessa, jossa sijoitetulla lapsella ei ole ainoatakaan huoltajaa eikä ketään ketä sellaiseksi voisi ehdottaa. (Käräjäoikeuden päätös ollut, että ilman huoltajan kuulemista ei asiaa voida ratkaista. Ensisijaista olisi ollut hakea lapselle huoltaja.) Nämä ovat sijoitetun lapsen kannalta merkittäviä asioita, jotka ovat viime kädessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työpöydällä selvitettävänä asioina. Siihen, miten asiat lopulta ratkeavat vaikuttaa sosiaalityöntekijän oman työskentelytavan lisäksi merkittävästi se, millaista tukea hän työyhteisöltään ja taustaorganisaatioltaan työtehtävistään suoriutumiseksi saa. Tämä nähdäkseni liittyy ”järjestelmän haasteisiin”. Myös kentällä työskentelevät sosiaalityöntekijät itse saattavat olla epä tietoisia, miten joissain tilanteissa tulisi toimia.

Tämän ohessa, jos tehtävien jaosta ja roolituksesta ei lapsen ympärille rakennetussa verkostossa todellisuudessa juuri käydä keskustelua, on ilmiselvää, että asiat saattavat näyttäytyä sekavina ja työskentely ei etene. Yhteistyö eri tahojen ja viranomaisten kanssa voi olla haastavaa myös siksi, että lastensuojelun sijaishuollon lainsäädäntöä – ja tätä myötä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia ja tehtäviä tunnetaan heikommin / se

on vieraampi muille toimijoille (kuten terveydenhuolto, varhaiskasvatus, opetustoimi) sijoitetun lapsen verkostossa.

Haastatteluiden kautta piirtyi kuva sijaisvanhemman näkemyksistä sosiaalityöntekijän tehtävistä käytännössä ja toiveiden tasolla. Käytännössä kuvassa ei juuri näkynyt sosiaalityöntekijää, ja sijaisvanhempi itse hoiteli monia sosiaalityöntekijän tehtäviä, tai tehtävät olivat tekemättä, tai niiden tekeminen kesti kohtuuttoman ajan. Haastateltavien toiveissa oli, että sosiaalityöntekijä suoriutuisi hänelle lain mukaan säädetyistä tehtävistä ajallaan, olisi tavoitettavissa ja läsnä, itsekkin aloitteellinen yhteydenpidossa ja tietoinen asiakaslapsensa tilanteesta ja kuulumisista. Myös se, että lapsi tietäisi ja tuntisi sosiaalityöntekijänsä mahdollistaisi lapsen edun toteutumisen käytännössä. Luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentamisen nähtiin olevan merkittävässä roolissa sijoitetun lapsen edun toteutumiselle.

## 7.1 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MERKITYS LAPSEN SIOITUKSELLE

Kuten Sinkkonenkin on todennut, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli on merkittävä lapsen sijoituksen onnistumiselle eikä rooli missään nimessä ole helppo. Luottamus kysymys nousee keskeiseksi asetelmassa, jossa sosiaalityöntekijän on tuettava lapsen ja syntymäperheen yhteyttä ja yhteydenpitoa ja samaan aikaan muodostettava luottamuksellinen suhde lapsen sijaisperheeseen, joka voi ajatella, että sosiaalityöntekijä tukee lapsen yhteydenpitoa, vaikka se olisi vahingollistakin hänelle. (Sinkkonen 2015, 152.) Miten tästä näkökulmasta käsin on mahdollista rakentaa luottamukseen perustuvaa yhteistyösuhdetta? Etenkään kun sosiaalityöntekijää ei juuri perheissä näy. Tutkimuksissa on osoitettu, että sijaisvanhempien sitoutuminen lapseen on tärkeää sijoituksen onnistumisen ja vakauden (pitkäaikaisuuden) kannalta. (Dozier, Grasso, Lindhiem, Lewis 2015, 233.) Lapsen sijoituksen pysyvyys lapsen edun kannalta on arvoitettu tärkeäksi myös suomalaisessa pilottihankkeessa, jossa koulutettiin sosiaalityöntekijöitä ja sijaisvanhempia yhteisessä koulutuksessa (Isomäki & Kuukkanen 2011, 33). Luottamus ei kuitenkaan kehity tyhjiössä, vaan tarvitsee muodostuakseen aikaa, työskentelyä, vuorovaikutusta, keskustelua ja tutustumista. Kaikkea sitä, mitä kiireessä ja niukoilla resursseilla ei ole aikaa tehdä. Luottamus nousi myös haastateltavien puheissa toistuvasti esiin sosiaalityöntekijän

tehtävistä puhuttaessa ja kyseistä teemaa käsiteltiin kattavasti monesta eri näkökulmasta käsin.

## 7.2 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISET KYSYMYKSET

Varmasti oma taustani lastensuojelun sijaishuollossa työskennelleenä vaikutti tutkimusentekoprosessiin ja matkan varrella tekemiini valintoihin, vaikka yritin olla siitä tietoinen ja pysyä objektiivisena. Kuten tutkimuksenteon oppaissa usein todetaan, vaikuttaa tutkija omine motiiveineen ja lähtökohtineen aina jollain lailla tutkimuksen kulkuun ja painotuksiin. Tutkija tekee valinnat ja perustelee ne. Haastatteluissa uskon työtaustastani olleen hyötyä teemojen syventämiselle, koska aihepiiri oli minulle erittäin tuttu – syntyihän aihe pro gradu -tutkielmalleni puhtaasti työssäni tekemien havaintojen ja minua as-karruttavien asioiden seurauksena. Kävin ennalta pohdintaa myös siitä, kertoisinko taustastani haastateltaville jo haastattelukutsussa. Koin eettistä ristiriitaa siinä, että ikään kuin huijaisin haastateltavia kertomaan mahdollisista negatiivistakin kokemuksista, jos en kertoisi taustastani. Päädyin kuitenkin siihen, että en kertoisi ennen haastatteluja aiemmasta työroolistani. Perustelen tämän tekemäni valinnan sillä, että kyseisen tiedon jakaminen olisi saattanut vaikuttaa haastateltavien aitoon ajatusten ja mielipiteiden kertomiseen minulle hyväksyttävyyšnäkökulmasta käsin tarkasteltuna, eikä se olisi ollut tutkimuksen validiteetin ja reliabiliteetin näkökulmasta toivottua. Haastatteluillani ei myöskään ollut mitään piilotavoitteita, ainoa tavoite oli, että haastateltavat sijaisvanhemmat rohkenisivat mahdollisimman aidosti kertoa näkemyksiään yhteistyöstä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa ja tämän roolista lapsen asiassa ilman mitään lojaliteettiristiriitoja. Tästä syystä jouduin myös kieltäytymään yhden haastattelun tekemisestä, koska olin työskennellyt aiemmin kyseisen sijaisvanhemman kanssa ja koin, että hän ei olisi saanut yhtäläistä mahdollisuutta aitoon ajatuksiensa ilmaisuun minulle entuudestaan tuntemattomien sijaisvanhempien kanssa. Eettisesti onkin tärkeää, että haastatellut sijaisvanhemmat eivät olleet työskennelleet kanssani, jotta sijaisvanhemmat voivat vapaasti kertoa omia näkemyksiään.

Haastateltavat kertoivat haastatteluissa ajoittain esimerkkejä omista kokemuksistaan ja kuvasivat tilanteita sijoitettujen lasten asioissa tavoin, jotka olisivat saattaneet tähän pro

gradu -tutkielmaan päätyessään vaarantaa salassapidon ja yksityisyyden. Olen tällaisia katkelmia käyttäessäni muuttanut mahdollisia tunnistettavuustietoja tai jättänyt mainitsematta esimerkiksi mihin kuntaan perheet ovat toimeksiantosuhteessa. Kaikille haastateltaville oli selvää alusta asti, että kiinnostuksen kohteeni on heidän ajatuksensa ja kokemuksensa aihepiiristä, ja että nauhoitan haastattelut litterointia varten ja käsittelen litteroidun haastatteluaineiston siten, että heitä ei lopullisesta aineistosta voi tunnistaa. Pro gradu -tutkielmani valmistuttua tuhoan tallennetut haastattelut ja litteroidun aineiston.

### 7.3 TUTKIMUSTULOSTEN HYÖDYNTÄMINEN

Tämän pro gradu -tutkielman tuloksia toivoisin käsiteltävän kuntatasolla valtakunnallisesti perhehoitoa kehitettäessä. Voisivatko lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät osallistua samaan koulutukseen sijaisvanhempien kanssa? Ajatus, joka haastatteluissa esitettiin useammin kuin kerran. Lisäisikö tämä yhteistyötä yli ammattirajojen ja toisi sosiaalityöntekijöitä ja perhehoitajia lähemmäs toisiaan lapsen asiassa? Esimerkiksi Perhehoitoliitto ry ja Diakonia-ammattikorkeakoulu Oy ovat toteuttaneet vuosina 2009–2010 perhehoitajille ja sosiaalityöntekijöille yhteisen perhehoidon täydennyskoulutuksen, jonka tavoitteena oli tukea molempien toimijoiden työssä jaksamista, lisätä yhteistä ymmärrystä perhehoidosta ja vahvistaa tätä kautta perhehoidon laatua lapsen parhaaksi (Isomäki & Kuukkanen 2011).

Yllättävä havainto oli tuolloin saadun palautteen perusteella, että sosiaalityöntekijöiden ja perhehoitajien osallistuminen samaan koulutukseen koettiin haasteelliseksi, mutta tästä huolimatta kuitenkin erittäin hyväksi ja tarpeelliseksi asiaksi. Koulutuksen alussa oli havaittavissa jopa vastakkainasettelua sosiaalityöntekijöiden ja perhehoitajien välillä. Pilotoinnista tehdyn kyselyn vastausten perusteella ”Perhehoidon verkot ja verkostot -teemaa pidettiin hyvänä”. Kaiken kaikkiaan pilottikoulutukseen osallistuneet pitivät yhteistä koulutusta todella hyvänä asiana ja sen nähtiin lisäävän ymmärrystä toisen osapuolen työtä kohtaan. Yhteiset koulutukset myös jatkossa nähtiin oleellisina uudenlaisen toimintakulttuurin omaksumiselle (eri ammattiryhmien välisen yhteistyön lisääminen edelleen). Yhteisten koulutusten nähtiin myös lähentävän sosiaalityöntekijöitä ja perhehoitajia. Jatkossa, koska perhehoitoa tulee lain mukaan kunnissa edelleen lisätä, vastaavanlaisten

koulutusten tarjoaminen sosiaalityöntekijöille ja sijaisvanhemmille on merkittävässä roolissa. (Isomäki & Kuukkanen 2011, 33–39.)

Pilottikoulutuksen palautteiden yhteenvedona vertaistuen merkitys koettiin todella tärkeäksi asiaksi, samoin ajan kanssa toisen ammattiryhmän edustajiin ja heidän työhönsä tutustuminen sekä yleisellä tasolla yhteisistä asioista puhuminen. Pilottikoulutus mahdollisti erilaisten näkökulmien hyväksymisen ja yhteisten tavoitteiden asettamisen. Sijoitetun lapsen kokonaisuuden hahmottaminen lisääntyi/parantui kun ymmärrys toisen ammattiryhmän toimenkuvasta ja arjessa tehtävästä työstä lisääntyi. (Isomäki & Kuukkanen 2011, 39–40.) Myös haastateltavat toivat esiin yhteisen ajan löytymistä sosiaalityöntekijöiden ja sijaisvanhempien kesken, jotta voitaisiin oppia tuntemaan toinen toisensa ja olisi aikaa kohdata ihminen ihmisenä.

Hyvään perhehoitoon on ajateltu kuuluvan oleellisesti muun muassa pysyvyys ja yhteistyö, yhdessä asioiden jakaminen ja vertaistuki, sekä perhehoitajan jaksamisen tukeminen (Isomäki & Kuukkanen 2011, 47). Tulevaisuudessa tulisi entistä enemmän kiinnittää huomiota lapsen ympärillä työskentelevän moniammatillisen verkoston yhteistyöhön ja jaettuun asiantuntijuuteen. Samoin sijaisvanhempien ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välistä yhteistyötä ja vastuunjakoa tulee selventää ja ottaa käyttöön uusia toimintatapoja. Näiden uusien käytäntöjen vakiinnuttaminen on tulevaisuudessa tärkeää, jos perhesijoituksia aiotaan edelleen lisätä ja halutaan turvata lapselle pysyvyyttä ja pysyvät kasvuolosuhteet sijaisperheessä.

On mielestäni myös pohdittava, onko syytä eriyttää kunnan lastensuojelupäätöksiä tekevän sosiaalityön (lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä) rinnalle tästä irrallaan oleva perhehoidon sosiaalityöntekijä, jonka työpanos olisi kohdennettu nimenomaan sijaisperheiden kanssa työskentelyyn (ja lapsen ja syntymäperheen kanssa työskentelyyn siten, että perheet saataisiin tekemään yhteistyötä, tai ainakin heidän välilleen yritettäisiin luoda edes jonkinlainen yhteys.) Tällöin perhehoidon sosiaalityöntekijä myös raportoisi lapsen ja perheiden kuulumisia lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle ja voisi tarvittaessa kirjoittaa myös lausuntoja ja tuottaa havainnointitietoa. (Mukaiillen lähteestä Vaattovaara & Maula 2010, 55, jossa puhutaan lyhytaikaisen perhehoidon keskeisistä asioista.) Tällainen käytäntöhän on jo käytössä niillä sijaisvanhemmilla, jotka ovat yksityisten pal-

veluntuottajien kautta toimeksiantosuhteessa kunnille. Sijaisperheiden käytettävissä olevat tukitoimet ovat myös silminnähden eri tasolla suoraan kunnalle toimeksiantosuhteessa olevien sijaisvanhempien ja yksityisen palveluntuottajan kautta sijaisvanhempina toimivien kesken. Tämä vaikuttaa sijaisperheisiin sijoitettuihin lapsiin lisäten heidän keskinäistä eriarvoisuuttaan ja vaikuttaa myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työlle asetettuihin vaatimuksiin.

Tässä pro gradu -tutkielmassa esiin noussut sosiaalityöntekijän tavoittamattomuus ja ”poissaolo” lapsen asiassa tulisi pikimmiten ratkaista. On sijoitettujen lasten näkökulmasta erittäin huolestuttavaa, että sosiaalityöntekijää ei juuri sijaisperheissä näy. Miten lapsi voi muodostaa luottamuksellisen suhteen sosiaalityöntekijäänsä, jos häidin tuskin tapaa tätä, puhumattakaan siitä, että lapsi ei edes tiedä kuka hänen sosiaalityöntekijänsä on. Sosiaalityöntekijöiden näkymättömyys sijaisperheissä on huolestuttavaa myös sijaishuoltopaikkojen valvontakontekstissa. Mielestäni sijaisperheissä olevat lapset ovat tietyllä tavalla ”piilossa” verrattuna esimerkiksi laitoshuoltoon, jonka toimintaa valvotaan suoraan myös Aluehallintoviraston toimesta. Sijaishuoltoyksiköissä on käytössä myös omavalvontasuunnitelmat ja usein useita eri sosiaalityöntekijöitä eri kunnista yhteistyökumppaneina. Myös kilpailutuksiin osallistuminen osaltaan tuottaa laadunhallintaa ja sijaishuoltopaikkojen toiminnan tarkastelua lainmukaisuuden näkökulmasta. Kaikki tämä puuttuu perhehoidosta lukuun ottamatta yksityisten palveluntuottajien kautta valikoituja sijaisperheitä. Myös perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla tulee olla oikeus lainmukaisesti tuotettuun lastensuojeluun. On myös sijaisperheiden oikeusturvan tae, että heidän kanssaan tehdään riittävästi yhteistyötä sijoittavan tahon toimesta.

Kiire, sosiaalityöntekijän tavoittamisongelmat ja yhteydenpidon yksipuolisuus toistuivat haastateltujen sijaisvanhempien puheissa puhuttaessa yhteistyöstä, tukitoimista ja viimeisijaisesta päätösvallasta. Seuraava aineistositaatti tekee näkyväksi resursoinnin, asiakasmäärien ja yhteistyön tekemisen yhteydet ja niiden merkityksen sijoitetun lapsen elämälle:

*”Asiaksmaksimi on ainoa mikä mahdollistaa myös sen toimivan yhteistyön siinä määrin, et ethän sä kerkeä kohdata asiakkaita, etkä sä kerkeä paneutua*

*100 % jokaisen asioihin, jos sulla on 110 asiaa yhtä aikaa menossa. Eihän kukaan pysty. Ja sen kaikki ymmärtää, mutta se on myös ihan kauhea sääli, koska sit siinä on ikään kuin oman elämänsä pelinappuloina nää lapset.”*  
(H11)

Lopulta kaikenlainen lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävien uudelleen järjestely, prosessikuvausten kehittäminen ja tehtävienjaosta sekä vastuunjakokysymyksistä keskustelu on toissijaista, jos perustaa, eli sosiaalityöntekijäresurssia, ei saada riittäväälle tasolle. Sosiaalityöntekijäkohtainen asiakasmaksimi on erittäin oleellinen asia lainmukaisen lastensuojelun sijaishuollon toteuttamisen näkökulmasta. Olisi oman tutkimuksensa aihe lähteä selvittämään miksi asiakasmaksimia ei ole saatu lastensuojelulakiin edelleenkään, vaikka selkeitä lukuja on esitetty ja resursointiongelmat ovat julkisesti tiedossa.



## LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino: InPrint Riika.

Bäck-Kiianmaa, Raili & Männikkö, Paula & Pynnönen, Jaana (2012) Kukaan ei pärjää yksin. PRIDE-ohjelman 14 vaihetta perhehoidon kehittämiseksi. Opas- ja käsikirjat 1/2012. Julkaisija: Pesäpuu ry. Painopaikka: Kopijyvä, Jyväskylä.

Em. lähteen sisällä: Vähämaa, Pirjo (2012) Näkökulmia ja kokemuksia. Yhteistyö sijaisvanhempien kanssa. 102-104.

Em. lähteen sisällä: ”Jaana” (2012) Sijaisvanhemman kokemus yhteistyöstä kasvuprosessina. 104-105.

Dozier, M. & Grasso, D. & Lindhiem, O. & Lewis, E. (2015) Sijaisvanhemman sitoutumisen merkitys. Teoksessa Lapsi uusissa oloissa Sinkkonen, J. & Tervonen-Arnkil, K. (Toim.) Helsinki: Duodecim Oy, 220–240.

Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Teoksessa Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Toimittaneet Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja. Tampere: Juvenes Print Oy. 224-260.

Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. Janus vol. 25 (4) 2017, 297-311. <https://journal.fi/janus/article/view/59630/27926>

Hallintolainkäyttölaki (586/1996) *Finlex* <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/1996/19960586>  
*Viitattu 18.4.2021.*

Hallintolaki (434/2003) *Finlex* <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>  
*Viitattu 26.4.2021.*

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2018) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus.

Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* vol 22(3) 2014, 288-298. <https://journal.fi/janus/article/view/51216/15674>

Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Toim. Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja. Tampere: Vastapaino. 188-223.

Hämäläinen, Helena (1998) *Sijaisvanhemman käsikirja*. Julkaisija: Perhehoitoliitto ry. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Hänninen, Stiina (2016) *Rakasta, kärsi ja uskalla. Ryhdyin sijaisäidiksi*. Kirjapaja. Tallinna, Viro: Raamatutrükikoda.

Isomäki, T. & Kuukkanen, M. (2011) Täydennyskoulutusmalli perhehoitoon. Työraportti Perhehoitoliiton ja Diakonia-ammattikorkeakoulun toteuttamasta perhehoidon täydennyskoulutuksen pilottihankkeesta. Vantaa: Hansaprint Oy. D Työpapereita 53.

Janhunen & Pitko & Säles (vuosi ei tiedossa) *Työnohjaus sijaisvanhemmuuden tukena. Opas työnohjauksen tilaajille, työnohjaajille ja sijaisvanhemmille*.

Joensuu, Antti & Sutinen, Jussi (2016) *Perheen suojassa. Miten onnistua sijaisperheenä*. Kustantaja: BoD - Books on Demand, Helsinki. Valmistaja: BoD - Books on Demand, Norderstedt, Saksa.

Kalland, M. (2015) Kohti parempia lastensuojelun sijoituskäytäntöjä – sopiva sijaiskoti lapselle–hankkeen tuloksia. Teoksessa *Lapsi uusissa oloissa* Sinkkonen, Jari. & Tervonen-Arnkil, K. (Toim.) Helsinki: Duodecim Oy, 165–178.

Kangasluoma, Elina (2014) Intuitio psykososiaalisessa sosiaalityössä. Teoksessa *Toimitanut Toikko, Timo (2014) Sosiaalityön menetelmien jäljillä*. Anja Mäntylän rahasto, Seinäjoki: Fram Oy. 13-52.

Ketola, Jari (2008) Lasten ja nuorten perhehoito. Teoksessa *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona*. Toim. Ketola, Jari. Juva: WS Bookwell Oy. Kustantaja: PS-kustannus. 27-60.

Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systeemiä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy; Helsinki 2017.

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (272/2005) *Finlex* <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050272>  
Viitattu 12.4.2021.

Lastensuojelulaki (417/2007) *Finlex* <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/2007041>  
Viitattu 10.3.2021.

Lastensuojelun Keskusliitto selvitys (2011) Sadoissa verkoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa (tätä lähdettä ei vielä 4.4.2019 ole käytetty eikä haettu).

Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö vai Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161862/STM\\_2019\\_8\\_J\\_Lastensuojelun\\_laatusuositus.pdf?sequence=4&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161862/STM_2019_8_J_Lastensuojelun_laatusuositus.pdf?sequence=4&isAllowed=y)

Mantila, Ritva & Mikkonen, Marjo & Väinölä, LeenaMaaria (2008) Onnistuneen sijoituksen siltaa rakentamassa. Lastensuojelun perhehoidon työkirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, oppaita ja työkirjoja 2008:6. Savion kirjapaino.

Marjomaa, P. & Laakso, M. (2010) Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia perhehoitoon. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja n:o 17. Helsinki: K-Print.

Nurminen, K-M. (2011) Kolmannes vailla vapaata – Hoitoringistä apua vapaidenjärjestymiseen? Perhehoito 2011 (1), 18–19.

Perhehoitoliitto (2014) Parasta perhehoitoa. Perhehoidon tietopaketti. Keuruun Lautupaino: Perhehoitoliitto. (Teksti: Hakkarainen, P. & Kuukkanen, M. & Piispanen, H.)

Perhehoitoliitto (2017) Hyvää perhehoitoa. Toimeksiantosuhteisen perhehoidon tietopaketti. Jyväskylä: Grano: Perhehoitoliitto. (Teksti: Hakkarainen, P. & Kuukkanen, M. & Leinonen, R. & Sipilä, L.)

Perustuslaki (731/1999) *Finlex* <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>  
*Viitattu 10.3.2021.*

Pesäpuun lehti 2/2015. Kariteam, Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Pirkanen, Eija (2011) Sijaisperhe asiakkaana perheneuvolassa. Tampereen yliopisto. Tampere. Saatavilla osoitteessa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-21940>

Pynnönen, Jaana (2016) Sijaisvanhemmuudessa tarvittavien valmiuksien arviointi PRIDE-ennakkovalmennuksessa. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Tutkimuksia 3/2016. Julkaisija: Pesäpuu Ry. Jyväskylä: Kariteam Oy.

Pösö, Tarja (2016) Epilogi. Teoksessa Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Toimittaneet Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja. Tampere: Juvenes Print Oy. 316-322.

Pösö, Tarja (2016) Johdanto. Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Toim. Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja. Tampere: Vastapaino. 7-32.

Rabb, Harriet (2008) Mitkä ovat perhehoitajien ja sosiaalitoimen yhteistyön mahdollisuudet? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Juva: WS Bookwell Oy, 145-166.

Rubin & Rubin (1995) Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data. Sage.

Räty, Tapio (2019) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu: Edita Publishing Oy

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa - Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Prima Oy.

Sinkkonen, Jari (2015) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa Lapsi uusissa oloissa Sinkkonen, Jari & Tervonen-Arnkil, K. (Toim.) Helsinki: Duodecim Oy, 148–164.

Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet - Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Väitöskirja. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 28. Kuopio: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Kuopio: Kopijyvä. Lähde online: [https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/10477/urn\\_isbn\\_978-952-61-0537-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/10477/urn_isbn_978-952-61-0537-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) *Finlex* <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301> Viitattu 10.3.2021.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Törrönen, M. & Heino, E. (2013) Vastavuoroisuus sosiaalityössä. Teoksessa Heini, E. & Veistilä, M. & Hännikäinen, P. & Vauhkonen, T. & Kärmeniemi, N. (2013) Vastavuoroiset ja voimaantumista tukevat käytännöt perhetyön kehittämisessä. Empowerment of Families with Children -hanke 2011–2014. Kopijyvä Oy: Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 15–20.

Vaattovaara, V. & Maula, R. (2010) ”Ettei joudu silleen yllättäen vaan johonkin” Lyhytaikainen perhehoito osana lastensuojelun arvo- ja sijaishuoltoa. Pelastakaa Lapset – Rädda Barnen. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 14. Painopaikka: As Reusner 2010.

Vanhanen, Sonja (2014) Kuka auttaisi meidän perhettä? Sijoitetun lapsen ja hänen perheensä tukeminen ja jälleenyhdistäminen -kehittämishankkeen raportti. Kustantaja: SOS-Lapsikylä ry. Painopaikka: Forssa Print 2014.

## LIITTEET

### Liite 1 Haastattelurunko

#### *taustakysymykset*

- toimitko yksin / yhdessä sijaisvanhempana?
- oletko käynyt PRIDE-koulutuksen ennen sijaisvanhemmaksi ryhtymistä, vai jälkeensä?
- oletko toiminut tukiperheenä tai päivystysperheenä sijaisvanhemmuuden lisäksi?
- onko sinulla muuta kokemusta lastensuojelusta? Sosiaalihuollosta?
- kokemusvuodet sijaisvanhempana?
- kuinka monta lasta perheeseen on sijoitettu tällä hetkellä? (myös kaikkiaan ollut sijoitettuna tähän asti?)
- sijoitettujen lasten hoitoisuus, lasten erityistarpeet?
- asuuko perheessä omia lapsia? kuinka monta?
- työskenteletkö kodin ulkopuolella sijaisvanhemmuuden lisäksi /ohessa?
- oletko sijaisperheenä suoraan toimeksiantosopimuksella kunnalle / kaupungille, vai oletko yksityisen palveluntuottajan palveluksessa?
- maantieteellinen sijainti (etelä-, länsi-, pohjoinen-, itä-, keski-Suomi)

#### *varsinaiset kysymykset*

##### **sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävänjakokysymykset:**

- onko sosiaalityöntekijä mielestäsi tilanteen tasalla lapsen asioista ja kuulumisista?
- miten sosiaalityöntekijä näkyy arjessanne?
- millainen suhde lapsella on sosiaalityöntekijäänsä?
  
- miten kuvaisit tehtävänjakoanne sosiaalityöntekijän kanssa?
- kenellä mielestänne on viimesijainen päätösvalta sijoitetun lapsen asioissa ja missä asioissa?
- onko teillä ollut tilanteita sijoitetun lapsen asiassa, joissa on ollut epäselvää kuka viimesijaisesti päättää?
  
- mitä odotuksia sinulla on sosiaalityöntekijää kohtaan?
- mitä odotuksia sosiaalityöntekijällä mielestäsi on sijaisvanhempaa kohtaan?
- mikä sosiaalityöntekijän tehtävä on mielestäsi tärkein?
- miten kehittäisit / muuttaisit lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänkuvaan / roolia?

**asiakassuunnitelma ja tukitoimet:**

- miten sijaishuollon prosessi on sujunut lapsen tultua perheeseen?
- miten olette verkostona (vanhemmat, muut läheiset, sos.tt., sijaisvanhemmat, muut tahot) jakaneet vastuualueita / tehtäviä sijoitetun lapsen asiassa?
- miten sosiaalityöntekijä tukee teitä?
- koetko sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa saamaanne tukeen sijaisperheenä? Sijoitetun lapsen saamaan palveluun ja tukitoimiin?

**yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa:**

- kerro yhteistyöstä sosiaalityöntekijän kanssa?
- miten tiedonvaihto sosiaalityöntekijän ja sijaisperheen välillä toteutuu?
- miten mahdolliset erimielisyydet ratkotaan?
- minkä koet olevan vaikeinta / helpointa yhteistyössä?
- miten kehittäisit yhteistyötä?

**moniammatillisen verkoston toiminta ja yhteistyö:**

- miten kuvaisit moniammatillisen verkoston yhteistyötä sijoitetun lapsen asiassa?
- näkyykö systeminen malli yhteistyössä? Onko yhteistyötä mielestäsi yli ammattirajojen (sosiaalitoimi, terveydenhuolto, varhaiskasvatus, opetustoimi jne.)?
- mitkä ovat mielestänne suurimmat haasteet moniammatillisessa yhteistyössä?
- mikä sujuu hyvin moniammatillisessa yhteistyössä?